

ISSN 2311-6676

Вісник

НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

3(45)'2016

Видається 4 рази на рік

Заснований

18 листопада 2005 року

Засновник

Національна академія прокуратури України

Головний редактор

Присяжнюк І.

Свідectво про державну реєстрацію

Серія КВ № 13906-2879 ПР

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України

(наказ Міністерства освіти і науки України

від 4 липня 2014 року № 793)

Передплатний індекс

95295

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет

Вченою радою Національної академії прокуратури України

(протокол № 7 від 27 липня 2016 року)

Рецензування статей здійснено членами редакційної колегії журналу

Адреса редакції:

вул. Мельникова, 81-б, м. Київ, 04050

Тел.: (044) 206-00-51; 206-15-61

www.visnyknapu.gov.ua

e-mail: visnyk.napu@ukr.net

© Національна академія прокуратури України, 2016

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Присяжнюк Іван Іванович ректор Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук
ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Толочко Олександр Миколайович перший проректор Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук, професор

Попов Георгій Володимирович проректор Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Барандич Світлана Павлівна начальник редакційно-видавничого відділу
Національної академії прокуратури України
ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Власова Ганна Петрівна доктор юридичних наук, професор (ПВНЗ «Європейський університет»)

Ганова Ганна Олександрівна кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія прокуратури України)

Гладун Олександр Зіновійович кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
(Національна академія прокуратури України)

Говда Роман Михайлович прокурор міста Києва

Головкін Олександр Васильович доктор юридичних наук, професор (Національна академія прокуратури України)

Горбань Олександр Павлович начальник Департаменту кадрової роботи та державної служби
(Генеральна прокуратура України)

Дьомін Юрій Михайлович доктор юридичних наук, професор (Національна академія прокуратури України)

Єні Олена Василівна кандидат юридичних наук (Національна академія прокуратури України)

Загинеї Зоя Аполлінаріївна доктор юридичних наук, доцент (Національна академія прокуратури України)

Кваша Оксана Олександрівна доктор юридичних наук, професор (Київський університет права НАН України)

Козьяков Ігор Миколайович доктор юридичних наук, професор (Національна академія прокуратури України)

Колб Олександр Григорович доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ)

Копиленко Олександр Любимович доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, дійсний член
(академік) НАПрН України (Інститут законодавства Верховної Ради України)

Курапов Микола Володимирович заступник начальника Департаменту підтримання державного
обвинувачення та представництва інтересів громадянина або
держави в судах – начальник управління підтримання державного
обвинувачення в суді (Генеральна прокуратура України)

Литвак Олег Михайлович доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Лісова Неля Валеріївна кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія прокуратури України)

Мала Ольга Романівна кандидат юридичних наук (Національна академія прокуратури України)

Маляренко Василь Тимофійович доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН
України (Національна академія прокуратури України)

Орлеан Андрій Михайлович доктор юридичних наук, доцент (Київський національний
університет імені Тараса Шевченка)

Прокеїнова Маргіта доктор юридичних наук, доцент кримінального права
(Університет Коменського в Братиславі (Словацька Республіка))

Сапін Олександр Валерійович кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник (Національна академія прокуратури України)

Севрук Оксана Романівна кандидат юридичних наук (Національна академія прокуратури України)

Середа Григорій Порфирівич доктор юридичних наук, професор

Скобіоале Діана доктор юридичних наук (Національний інститут юстиції Республіки Молдова)

Степенко Семен Григорович доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України (Інститут
кримінально-виконавчої служби Державної пенітенціарної служби України)

Туркот Микола Семенович кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія прокуратури України)

Турлова Юлія Анатоліївна кандидат юридичних наук (Національна академія прокуратури України)

Холодницький Назар Іванович заступник Генерального прокурора України – керівник
Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, кандидат юридичних наук

Штанько Артем Олександрович кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
(Національна академія прокуратури України)

Якимчук Микола Костянтинівич доктор юридичних наук, професор (Прокуратура Чернівецької області)

Якимчук Наталія Яківна доктор юридичних наук, професор
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Ярмиш Олександр Назарович доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
(Інститут законодавства Верховної Ради України).

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНО	5
Іван ПРИСЯЖНЮК	
Особливості кримінально-правової охорони права особи на приватність	5
Ольга МАСЛОВА	
Прокурорське самоврядування як гарантія незалежності прокурора.....	12
ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ.....	20
Юрій ДЬОМІН	
Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін	20
Олена КАЗАК	
Діяльність прокурора регіональної прокуратури з питань представництва в суді законних інтересів держави	29
Людмила КОВАЛЕНКО	
Проблеми доказування обставин злочинів проти власності групою прокурорів.....	35
ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ.....	43
Ксенія ГОДУЄВА	
Удосконалення порядку доступу до ухвал суду на стадії досудового розслідування корупційних злочинів Національним антикорупційним бюро України.....	43
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО.....	48
Артем ШТАНЬКО	
Віндикаційний захист права власності та інших речових прав (огляд останніх досліджень).....	48
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО	53
Валерій КРАВЧУК	
Громадський контроль у функціонуванні судової влади	53
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ	61
Світлана КНИЖЕНКО	
Особливості розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі.....	61

Юлія ТУРЛОВА

Кримінологічний аналіз сучасного стану
екологічної злочинності в Україні.....66

Тетяна ЧОЛАН

Декриміналізація розголошення таємниці
усиновлення 73

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО..... 80

Валентин НЕДІЛЬКО

Подвійна система регулярних пенітенціарних інспекцій
у зарубіжних країнах: порівняльна характеристика.....80

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО 87

Василь ЛУЦИК, Тетяна КОРДІЯКА

Повноваження прокурора, спрямовані на усунення порушень закону в ході
досудового розслідування (за законодавством України та Польщі) 87

Антон СТОЛІТНІЙ

Формування та розвиток засад кримінального процесу в Україні
в умовах електронного кримінального провадження 95

Наталія ТОПЧИЙ

Шляхи удосконалення нормативно-правового забезпечення
діяльності органів кримінальної юстиції 102

Петро ЦИМБАЛ, Ілля ДІКОВ

Приватне обвинувачення як особливий порядок
кримінального провадження: історико-правові аспекти.....109

Трибуна Молодого Вченого 115

Юлія ГОШОВСЬКА

Особливості проведення окремих слідчих дій за участю неповнолітніх 115

Марина ПОНОМАРЬОВА

Безпосередній об'єкт злочину «Постановлення суддею (суддями)
завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови».....122

Іван ПРИСЯЖНЮК

ректор Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук

УДК 343.2

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ОСОБИ НА ПРИВАТНІСТЬ

Право на приватність особи є важливим інститутом природного права та одним із найважливіших з-поміж інших прав у будь-якому демократичному суспільстві. Враховуючи те, що згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в нашій державі найвищою соціальною цінністю, Україна, яка прагне стати частиною європейського співтовариства, має створити такі законодавчі механізми реалізації прав людини, які були б підкріплені реальними гарантіями їхньої охорони.

Адже права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Основного Закону).

Важливу складову такого механізму становить кримінально-правова охорона права на приватність. У чинному КК України наявна ціла низка норм, що передбачають відповідальність за порушення вказаного права.

У науковій літературі окресленій проблемі приділяли увагу такі вчені, як П.П. Андрушко, Н.Ю. Акініна, О.П. Горпинюк, Ю.А. Дунаєва, Б.М. Кадніков, Н.О. Карпуніна, І.Б. Король, С.Я. Лихова, П.М. Макеева, В.О. Навроцький, І.О. Шевченко, М.І. Хавронюк, Х.А. Хазретович та інші. Ураховуючи науковий доробок цих науковців, спробуємо виявити особливості

кримінально-правової охорони права на приватність за КК України.

Відтак, мета статті полягає у виявленні особливостей кримінально-правової охорони права на приватність за КК України та внесенні пропозицій щодо її авторського розуміння.

Загалом право на приватність будемо використовувати як скорочене найменування права на недоторканність приватного життя, яке неосяжне за обсягом.

Зважаючи на це, запропонувати кількісний його вимір надзвичайно складно. Аби виявити соціальне призначення права на приватність, слід розуміти, що воно не є абсолютним. Адже людина живе в соціумі, а отже, вона не може бути повністю вільною та ізольованою від суспільства. Тому й право на приватність завжди обмежене соціальним контролем.

Однак держава для уникнення свавілля повинна закріплювати межі втручання в приватне життя на законодавчому рівні. Недаремно у рішенні Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року роз'яснено, що «... інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій дер-

жави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Така інформація про особу є конфіденційною» [1]. Таким чином, у цьому рішенні передбачено, що право на приватність особи обмежується лише особистою інформацією та не поширюється на інформацію, що стосується здійснення функцій службової особи.

Американські юристи називають право на приватність «прайвесі». Це слово фактично вперше було вжито у США в 1890 році. Саме того часу опубліковано статтю американських юристів С. Уоррена і Л. Брндайса «Право на прайвесі», яка українською мовою перекладається як «право бути залишеним у спокої» [2].

Відомий американський юрист Елан Вестін у своїй науковій праці «Приватність та свобода» виокремив чотири види прайвесі:

1) *personal autonomy* – стан, коли людина залишається наодинці зі своїми думками та звільнена від спостережень з боку інших осіб;

2) *emotional release* – стан, за якого існує можливість зупинити комунікацію з іншими особами;

3) *self-evaluation* – анонімність, стан, коли людина, яка перебуває у громадському місці, прагне залишитися невпізнаною;

4) *limited and protected communication* – стан, який передбачає добровільне підтримання зв'язків з визначеним колом осіб [3, с. 8].

Таким чином, як стверджує цей дослідник, у соціумі неможливо заборонити іншим особам стежити за людиною. Саме у такий спосіб відбувається соціальний контроль над правом на приватність, про який йшлося вище.

Уперше основні компоненти права на приватне життя було закріплено у ст. 12 Загальної декларації прав людини Генеральної асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року.

У ній передбачено: «... ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань» [4]. Фактично таке ж положення було відтворене в інших міжнародних документах: Міжнародному

пакті про громадянські і політичні права (ст. 17) [5]; Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 8) [6].

Таким чином, відповідно до вказаних міжнародних документів можна виокремити складові права на приватність: особисте (приватне) життя; сімейне життя; недоторканність житла; недоторканність особистої кореспонденції; честь і репутація.

У Конституції України право на приватність закріплене в декількох статтях. Так, у ст. 30 Основного Закону передбачено гарантію недоторканності житла; у ст. 31 – таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; у ст. 32 передбачається, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [7]. Отже, в Основному Законі України виокремлено ті самі компоненти права на приватність, що й у міжнародних документах, за винятком честі та репутації особи.

Здебільшого право на приватність є предметом досліджень вчених-конституціоналістів. При цьому окремі з них включають у зміст цього права компоненти, передбачені у міжнародних документах, які аналізувалися вище, а також вказують на додаткові. На думку О.Н. Котівевої, право на приватність охоплює:

- 1) недоторканність житла;
- 2) фізичну, а також психічну (моральну) недоторканність;
- 3) недоторканність комунікацій;
- 4) інформаційну недоторканність;
- 5) анонімність й усамітнення;
- 6) недоторканність сімейного життя [8, с. 18].

Е.О. Цадикова пропонує розглядати право на недоторканність приватного життя на двох рівнях: як самостійне суб'єктивне право та як комплекс його змістовних компонентів, до яких цей науковець відносить право на недоторканність особистої таємниці, право на недоторканність сімейної таємниці, право на таємницю листування, телефонних та інших переговорів, поштових, телеграфних й інших повідомлень особистого характеру, право на недоторканність житла, право на таємницю інформації про приватне життя особи [9, с. 10].

Інші вчені пропонують звужене коло компонентів, які охоплюються правом на приватність.

На думку С.Н. Мамедова, воно включає недоторканність приватного життя, яка охоплює недоторканність всього того, що стосується окремого індивіда, а також недоторканність сімейного життя, яка стосується сім'ї як соціального інституту [10, с. 13–14].

І.Л. Петрухін зводить право на особисте життя до сукупності гарантованих таємниць [11, с. 14].

В.О. Серьогін вважає, що «... ототожнення права на недоторканність приватного життя з набором інших конституційних прав людини, якими є право на таємницю житла, комунікацій, недостатньо коректне. Адже недарма в конституціях та міжнародно-правових актах ці права закріплені в різних статтях: вони є суміжними з правом недоторканності приватного життя, але виходять далеко за межі останнього. ... Право на недоторканність приватного життя і право на недоторканність житла та право на таємницю комунікацій слід розглядати як суміжні права, які значною мірою перетинаються за змістом, але не поглинаються одне одним» [12, с. 93].

Водночас цей науковець у змісті права на недоторканність приватного життя виокремлює такі компоненти (правомочності): «І. За аспектами приватного життя: право на фізичну (тілесну) приватність, право на фонетичну (звукову) приватність, право на візуальну (зорову) приватність, право на одорологічну (запахову) приватність, право на географічну (дислокаційну) приватність, право на інформаційну приватність (у т.ч. на таємницю особистого і сімейного життя). ІІ. За станами приватності: право на усамітнення (особисту автономію, право на інтимність (обмежене й захищене спілкування), право на автономність (бути невпізнаним), право на нестриманість (емоційне вивільнення), право на автономність (регулятивно-польову автономію), право на утаємниченість (таємницю приватного життя). ІІІ. За вимірами: право на просторову приватність (власний фізичний простір), право на часову приватність (час для приватного життя)» [12, с. 95–96].

Таким чином, на сьогодні не вдалося виробити єдиного підходу щодо розуміння поняття права на приватність.

На нашу думку, право на приватність варто розглядати як антипод публічності. В українській мові слова «публічність» і «приватність» – антоніми.

На погляд Г.Б. Романовського, приватне життя як категорія – це вододіл між публічним та приватним [13, с. 80].

Як слушно вказує І.Б. Король, приватне життя, на відміну від громадського (публічного), характеризується індивідуальністю, тобто приватне життя – це та «... сфера життєдіяльності людини, яка пов'язана з реалізацією останньою власних життєвих потреб та інтересів і нерозривно пов'язана з індивідом» [14, с. 26]. Саме вказана ознака є основною та характеризує право на приватність загалом.

При цьому таким правом, як було роз'яснено у рішенні Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не може скористатися у повному обсязі. Адже інформація про неї відповідного змісту підлягає розголошенню та розповсюдженню (зокрема, це стосується фінансового контролю відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [15]).

Погодимося з точкою зору І.Б. Король, на думку якої право на приватність повинно мати законний характер. Вчена пише, що категорія приватності поширюється лише на «... поведінку особи, що здійснюється у спосіб, не заборонений законом. Тобто реалізація власних правомочностей у сфері приватності не може порушувати права та законні інтереси інших осіб чи становити загрозу для суспільства і держави» [14, с. 26].

Право на приватність не повинно контролюватися з боку держави. Однак у випадках, визначених законодавством України, можуть визначатися межі втручання у приватне життя особи. Очевидно, вони мають збігатися з межами, закріпленими у міжнародних документах.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права, виня-

ток становлять випадки, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [6].

У кримінальному процесуальному законодавстві України передбачено, зокрема, певні гарантії дотримання права приватності у кримінальних провадженнях. Так, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 7 КПК України однією із загальних засад кримінального провадження є невтручання у приватне життя, зміст якої розкрито у ст. 15 вказаного Кодексу. Згідно з положеннями цієї статті під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

Інформація про приватне життя особи, отримана в порядку, передбаченому КПК України, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження. Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації.

Окрім того, у КПК України закріплено гарантії дотримання права на приватність: попередження захисників, а також інших осіб, які мають право на ознайомлення з протоколами про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, інформацію щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації щодо інших осіб (ч. 2 ст. 254 КПК України); регламентація меж втручання у приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 258–266 КПК України).

Без сумніву, право на приватність характеризується такою ознакою, як конфіденційність. Таким чином, вказане право охоплює ті сфери життєдіяльності людини, які є невіддільними від її носія та які особа бажає зберігати у таємниці, не хоче їх розголошувати.

Це стосується й недоторканності житла, оскільки у ньому, власне, й протікає приватне життя особи. У житлі можуть міститися ті речі, предмети, дані, які є носіями інформації про приватність. А отже, недоторканність житла варто визнавати компонентом права на приватність.

У випадках виникнення суперечностей між інтересами індивіда та суспільства щодо певного компонента приватного життя окреслена проблема має вирішуватися винятково у межах правового поля держави, у якій виник такий конфлікт.

Як уже зазначалося, в державі має бути створено належний механізм охорони права на приватність, зокрема й кримінально-правовими засобами. Визначимо ті статті Особливої частини КК України, в яких передбачається відповідальність за порушення права на приватність. Досить слушною є точка зору Г.Г. Горшенкова, який вважав, що кримінальні загрози цьому праву залежно від мети можуть бути таких видів:

- 1) спричинення шкоди як самоціль (наприклад, незаконне поширення відомостей про приватне життя, тобто певний намір спричинити певній особі будь-яку шкоду);
- 2) пригнічення особи як первинна або проміжна мета на шляху до кінцевого бажаного результату, яка досягається шляхом поширення відомостей про приватне життя особи чи під загрозою поширення таких відомостей;
- 3) уведення в оману особи як первинна або проміжна мета на шляху до бажаного кінцевого результату, яка досягається обманним шляхом;
- 4) втягнення в антигромадську діяльність (у цьому випадку погроза спричинення шкоди може мати як прихований, так і відкритий характер) [16, с. 167–169].

Таким чином, право на приватність особи може бути порушене «класичними» злочинами. До них належать: розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України), незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України), порушення недоторканності житла (ст. 162 КК

України), порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України), розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України). Кожен із них порушує певний компонент права на приватність: приватність приватного життя, приватність сімейного життя, приватність житла або іншого володіння особи, приватність приватної кореспонденції.

Попри те, право на приватність може порушуватися і вчиненням тих злочинів, які полягають у впливі на потерпілого шляхом шантажу або розголошення відомостей, які він або його близькі родичі бажають зберегти у таємниці (або які їх (його) ганьблять). Адже у такому разі винуватий намагається досягнути того, щоб потерпілий або вчинив злочин, або виконав те, що від нього вимагають, порушуючи при цьому право на приватність.

Відтак, до злочинів, що належать до цієї групи, слід віднести торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, вчинену з використанням шантажу (ст. 149 КК України), примушування до вступу в статевий зв'язок, поєднане з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її (його) чи близьких родичів (ч. 2 ст. 154 КК України), вимагання з погрозою розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (ст. 189 КК України), втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористично-

го акту з використанням шантажу (ст. 258-1 КК України), втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням шантажу (ст. 303 КК України), примушування свідка, потерпілого, експерта до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози розголошення відомостей, що їх ганьблять (ст. 386 КК України).

Зважаючи на викладене, доходимо наведених нижче висновків, які можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях кримінально-правової охорони права особи на приватність.

Право на приватність має характеризуватися такими основними ознаками, як індивідуальність (тобто стосується конкретної людини, сфери її життєдіяльності); законний характер; конфіденційність; втручання у реалізацію цього право може мати місце лише з підстав, визначених міжнародними документами та законодавством України.

Кримінальна відповідальність відповідно до КК України настає у разі порушення таких компонентів права на приватність: порушення недоторканності приватного життя (ст.ст. 132, 145, 149, ч. 2 ст. 154, 189, 258-1, 303, 386 КК України); порушення недоторканності сімейного життя (ст. 168 КК України); порушення недоторканності житла або іншого володіння особи (ст. 162 КК України); порушення недоторканності приватної кореспонденції (ст. 163 КК України).

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12> – Заголовок з екрана.
2. Серьогін В.О. Прайвесі як право «бути залишеним у спокої» / В.О. Серьогін // Право і безпека. – 2010. – № 3. – С. 6–9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2010_3_3 – Заголовок з екрана.
3. Alan F. Westin. Privacy and Freedom / Alan F. Westin. – New York: Athenaeum, 1968. – 487 p.
4. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015 – Заголовок з екрана.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043 – Заголовок з екрана.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004 – Заголовок з екрана.
7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> – Заголовок з екрана.
8. *Котиева Л.И.* Частная жизнь как юридическая категория / Л.И. Котиева // Юрид. мир. – 1997. – № 9. – С. 18–19.
9. *Цадыкова Э.А.* Конституционное право на неприкосновенность частной жизни: сравнительно-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Эльвира Александровна Цадыкова; Росс. Академ. правосудия. – М., 2007. – 21 с.
10. *Мамедов С.Н.* Механизм реализации конституционного права каждого на неприкосновенность частной жизни в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Мамедов Сабир Ниязи-оглы; Москов. гуманит. ун-т. – М., 2007. – 23 с.
11. *Петрухин И.Л.* Личная жизнь: пределы вмешательства / И.Л. Петрухин. – М.: Юрид. лит., 1989. – 192 с.
12. *Серьогін В.* Зміст і обсяг права на недоторканність приватного життя (прайвесі) / В. Серьогін // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 4. – С. 88–97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_4_9 – Заголовок з екрана.
13. *Романовский Г.Б.* Право на неприкосновенность частной жизни / Г.Б. Романовский. – М.: МЗ-Пресс, 2001. – 312 с.
14. *Король І.Б.* Охорона недоторканності приватного життя: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Король Іванна Богданівна. – Львів, 2015. – 235 с.
15. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2015 року № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> – Заголовок з екрана.
16. *Горшенков Г.Г.* Антикриминальная безопасность личности / Г.Г. Горшенков. – Нижний Новгород: Изд-во Волговятской академ. гос. службы, 2006. – 293 с.

Іван ПРИСЯЖНЮК

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ОСОБИ НА ПРИВАТНІСТЬ

Розглядаються особливості кримінально-правової охорони права особи на приватність. Виокремлено його основні ознаки. Зроблено висновок, що кримінально-правова охорона права на приватність стосується охорони недоторканності приватного життя, сімейного життя, житла або іншого володіння особи, приватної кореспонденції.

Ключові слова: право на приватність; недоторканність; приватне життя; сімейне життя; житло або інше володіння особи; приватна кореспонденція; кримінально-правова охорона.

Иван ПРИСЯЖНЮК

ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ПРАВА ЛИЦА НА ПРИВАТНОСТЬ

Рассматриваются особенности уголовно-правовой охраны права человека на приватность. Выделены его основные признаки. Сделан вывод, что уголовно-правовая охрана права на приватность касается охраны неприкосновенности частной жизни, семейной жизни, жилища или иного владения лица, частной корреспонденции.

Ключевые слова: право на приватность; неприкосновенность; частная жизнь; семейная жизнь; жилье или иное владение лица; частная корреспонденция; уголовно-правовая охрана.

Ivan PRYSIAZHNIUK

PECULARITIES OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF THE INDIVIDUAL'S RIGHT TO PRIVACY

The features of the criminal-legal protection of individual rights to privacy. Thesis there is determined its main features. It is concluded that the criminal-legal protection of privacy concerning the protection of privacy and family life, home or other property, private correspondence.

Keywords: privacy; integrity; privacy; family; home or other property; private correspondence; criminal protection.

Ольга МАСЛОВА

заступник начальника управління нагляду
за додержанням законів у кримінальному провадженні
та координації правоохоронної діяльності
прокуратури Дніпропетровської області,
старший радник юстиції
maslova@prk.dp.ua

УДК 343.163

ПРОКУРОРСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ГАРАНТІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРОРА

Згідно зі ст. 16 Закону України «Про прокуратуру» однією із гарантій незалежності прокурора є функціонування органів прокурорського самоврядування, яке здійснюється через всеукраїнську конференцію працівників прокуратури та Раду прокурорів України. Для української системи прокуратури законодавчо передбачене створення та функціонування «власних» органів самоврядування є новим явищем. Наразі необхідність запровадження та діяльність вказаних органів існує винятково на теоретичному рівні та потребує наукового дослідження. Якщо порівняти з іншими видами юридичної діяльності, зокрема, з судовою, адвокатською, нотаріальною, то відповідними титульними законами («Про судоустрій і статус суддів», «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», «Про нотаріат») вже давно визнане право осіб, які займаються певною професійною діяльністю, на самоврядування для самостійного вирішення питань їх внутрішньої організації. І лише прокурори упродовж всього часу існування системи прокуратури як самостійної інституції незалежної України залишались осторонь процесів становлення професійного самоврядування, оскільки не мали законодавчого їх підґрунтя.

Створення органів прокурорського самоврядування обумовлює потребу вивчення

їх ролі у забезпеченні незалежності прокурорів, оскільки саме цей інститут визнається науковцями як винятково важливий для «зміцнення незалежності прокурорів, захисту від втручання в їх діяльність» [1, с. 13].

У вітчизняній науці питання незалежності прокурорів досліджували зокрема такі вчені, як: Ю. Грошевий, Л. Давиденко, В. Долежан, Ю. Дьомін, М. Косюта, О. Литвак, В. Маляренко, І. Марочкін, М. Руденко, Г. Середа, М. Якимчук. Прокурорське самоврядування було предметом наукових праць І. Козьякова, А. Мудрова, Н. Наулік, С. Подкопаєва, О. Проневича та інших. Однак комплексного вивчення ролі органів прокурорського самоврядування як гарантії незалежності прокурора не здійснювалось.

Метою статті є дослідження ролі органів прокурорського самоврядування у забезпеченні незалежності прокурора з огляду на їх завдання та повноваження, передбачені Законом України «Про прокуратуру» (Закон).

Для досягнення вказаної мети передусім необхідно визначитись із такими поняттями, як «самоврядування», «професійне самоврядування», а також розглянути питання сутності та завдань прокурорського самоврядування.

Так, на сьогодні поняття «самоврядування» розуміють як тип соціального управ-

ління, за якого суб'єкт і об'єкт управління збігаються, тобто люди самі управляють своїми справами, спільно приймають рішення та діють з метою їх реалізації [2, с. 220]. При цьому самоврядування як одна із форм організації людського співіснування ґрунтується на принципах свободи, рівності та безпосередньої участі в управлінні [3, с. 413–414].

У вітчизняній юридичній практичній діяльності склалося стаке розуміння інституту професійного самоврядування, яке включає систему свідомо-вольових конкретних дій та операцій з охорони і захисту прав, свобод і законних інтересів особи, що здійснюються юристами на професійній основі у межах права і мають юридичні наслідки [4, с. 482]. Завдання професійного самоврядування насамперед спрямовуються на: гарантування дотримання професійних прав; забезпечення належних умов професійної діяльності; захист професійних прав та інтересів; недопущення втручання у професійну діяльність; підвищення професійного рівня [5, с. 18].

В органах прокуратури функціонували і нині функціонують певні об'єднання, зокрема такі, як: професійні спілки прокуратур різних рівнів, прокурорські асоціації тощо. Але, як зазначають науковці, за своєю юридичною суттю організація професійного самоврядування хоча і є об'єднанням осіб, проте це не профспілка і не об'єднання (не асоціація) на зразок громадської організації, що характеризується добровільним вступом до її складу та добровільним виходом з неї [6]. Це пояснюється тим, що організації професійного самоврядування делегуються владні повноваження з регулювання та контролю за діяльністю професійної громади, тому участь у ній не може бути добровільною: вона є обов'язковою, адже не повинно бути носіїв професії, які, з одного боку, були б позбавлені можливості брати участь в управлінні в професії, тоді як інші їхні колеги мають такий привілей, а з другого боку, залишалися б поза впливом зазначеної організації і не підкорялися б її вимогам, правилам, стандартам, посилюючись на відсутність членства в такій організації [6].

Лише обов'язковість участі всіх прокурорів у професійному самоврядуванні, тобто визнання ними тих вимог, правил та стандартів, встановлення яких належить до компетенції органів прокурорського самоврядування, дасть можливість забезпечити єдність системи прокуратури, яка передбачена ст. 121 Конституції України, ст. 2 Закону.

У ст. 65 Закону прокурорське самоврядування визначено як самостійне вирішення прокурорами питань внутрішньої діяльності прокуратури з метою досягнення відповідних завдань, визначених цим законом [7]. Воно характеризується такими ознаками:

1) спрямованістю на вирішення питань внутрішньої діяльності прокуратури, тобто компетенція прокурорського самоврядування не виходить за межі системи прокуратури і не поширюється на питання, пов'язані із реалізацією покладених на прокурорів функціональних повноважень;

2) самостійністю прокурорського самоврядування, тобто питання, що належать до його компетенції, вирішуються прокурорами самостійно, на власний розсуд і у власних інтересах, рішення органів прокурорського самоврядування не потребують затвердження іншими органами і виконуються власними силами;

3) колективним характером, тобто віднесені до компетенції прокурорського самоврядування питання вирішуються колегіально, в інтересах не окремих прокурорів, а всього прокурорського корпусу та системи органів прокуратури України [8, с. 451–452].

Якщо погодитись з думкою М. Слюсаревського, що основною метою існування професійного самоврядування у будь-якій професії є прагнення бути консолідованим «голосом» усіх членів професії, другим законодавцем у питаннях регламентації професійної діяльності, лідером у питаннях урядування всередині свого «цеху», а також найкращим і головним репрезентантом професійної громади в країні та поза її межами [6], то стає зрозумілим, що в сучасних умовах реформування системи прокуратури прокурорське самоврядуван-

ня (з огляду на його мету та завдання) має відігравати визначальну роль як у зовнішніх відносинах прокуратури як державної інституції з іншими органами публічної влади для захисту від їх втручання у діяльність з реалізації її конституційних функцій, так і у внутрішній діяльності для захисту прав та інтересів прокурорів.

Досліджуючи питання щодо ролі органів прокурорського самоврядування як гарантії незалежності прокурорів, слід зважати на те, що натеper у юриспруденції сформувалася правова догма про виокремлення інституційної незалежності прокуратури та індивідуальної незалежності прокурора [1, с. 14]. Так, інституційна незалежність прокуратури означає гарантовану Конституцією України та законами процесуальну правосуб'єктність прокуратури як інституту державної влади, її незалежність від інших органів публічної влади, а також закріплення обов'язку державних та інших органів поважати принцип незалежності прокуратури і дотримуватися зазначеного імперативу [1, с. 9]. Натомість індивідуальна незалежність прокурора, на думку О. Проневича, полягає у законодавчо закріпленому праві прокурора користуватися незалежністю під час виконання службових обов'язків [1, с. 9]. Як зазначає автор, вона забезпечується шляхом запровадження прозорості, недискримінаційної та демократичної процедури добору і призначення на посаду (незалежно від специфіки процедур добору і призначення на посаду, визначальними критеріями є наявність профільної вищої освіти, високий рівень професійної кваліфікації, досвід практичної діяльності, моральні якості кандидата), гарантованості перебування на посаді упродовж усієї каденції за умови сумлінного виконання службових обов'язків, гідного грошового та матеріального забезпечення, надання реальної можливості кар'єрного зростання (шляхом запровадження спеціальних кваліфікаційних іспитів для кандидатів на заміщення вищестоящих посад та справедливої системи об'єктивного оцінювання рівня теоретичної і практичної підготовки кандидатів), особливої процедури притягнення проку-

рорів до дисциплінарної відповідальності за порушення професійних правових і деонтологічних стандартів, забезпечення умов для постійного підвищення професійної кваліфікації тощо [1, с. 9].

Якщо проаналізувати наведені О. Проневичем чинники, що забезпечують індивідуальну незалежність прокурора, то у контексті ст. 16 Закону можна дійти висновку, що йдеться про визначені цим законом гарантії незалежності прокурора. Водночас науковець залишив поза увагою ще одну визначену законом гарантію – функціонування органів прокурорського самоврядування, що також, на нашу думку, забезпечує індивідуальну незалежність прокурора. Для цього слід проаналізувати роль органів прокурорського самоврядування у її забезпеченні через діяльність його органів, повноваження яких визначені у ст.ст. 67, 71 Закону [7].

Отже, розглянемо роль органів прокурорського самоврядування у забезпеченні такої гарантії незалежності прокурора, як особливий порядок його призначення на посаду, звільнення з посади та притягнення до дисциплінарної відповідальності. Відповідно до положень ст. 71 Закону Рада прокурорів України вносить рекомендації про призначення та звільнення прокурорів з адміністративних посад у випадках, передбачених цим Законом. До кола посад, рішення щодо внесення рекомендації щодо призначення та звільнення з яких відноситься до компетенції Ради прокурорів України, належать наступні: перший заступник Генерального прокурора України, заступник Генерального прокурора України, керівник регіональної прокуратури, перший заступник та заступник керівника регіональної прокуратури, керівник місцевої прокуратури. Згідно з ч. 4 ст. 39 та ч. 1 ст. 41 Закону призначення саме на ці посади та, відповідно, звільнення з них здійснюється Генеральним прокурором України за рекомендацією Ради прокурорів України. А. Лапкін зазначає, що ці посади, незважаючи на обмежене їх коло, є основними в керівництві прокуратур різних рівнів, що забезпечує значний вплив органів прокурорського самовря-

дування на утворення керівного складу органів прокуратури України [8, с. 476].

Варто зазначити, що у ч. 5 ст. 39 Закону міститься вимога до Ради прокурорів України при вирішенні питання щодо надання рекомендації для призначення на адміністративну посаду враховувати професійні та морально-ділові якості кандидата, його управлінсько-організаторські здібності та досвід роботи. У Законі також встановлено порядок вирішення питання у разі відмови Генерального прокурора України підтримати рекомендацію Ради прокурорів України та призначити на адміністративну посаду рекомендованого кандидата. Це має забезпечити своєрідний баланс «інтересів» Генерального прокурора України та органів прокурорського самоврядування у формуванні керівного складу органів прокуратури, проте науковці вказують на певну законодавчу невизначеність у разі такого конфлікту, внаслідок чого виникає майже безвихідна ситуація, за якої рекомендації Ради прокурорів України не задовольняються Генеральним прокурором України, а останній, в свою чергу, не може призначити запропоновану ним кандидатуру, оскільки вона не знаходить підтримки з боку Ради прокурорів України, внаслідок чого посада залишається вакантною [8, с. 476].

Якщо розглядати питання притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності, то згідно зі ст. 77 Закону розгляд скарг (заяв) про вчинення прокурором дисциплінарного проступку, здійснення дисциплінарного провадження, а також прийняття рішення про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності є компетенцією Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, що є органом, який визначає рівень фахової підготовки осіб, які виявили намір зайняти посаду прокурора, та вирішує питання щодо дисциплінарної відповідальності, переведення та звільнення прокурорів з посади (ст. 73 Закону) [7].

Однак при цьому варто звернути увагу на те, що положення про порядок роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії приймається всеукраїнською конференцією працівників прокуратури, тобто саме

найвищий орган прокурорського самоврядування розглядає питання про встановлення основних правил діяльності цієї комісії в межах визначеної законом компетенції, у тому числі тих, що пов'язані із організацією роботи щодо притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності. Як слушно зазначають науковці, повноваження приймати положення про порядок роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів не випадково надані всеукраїнській конференції працівників прокуратури, а не Генеральному прокурору України: таким чином забезпечується демократичний характер відомчої регламентації її (комісії) роботи з боку всього прокурорського корпусу, а не лише очільника органів прокуратури [8, с. 459].

Окрім того, безпосередньо Рада прокурорів України може розглядати звернення щодо неналежного виконання прокурором, який обіймає адміністративну посаду, посадових обов'язків, встановлених для відповідної адміністративної посади (ч. 9 ст. 71 Закону). У Законі не конкретизовано, стосовно яких прокурорських адміністративних посад Рада прокурорів України може розглядати звернення з вказаних вище питань. Тому логічно було б вести мову лише про ті посади, на які саме Рада прокурорів України відповідно до закону має право рекомендувати кандидатів з урахуванням попереднього вивчення їх особистих та професійних якостей (тобто своєрідна відповідальність стосовно запропонованих кандидатур). Проте законодавець мав на меті, щоб у разі надходження подібних звернень стосовно прокурорів, які обіймають адміністративні посади, і саме з огляду на це можуть здійснювати незаконний вплив, тиск або втручання у здійснення підпорядкованими їм прокурорами своїх повноважень, їх розглядав один із органів прокурорського самоврядування, адже серед їх завдань є зміцнення незалежності прокурорів та захист від втручання в їх діяльність. Таким чином, органи прокурорського самоврядування забезпечують реалізацію такої гарантії незалежності прокурора, як особливий порядок його призначення на посаду, звіль-

нення з посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності шляхом участі з огляду на надані їм законом повноваження у здійсненні цих процедур.

Досліджуючи роль органів прокурорського самоврядування у забезпеченні таких гарантій незалежності прокурора, як установлений порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури, належне матеріальне, соціальне та пенсійне забезпечення прокурора, необхідно керуватися тим, що в Україні забезпечення функціонування системи прокуратури передбачає:

1) визначення у Державному бюджеті України видатків на фінансування прокуратури не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення її повноважень відповідно до закону;

2) законодавче гарантування повного і своєчасного фінансування прокуратури;

3) гарантування достатнього рівня соціального забезпечення прокурорів [8, с. 125]. Науковці наголошують, що той факт, що фінансування прокуратури здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, дає можливість прокурорам бути незалежними від будь-яких інших джерел фінансування, а те, що функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності прокуратури здійснюється Генеральною прокуратурою України, дає змогу забезпечити незалежність прокурорів від будь-яких сторонніх суб'єктів, зокрема органів виконавчої влади, при розпоряджанні бюджетними коштами, що виділяються на утримання прокуратури [8, с. 125].

Водночас одним із завдань прокурорського самоврядування, вказаних у ст. 65 Закону, є участь у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення прокурорів, а також контролю за додержанням установлених нормативів такого забезпечення. Так, саме Рада прокурорів України розглядає питання правового захисту прокурорів, соціального захисту прокурорів та членів їхніх сімей і приймає відповідні рішення з цих питань. Ця робота здійсню-

ється шляхом участі у встановленні обсягу фінансування органів прокуратури для забезпечення матеріальних та соціально-побутових потреб (п. 3 ч. 9 ст. 71 Закону). Зокрема, це стосується питань виплати заробітної плати, забезпечення житлом, надання безоплатного медичного обслуговування, пенсійного забезпечення тощо. За результатами цієї діяльності Рада має повноваження звертатися з пропозиціями про вирішення вказаних питань в діяльності прокуратури до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (до Генеральної прокуратури України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України тощо) (п. 6 ч. 9 ст. 71 Закону). Про результати роботи на цьому напрямі Рада прокурорів України також звітує перед всеукраїнською конференцією працівників прокуратури (п. 1 ч. 2 ст. 67 Закону), яка, в свою чергу, за результатами їх розгляду має право звертатися до органів державної влади та їх посадових осіб щодо вирішення питань фінансування, матеріального та соціально-побутового забезпечення прокурорів, внесення змін до законодавства, яке регулює ці питання, тощо.

Отже, органи прокурорського самоврядування в межах наданих їм повноважень забезпечують реалізацію встановлених у ст. 16 Закону матеріальних гарантій незалежності прокурора. Однак слід погодитись із позицією тих науковців, які вказують на обмеження повноважень органів прокурорського самоврядування на цьому напрямі, оскільки ні всеукраїнська конференція працівників прокуратури, ні Рада прокурорів України не є розпорядником бюджетних коштів, які виділяються на вказані вище потреби прокурорів, внаслідок чого їх повноваження зводяться до контролю та формування пропозицій, адресованих відповідним органам державної влади та місцевого самоврядування [8, с. 478].

За допомогою прокурорського самоврядування забезпечується і реалізація особистісних гарантій незалежності прокурора, що включають визначені законом заходи особистої безпеки прокурора, членів його сім'ї, майна, а також інші засоби їх правового забезпечення. Так, у ч. 6 ст. 16

Закону передбачено право прокурора звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради прокурорів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за його участю та вжити в межах своїх повноважень необхідних заходів для усунення загрози.

Рада прокурорів України за результатами розгляду звернень прокурорів, а також інших повідомлень про загрозу незалежності прокурора вживає відповідні заходи, визначені ч. 9 ст. 71 Закону. До кола таких заходів належать повідомлення відповідних органів про підстави для притягнення до кримінальної, дисциплінарної чи іншої відповідальності, оприлюднення заяви від імені прокурорського корпусу про факти порушення незалежності прокурора, звернення до міжнародних організацій з відповідними повідомленнями, а також ініціювання розгляду питання щодо вжиття заходів забезпечення безпеки прокурорів. Заходи, підстави та порядок їх застосування передбачені Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Саме цей Закон встановлює систему особливих заходів державного захисту певних категорій працівників, у тому числі – органів прокуратури, від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих працівників. Наведене свідчить про те, що органи прокурорського самоврядування беруть участь у вирішенні питань, пов'язаних із забезпеченням особистої безпеки прокурора та членів його сім'ї.

Проаналізувавши роль органів прокурорського самоврядування у забезпеченні незалежності прокурора, можна дійти наступних висновків. По-перше, функціонування органів прокурорського самоврядування є самостійним елементом в системі гарантій незалежності прокурора, передбачених Законом України «Про прокуратуру». Про його самостійність як окремої гарантії у вказаній системі свідчать визначені цим законом мета, завдання

прокурорського самоврядування та повноваження його органів, спрямовані на зміцнення та захист незалежності прокурора як однієї із засад діяльності прокуратури. Аналіз повноважень органів прокурорського самоврядування засвідчив, що вони мають забезпечити баланс інтересів усіх прокурорів як членів однієї професійної спільноти, які мають єдиний статус незалежно від посади, яку обіймають, та керівництва органів прокуратури, що має забезпечити єдність і рівновагу прокурорської системи та надати прокурорам можливість якісно та неупереджено виконувати свої функції. Професійне самоврядування набуває особливої ваги саме для системи прокуратури з огляду на ієрархічність її структури та особливі відносини підпорядкування прокурорів, оскільки має сприяти незалежності прокурорів під час здійснення повноважень, пов'язаних із реалізацією ними функцій прокуратури.

По-друге, проаналізувавши мету, завдання та повноваження органів прокурорського самоврядування, можемо стверджувати, що їх функціонування забезпечує реалізацію інших гарантій незалежності прокурора, передбачених законом, зокрема таких, як: особливий порядок призначення на посаду, звільнення з посади, притягнення до відповідальності, установлений законом порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури, належне матеріальне, соціальне та пенсійне забезпечення прокурора, визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки прокурора, членів його сім'ї, майна та їх правового захисту. А це, в свою чергу, є свідченням того, що визначені у ст. 16 Закону гарантії незалежності прокурора утворюють систему, єдність якої обумовлена їх комплексним застосуванням для забезпечення спільної мети – незалежності прокурора. Ця система характеризується взаємопов'язаністю усіх її елементів (тобто гарантій), оскільки внаслідок реалізації кожної із них утворюється підґрунтя або умови для реалізації інших гарантій незалежності прокурора.

Список використаних джерел:

1. *Проневич О.С.* Принцип незалежності прокуратури: догматично-правова інтерпретація та правова регламентація / О.С. Проневич // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 4(67). – С. 6–16.
2. *Прилуцький С.В.* Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): моногр. / С.В. Прилуцький – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – 317 с.
3. *Батанов О.В.* Самоврядування: Юридична енциклопедія: в 6 т. / О.В. Батанов. – К.: Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5: П–С. – 736 с.
4. *Скакун О.Ф.* Теорія права і держави: підруч. / О.Ф. Скакун. – [3-тє вид.]. – К.: Алерта, 2012. – 524 с.
5. *Козьяков І.М.* Прокурорське самоврядування / І.М. Козьяков, А.М. Мудров, О.О. Долгий та ін. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – 68 с.
6. *Слюсаревський М.М.* Самодіяльне регулювання чи професійне самоврядування? / М.М. Слюсаревський // Дзеркало тижня. – 2010. – № 36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/LAW/samodiyalne_regulyuvannya_chi_profesiyne_samovryaduvannya.html
7. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII // Голос України. – 2014. – № 206. – 25 жовтня.
8. *Лапкін А.В.* Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар / А.В. Лапкін. – Х.: Право, 2015. – 680 с.

Ольга МАСЛОВА

ПРОКУРОРСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ГАРАНТІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРОРА

У статті досліджено питання прокурорського самоврядування як однієї із гарантій незалежності прокурора. Проаналізовано поняття прокурорського самоврядування та повноваження його органів, їх роль у реалізації інших гарантій незалежності прокурора. Визначено, що функціонування органів прокурорського самоврядування є елементом системи гарантій незалежності прокурора.

Ключові слова: прокурор; незалежність прокурора; прокурорське самоврядування; гарантія незалежності прокурора; органи прокурорського самоврядування.

Ольга МАСЛОВА

ПРОКУРОРСКОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ КАК ГАРАНТИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ ПРОКУРОРА

В статье исследуются вопросы прокурорского самоуправления как одной из гарантий независимости прокурора. Проанализированы понятие прокурорского самоуправления и полномочия его органов, их роль в реализации других гарантий независимости прокурора. Определено, что функционирование органов прокурорского самоуправления является элементом системы гарантий независимости прокурора.

Ключевые слова: прокурор; независимость прокурора; прокурорское самоуправление; гарантия независимости прокурора; органы прокурорского самоуправления.

Olga MASLOVA

PROSECUTION SELF-GOVERNMENT AS A GUARANTEE OF THE PROSECUTION INDEPENDENCE

The issue of prosecution self-government as a one the guarantees of prosecutor independence was studied in the article. Prosecution self-government and competence of its organs and their role in realization of other guarantees of prosecutor independence were analyzed. The inference was made that functioning of the organs of prosecution self-government is element of system of the guarantees of prosecutor independence.

Keywords: prosecutor; prosecutor independence; prosecution self-government; guarantee of prosecutor independence; organs of prosecution self-government.

ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ

Юрій ДЬОМІН

старший викладач
відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів органами,
які проводять оперативно-розшукову діяльність,
дідання та досудове слідство
Національної академії прокуратури України,
доктор юридичних наук, професор

УДК 343.16

ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

29 червня 2016 року у виданні Верховної Ради України «Голос України» офіційно оприлюднені зміни та доповнення до Конституції України, які набувають чинності через три місяці з дня, наступного за днем його опублікування, тобто з 30 вересня 2016 року.

Мета статті полягає у висвітленні функцій прокуратури в контексті конституційних змін, відповідно до яких передбачено їх обмеження, введення нових термінів, що суттєво впливають на зміст прокурорського нагляду.

Пунктом 12 розділу I Закону України від 12 травня 2016 року № 1354-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (Закон) передбачено виключення Розділу VII «Прокуратура» з Конституції України. Водночас згідно з п. 2 Закону Конституцію України доповнено ст. 131-1, якою оновлено функції органів прокуратури України.

Зокрема, відповідно до цих змін органи прокуратури України здійснюють:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення

відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

У ст. 131-1 Конституції України передбачено, що організація та порядок діяльності прокуратури визначається законом, а також визначено порядок призначення та звільнення з посади Генерального прокурора України, строк його повноважень.

Розглянемо детальніше три основні функції органів прокуратури, тим більше, що це визначальні фундаментальні конституційні функції органів прокуратури України.

Першою функцією органів прокуратури передбачено підтримання публічного обвинувачення в суді. Верховна Рада України відмовилася від раніше визначеного словосполучення «державне обвинувачення». Тому можливе внесення відповідних коректив до функцій органів прокуратури, які містяться в КПК України, Законі України «Про прокуратуру» та інших законах України, з урахуванням наданих нових визначень та їх внутрішнього змісту.

У ст. 129 Конституції України функція підтримання публічного обвинувачення також передбачена як одна з дев'яти конституційних засад судочинства. В ч. 3 ст. 124 Основного Закону України зазначено, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення.

Публічне обвинувачення пов'язано з публічними правовідносинами, публічними органами влади. Тому необхідно детальніше проаналізувати такі поняття, як «публічність», «органи публічної влади», «органи публічної адміністрації», «система органів публічної влади» тощо, а також знайти відмінність та співвідношення понять «державне обвинувачення», «публічне обвинувачення» та «кримінальне обвинувачення»¹.

У Конституції України чітко розмежовано дві системи органів публічної влади – органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Згідно зі ст. 5 Основного Закону народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні, здійснює свою владу як безпосередньо, так і через органи державної влади і місцевого самоврядування [1, ст. 5].

Система органів публічної влади в Україні покликана забезпечувати захист прав, свобод і законних інтересів громадян, безпеку держави й суспільства, вирішувати питання соціально-економічного та культурного будівництва.

Є дві форми публічної влади: державна влада і влада місцевого самоврядування. Їм притаманні низка спільних ознак (спрямованість на виконання суспільних завдань і функцій; інституційний характер – функціонування через відповідні публічні інститути (органи публічної влади) тощо).

Публічна влада може здійснюватись: безпосередньо народом чи територіальними громадами або через відповідні інституції, які називаються органами публічної влади.

Зрозуміло, що органи прокуратури як органи публічної влади, що здійснюють

підтримання публічного обвинувачення, не можуть належати до органів місцевого самоврядування, але віднесення їх до кола органів публічної влади дещо розширює поняття «органи публічної влади».

У науковій літературі останнім часом використовується поняття «публічна влада», яке й досі не має офіційного та загальноприйнятого наукового визначення. Відсутнє не тільки єдине розуміння цього терміна, а й позиції дослідників різняться щодо змісту та обсягу зазначеного поняття. Триває дискусія щодо кола органів публічної влади, лунають заклики, що до органів публічної влади слід віднести не тільки державні установи, а й ті, які мають частку держави в своєму статуті (маїні), надають публічні послуги відповідно до законодавства, беруть участь у публічному управлінні, виконують функції держави на підставі делегованих їм повноважень.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови «публічний» – це такий, який відбувається в присутності публіки, людей, прилюдний [2].

На думку Леслі Пала, публічний – це державна (або публічна) влада для вирішення певної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем [3].

За часів Стародавнього Риму слово publica перекладалося не лише як «державний», а й як «суспільний», бо держава-республіка (res publica) характеризувалася як «суспільна» справа. Держава є офіційним представником усього суспільства, однак суспільна влада не може ототожнюватися ні з публічною, ні з державною, а публічна – не вичерпується її державним різновидом. Остання є основною формою виявлення публічної влади, але не єдиною. Звичайно, і публічна, і державна влада є владою в суспільстві, і в такому розумінні вони мають суспільний, а не особистий характер [4, с. 172]. Тому вважається, що поняття суспільної влади набагато ширше від публічної і державної.

У XIX столітті поняття «політична» та «державна влада» ототожнювалися, бо дер-

¹ Дискусія щодо цього питання має бути темою окремого ґрунтовного дослідження і не може бути об'єктивно висвітлена в межах представленої статті.

жава була центром будь-якої влади в суспільстві. Радянські підходи, сформовані на домінуванні державної влади, що була єдиною на той час, є абсолютно непридатними в нових політико-економічних умовах, і нині вказані поняття потребують іншого трактування. Фахівці з державного управління стверджують, що державна влада – це політико-правове явище, сутність якого полягає в тому, що, виражаючи хоча б формально волю всіх громадян держави, вона (влада) здійснює спрямовуючий, організуючий, регулюючий вплив на суспільство [5, с. 329].

Згідно з твердженням деяких учених державна влада – завжди політична, але не всяка політична влада є державною.

Як стверджує В. Лісничий, публічна влада – це державна організація політичного життя, що здійснюється за допомогою спеціального ієрархічно та територіально організованого апарату, легітимного використання примусу та права видавати нормативні акти, обов'язкові для всього населення. Крім прямого примусу або заради його використання держава в реалізації публічної влади спирається на матеріальні та моральні імпульси, які досить помітно впливають на ефективність реалізації владних повноважень [6, с. 19].

Суб'єктами публічної влади є її органи, що діють на трьох рівнях: державному, регіональному та місцевому і входять до системи органів публічної влади. Термін «система» тлумачиться як сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле та взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем у процесі досягнення поставлених цілей, та ґрунтується на принципах самоорганізації, синергії й розвитку [7].

Характерною ознакою системи публічної влади в Україні, як зазначають деякі дослідники, є її дуалізм. На центральному рівні це проявляється у прагненні будувати систему управління державою змішаного (парламентсько-президентського) типу; на місцевому – існуванням на одному рівні двох видів публічної влади – державної виконавчої в особі її органів та посадових осіб і місцевого самоврядування [7].

Кожен орган публічної влади створений для реалізації поставлених цілей і про-

грам, які забезпечують захист прав, свобод і законних інтересів громадян, безпеку держави і суспільства, вирішення питань соціально-економічного та культурного значення.

На думку В. Авер'янова, існує нагальна потреба модернізації ідеології публічної влади в напрямі зміни «класичної» природи управління, що ґрунтується на пануванні держави над людиною, до філософії служіння держави інтересам людини [8, с. 14].

Термін «публічна адміністрація» використовується в праві Європейського Союзу у вузькому та широкому сенсі. У вузькому значенні розуміються «регіональні органи, місцеві та інші органи публічної влади», «центральні уряди» та «публічна служба». Під органами публічної влади при цьому розуміються інституції регіонального, місцевого або іншого характеру, інші органи, діяльність яких регулюється нормами публічного права або діями держав-членів; органи, наділені суверенними повноваженнями країни, які з формальної точки зору не є частиною адміністративного апарату держави-члена, але структура та завдання якого визначені в законі.

У широкому сенсі в європейському праві до «публічної адміністрації», крім органів публічної влади, відносять органи, які не входять до неї організаційно, але виконують делеговані нею функції. Водночас під «публічною владою» (або органами публічної влади) розуміється будь-яка установа публічного права (включаючи державу, регіональні та місцеві органи державної влади, незалежні публічні підприємства) та будь-які фізичні особи під час виконання повноважень офіційних органів [9, с. 11].

В. Авер'янов під терміном «публічна адміністрація» пропонував розуміти сукупність органів виконавчої влади та органів виконавчого самоврядування підпорядкованих політичній владі, які забезпечують виконання закону та здійснюють інші публічно-управлінські функції [10, с. 117].

У словнику термінів і понять з державного управління визначено, що публічна адміністрація – це сукупність державних і недержавних суб'єктів публічної влади, ключовими структурними елементами якої є органи виконавчої влади та виконавчі ор-

гани місцевого самоврядування [11, с. 168–169].

На наш погляд, слід підтримати позицію тих науковців, які вважають, що публічна адміністрація є сукупністю державних і недержавних суб'єктів публічної влади, певним чином побудована система, ключовими структурними елементами якої є органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, а також інші суб'єкти, наділені адміністративно-управлінськими функціями, які діють з метою забезпечення інтересів держави та суспільства в цілому [12; 13].

Інші вчені під публічною владою розуміють цілісну систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що здійснюють управління суспільно важливими справами від імені та за дорученням суверена – народу, постійно діють у правовому режимі при реалізації організаційно-розпорядчих функцій і повноважень через визначені Конституцією України та законами України форми реалізації управління справами держави і територіальних громад, які функціонують згідно з їх статутами у всіх сферах і територіальних одиницях держави [14].

З огляду зазначене вище виникають запитання: чи зобов'язаний прокурор як представник публічного органу влади підтримувати публічне обвинувачення у повному обсязі, якщо проти цього заперечує громада? Як бути суду при ухваленні рішення згідно зі ст. 129-1 Конституції України від імені держави, а не від імені суспільства або народу на підставі висунутого публічного, а не державного обвинувачення, тим самим звужуючи представницькі повноваження обвинувача, надані йому суспільством, а не державою?

Як бути суду у випадках, коли прокурор змінює або відмовляється від підтримання публічного обвинувачення, коли ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи зменшення обсягу обвинувачення, коли головуючий суддя зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати

обвинувачення (у якій формі – публічній, кримінальній або приватній? (ст.ст. 338, 477–479 КПК України)) у раніше пред'явленому обсязі, але у подальшому держава Україна може бути визнана відповідачем у будь-яких судах, зокрема і в Європейському суді з прав людини, за необґрунтоване кримінальне переслідування та нести за це відповідальність. Шкода, завдана незаконними діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, повинна відшкодовуватися за рахунок державного бюджету у випадках та в порядку, передбачених законом (ст. 130 КПК України) [15].

Водночас згідно зі ст. 25 КПК України публічність передбачена як одна із 22 засад кримінального провадження, яка полягає в правовому регулюванні повноважень прокурора та слідчого у кримінальному провадженні, їх відносин з іншими суб'єктами та судом, системи і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, процедури винесення процесуальних рішень тощо [16, ст. 25, с. 24–25].

Винятком із принципу публічності є кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, яке розпочинається лише на підставі заяви потерпілого (ч. 4 ст. 26 КПК України) щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України.

Другою функцією органів прокуратури визначено організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими (розшуковими) діями органів правопорядку.

Потребує пояснення словосполучення «вирішенням відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження», оскільки згідно з нормами КПК України та Закону України «Про прокуратуру» чітко визначено владні повноваження прокурорів, передавати які іншим суб'єктам заборонено, окреслено процесуальні обов'язки, дискреційні повноваження процесуальних керівників та їх власна процесуальна ініціатива тощо.

У другій функції введено визначення «органи правопорядку». При виокремленні цієї функції органів прокуратури нібито відбувається розширення кола суб'єктів, за якими здійснює нагляд прокурор при реалізації ними гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, але насправді коло суб'єктів, які здійснюють досудове розслідування, мають право проводити негласні та інші слідчі (розшукові) дії, чітко регламентовано нормами КПК України (див. ст.ст. 36, 38, 41, 216 та інші) та залишається незмінним.

Деякі науковці пов'язують поняття правопорядку не тільки зі станом злочинності, а й з «наслідками процесів дезорганізації державних інститутів, ослаблення нормативних компонентів масової свідомості під впливом ідеологічних прорахунків влади» [17, Т. 1, с. 836]. Тобто справа не тільки в злочинності як негативному суспільному явищі, що спричиняє зміни в суспільстві від прорахунків державної політики, послаблює державність.

Не можна не погодитися, що стан правопорядку передусім залежить від рівня та масштабів злочинності. Водночас шлях жорстокого «посилення боротьби» з переважанням будь-яким методом викорінити види злочинності ні до чого не призводить і може тільки ускладнити ситуацію. Як слушно зауважували І. Мушкет, Є. Хохлов та інші вчені: «Спочатку важливо «посилити» можливості самого суспільства і держави, наростити їх. В сучасних умовах необхідною є раціоналізація правового правопорядку через урахування інтересів людей у політико-правовій діяльності, досягнення чіткої та визначеної позиції влади, усвідомлення тих чинників, що дестабілізують правові відносини, і ті, що можуть бути використані на противагу їм» [17, Т. 1, с. 836].

У середині 90-х років вченими виокремлено 9 якісних ознак сторони правопорядку, які актуальні й на сьогодні. Зокрема, це: 1) криміналізація державного апарату; 2) зростання латентної злочинності; 3) поява нових видів злочинності; 4) легалізація злочинної поведінки через її пропаганду в засобах масової інформації; 5) зниження рівня взаємодії правоохоронних органів,

а також і з громадськими організаціями; 6) дискреціоналізм (довільний характер діяльності без урахування закону) державних органів та інститутів влади; 7) зниження порога нетерпимості; 8) посилення потенціалу злочинності; 9) зростання професіоналізму кримінального середовища тощо [17, Т. 1, с. 836].

Щоб більш детально висвітлити поняття «органи правопорядку», насамперед слід розглянути термін «правопорядок». За визначенням Т. Тарахонич, «правопорядок – це певна організація суспільного життя, що заснована на праві та законності та відтворює якісний стан суспільних відносин на певному етапі розвитку суспільства.

Правопорядок є складним системним утворенням, що складається з низки елементів: правова структура суспільства, що закріплена нормами права (державна, органи та організації, недержавні утворення тощо); правові відносини та зв'язки, що існують в статичному, просторовому, динамічному та часовому вимірах; атрибутивні елементи – повна впорядкованість елементів структури правопорядку» [17, Т. 1, с. 837].

Як зазначає С. Бобровник, «правопорядок – стан упорядкованості регламентованих правом суспільних відносин. Є результатом послідовного здійснення законності. Правопорядок – одна з основних складових суспільного порядку, що формується в результаті здійснення всіх різновидів соціальних форм життя, які регулюють різноманітні сфери суспільного життя та мають різні способи впливу на поведінку людей. Правопорядок залежить від соціально-економічних умов, форм власності, політичної та юридичної культури, стану законодавства, ставлення людей до права та законності, якості роботи правоохоронних органів» [17, Т. 1, с. 837].

Зокрема, Я. Кондратьєв також розглядав і виокремлював участь правоохоронних органів у мирному, правовому розв'язанні конфліктів з метою зміцнення законності та правопорядку [17, Т. 1, с. 838].

З огляду на зазначене постають запитання: чи тотожні поняття «правоохоронні органи» та «органи правопорядку»; чи є різниця між органами, створеними саме

для охорони та застосування закону, підтриманням стану законності, здійсненням правоохоронної функції, зокрема, нагляду за додержанням законів правоохоронними органами тощо, та органами, що створені та діють відповідно до Закону, виконують покладені на них законом обов'язки, надають послуги тощо.

Стосовно аналізу змісту поняття «правоохоронні органи», то його неодноразово досліджували багато вчених. Більшість із них вважали, що до правоохоронних органів слід віднести державні органи, які наділені певними державно-владними повноваженнями або здійснюють певні функції в сфері контролю за додержанням законності і правопорядку (мають право носити зброю, виявляти та розглядати справи про адміністративні правопорушення, проводити досудове розслідування, дізнання або здійснювати оперативно-розшукову діяльність, здійснювати нагляд за додержанням законів тощо). Приблизний перелік правоохоронних органів міститься в Законі України від 23 грудня 1993 року «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», який не є обмеженим, так як до правоохоронних органів можуть бути віднесені й інші державні органи, які безпосередньо беруть участь у здійсненні правоохоронних функцій. Однак і досі немає однозначного визначення цього поняття.

Інші вчені до правоохоронних органів відносять не тільки державні органи, посилаючись на те, що і недержавні структури беруть участь у захисті, охороні та реалізації прав і свобод людини, юридичної особи. Хоча й самі громадяни не позбавлені можливості захищатися у передбачений законом спосіб, але після відповідних змін це право було дещо звужено.

На думку Ю. Шемшученка, правоохоронна діяльність спрямована на забезпечення виконання Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів України, є засобом зміцнення законності і правопорядку, забезпечення конституційних прав громадян, що здійснюється правоохоронними та іншими державними органами, а також громадськими організаціями [17, Т. 3, с. 790].

Роль правоохоронних органів в охороні правопорядку є однією з найважливіших, при цьому правоохоронна діяльність за структурою може поділятися на: попередження причин та умов виникнення суспільно небезпечних явищ; припинення процесу їх розвитку; ліквідацію негативних наслідків тощо.

На наш погляд, органами правопорядку можуть бути не тільки органи, що виконують функцію контролю або підтримання правопорядку в державі, а будь-які органи, що задіяні в цьому процесі.

У КПК України чітко визначено, які органи мають право здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ст. 36); проводити досудове розслідування (ст. 38); здійснювати слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні (ст. 41), передбачено їхні повноваження та підстави для здійснення відповідних дій тощо.

До того ж друга основна функція органів прокуратури за новим законом сформульована не як «нагляд за додержанням законів органами, що проводять слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії», а як «нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку», що, на наш погляд, дещо змінює теорію прокурорського нагляду.

Річ у тім, що в Законі України «Про прокуратуру» [18] та інших законах передбачена вимога здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів правоохоронними органами при здійсненні правоохоронної діяльності, а не нагляд за діями та діяльністю цих органів. У Законі чітко встановлено, що негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, тобто друге поняття повністю охоплює перше, тому їх можна було б і не згадувати (ч. 1 ст. 246). Проте, якщо розглянути поняття в ширшому сенсі – «діяльність органів правопорядку», то воно виходить за межі предмета прокурорського нагляду в кримінальному провадженні, оскільки органи правопорядку здійснюють й іншу діяльність, яка може бути не тільки їх основною, а й допоміжною.

Якщо органи прокуратури здійснюватимуть нагляд за додержанням законів органів правопорядку при здійсненні ними основних функцій, то, як свідчить практика прокурорського нагляду, ця діяльність: по-перше, фактично регламентується відомчими нормативними актами; по-друге, ці відомчі акти можуть не відповідати або суперечити вимогам закону. Тому прокурорський нагляд здійснювався за двома напрямками: 1) здійснення нагляду за додержанням законів правоохоронними органами; 2) здійснення нагляду за відповідністю цих відомчих нормативних актів законам. Вказані напрями об'єднувалися «в забезпечення органами прокуратури нагляду за додержанням законів органами, що здійснювали правоохоронну діяльність» (перевірялася законність при притягненні до кримінальної, адміністративної або дисциплінарної відповідальності; при здійсненні досудового розслідування або оперативно-розшукової діяльності відповідно до законів (законодавства); чи не відбувалося необґрунтованої бездіяльності або неналежного виконання своїх функцій (обов'язків) правоохоронними органами в сфері кримінальної юстиції, запобігання (профілактики) злочинності тощо).

Останньою, *третьою* функцією органів прокуратури згідно з Конституцією України передбачено здійснення представницьких повноважень у суді, але виключно в інтересах держави у визначених випадках і в порядку, встановлених законом.

При окресленні третьої функції прокуратури ми є свідками зміни вектора діяльності органів прокуратури із захисту порушених прав громадян – на захист інтересів держави у передбачених законом випадках. Виникає запитання: навіщо посилювати сторону захисту держави, якщо держава і без органів прокуратури (це не стосується кримінального процесу) може захистити свої інтереси за рахунок багатосуб'єктної потужної системи державних органів, установ, підприємств, організацій?

Зрозуміло, що увесь тягар захисту інтересів громадян повинен лягати на органи адвокатури або інші правові інститути. Згідно зі ст. 131-2 Конституції України виключно адвокат здійснює представництво

іншої особи в судах, а також захист від кримінального обвинувачення (на наш погляд, кримінального переслідування). Хоча у ст. 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, ст. 3].

У Законі можуть бути встановлені винятки щодо представництва в судах у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. Сподіваємося, що інститут безоплатної правової допомоги спрацює. Але поки що ми є свідками того, що незахищені верстви населення не можуть об'єктивно захистити свої права.

До того ж цікавим є таке питання, який державний орган (інститут) належним чином реагуватиме на факти, коли людям не виплачують заробітну платню; здійснюється рейдерське захоплення їхніх підприємств; маємо дані, що у діях найвищих посадовців містяться ознаки корупції або адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, тощо. Якщо прокурорський нагляд буде скасовано, а нові органи ще не створені, хто візьме на себе цей тягар.

Згідно з міжнародними стандартами та рекомендаціями Ради Європи у громадян повинен бути вибір щодо захисту своїх прав та свобод. Тому у положеннях Рекомендації державам-учасницям Комітету міністрів Ради Європи від 19 вересня 2012 року і ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права всіляко заохочується створення в державі альтернативних органів захисту прав і свобод людини й громадянина з метою надання громадянам можливості на власний розсуд обирати відповідний орган, здатний забезпечити їх реалізацію.

Вказане зроблено з метою усунення прогалин і суперечностей у деяких правових питаннях, подальшої адаптації національного законодавства до вимог європейського законодавства, вивчення неоднозначних підходів до вирішення правових питань на європейському просторі.

Радою Європи в Рекомендації від 19 вересня 2012 року визнано відсутність загаль-

них міжнародних європейських стандартів щодо завдань, функцій та організації прокуратури поза межами системи кримінального правосуддя, відмінність національних правових систем стосовно ролі органів прокуратури поза межами кримінального переслідування.

Таким чином, сподіваємося, що правовий механізм, завдяки якому громадяни змогли б на власний розсуд обирати інститут, за допомогою якого вони реально зможуть відновити або захистити свої права, буде відбудовано.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
3. *Lesli A. Pal*. Public policy analysis. – 1992. – Р. 2: укр. пер.: Пал Леслі А. Аналіз державної політики / пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 1999. – С. 22.
4. *Чиркин В.Е.* Публичная власть / В.Е. Чиркин. – М.: Юрист, 2005. – 175 с.
5. Державне управління: навч. посіб. / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна та ін.; за ред. А.Ф. Мельник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 343 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
6. *Лісничий В.В.* Концептуальні засади політичних наук: теорія та історія. метод. та дидактичні матеріали до модуля 1 / уклад. В.В. Лісничий. – Х.: УАДУ ХФ, 2001. – 36 с.
7. *Ярмиш О.Н.* Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: навч. посіб. / О.Н. Ярмиш, В.О. Серьогін; за заг. ред. Ю.М. Тодики. – Х.: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2002. – 672 с.
8. *Авер'янов В.Б.* Не «керувати» людиною – служити їй / В.Б. Авер'янов // Віче. – 2005. – № 4. – С. 10–15.
9. *Білозерська Т.О.* Реформування публічної адміністрації в Україні як крок до європейської інтеграції / Т.О. Білозерська // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 11–19.
10. *Авер'янов В.Б.* Реформування українського адміністративного права: ґрунтовний привід для теоретичної дискусії / В.Б. Авер'янов // Право України. – 2003. – № 5. – С. 117–122.
11. *Малиновський В.Я.* Словник термінів і понять з державного управління / В.Я. Малиновський. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 254 с.
12. *Пухтецька А.А.* «Європейський адміністративний простір» як новела української адміністративно-правової науки: понятійно-термінологічна характеристика / А.А. Пухтецька // Юридична Україна. – 2006. – № 8. – С. 41–45.
13. Ефективна публічна адміністрація (довідник для міністрів) / автори-упоряд.: І. Коліушко, В. Тимошук. – К., 2006. – 32 с.
14. *Мінаєва І.М.* Складові поняття «Публічна влада» / І.М. Мінаєва // ХарПІ НАДУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/4/10.pdf>
15. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т.; за заг. ред. В.Я. Тація та ін. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
16. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 12 травня 2016 року № 1354 // Голос України. – 2016. – № 118 (6372). – 29 червня.
17. Міжнародна поліцейська енциклопедія у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К.: Ін Юре, 2003.
18. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII.

Юрій ДЬОМІН

ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

У статті розглянуто основні три функції органів прокуратури, які здійснюватимуть органи прокуратури України відповідно до конституційних змін. Проаналізовано введення нових термінів при визначенні трьох основних функцій органів прокуратури. Запропоновано дискусію щодо змісту та форм здійснення прокурорського нагляду за новим законодавством, що набуде чинності з 30 вересня цього року в Україні.

Ключові слова: основні функції органів прокуратури; правоохоронні органи; органи правопорядку; правопорядок; органи публічної влади; здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування.

Юрій ДЕМИН

ФУНКЦИИ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ В КОНТЕКСТЕ КОНСТИТУЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

В статье рассмотрены основные три функции органов прокуратуры, которые будут осуществлять органы прокуратуры в соответствии с конституционными изменениями. Проведен анализ новых терминов при определении трех основных функций органов прокуратуры. Предложена дискуссия относительно содержания и форм осуществления прокурорского надзора после введения нового закона с 30 сентября 2016 года в Украине.

Ключевые слова: основные функции органов прокуратуры; правоохранительные органы; органы правопорядка; правопорядок; органы публичной власти, осуществление прокурорского надзора за соблюдением законов при проведении досудебного расследования.

Yurii DOMIN

FUNCTIONS OF THE PUBLIC PROSECUTION SERVICE IN THE CONTEXT OF THE CONSTITUTIONAL CHANGES

The author analyzes three main functions of the public prosecution service in accordance with the amendments to the Constitution of Ukraine. This study covers examining new terms used to define these functions and raises the issue on content and form of performing the prosecutorial supervision in accordance with the new legislation coming into force on September 30, 2016.

Keywords: main functions of the public prosecution service; law enforcement bodies; law and order; public authorities; prosecutorial supervision over law observance in the course of the pre-trial investigation.

Олена КАЗАК

науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення
прокурорської діяльності
поза сферою кримінальної юстиції
управління науково-методичного
забезпечення прокурорської діяльності
Національної академії
прокуратури України
kazak_o@ukr.net

УДК 343.163

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ З ПИТАНЬ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДІ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ

На сьогодні прокурорам доводиться виконувати свої повноваження, перебуваючи в перманентному стані реформування, який впливає як на структуру органу й організацію його роботи, так і на законодавчо закріплені за ним функції.

Однією із конституційних функцій прокуратури України є представництво інтересів держави в суді у випадках, передбачених законом. Діяльність усіх ланок системи української прокуратури, у тому числі й регіональних прокуратур, на цьому напрямі налагоджено відповідно до вимог Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про прокуратуру». Разом з тим Верховна Рада України створила правові підстави для розроблення та впровадження нових законодавчих змін у прокурорській діяльності, зокрема й щодо представництва інтересів держави в суді.

Український парламент 2 червня цього року прийняв Закон України № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», який підписаний Президентом України та опублікований. Цей Закон набирає чинності через три місяці з дня, наступного за днем його опублікування, тобто 30 вересня 2016 року. Новацією прийнятого закону є істотна зміна юридичного статусу органів про-

куратури в Україні. Запропонованими змінами із Конституції України повністю вилучено Розділ VII «Прокуратура», положення щодо юридичного статусу органів прокуратури України включено до Розділу VIII «Правосуддя». Разом з тим із переліку конституційних функцій прокуратури вилучено такі, як:

- представництво інтересів громадянина в суді у випадках, визначених законом;
- нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;
- нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

На думку авторів закону, така зміна функцій прокуратури відповідає положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практиці Європейського суду з прав людини у сфері кримінального судочинства та європейським стандартам стосовно функціонування органів (служби) публічного обвинувачення у демократичному суспільстві, керованому верховенством права [1].

Конституційну функцію прокуратури України щодо представництва законних інтересів держави в суді досліджували такі учені, як: М.М. Говоруха, О.В. Драган, В.В. Долежан, Т.О. Дунас, П.М. Каркач, В.П. Корж, М.В. Косюта, О.Г. Кучер, І.Є. Марочкін, Н.С. Наулік, О.П. Натрус, Л.А. Ореховський та інші. Загальні питання організації роботи органів прокуратури розглядали у своїх працях, зокрема, В.М. Гусаров, Л.М. Давиденко, І.В. Євровіна, П.М. Каркач, І.М. Козьяков, М.І. Мичко, А.М. Мудров, Г.П. Середа, В.В. Устищенко, М.К. Якимчук. Однак комплексне дослідження діяльності, у тому числі регіональних прокуратур, з питань представництва законних інтересів держави в суді здійснювали небагато науковців. Тому, враховуючи законодавчі зміни щодо діяльності прокуратури України, окреслені питання варто вивчити ґрунтовніше.

Метою статті є виявлення та розгляд проблемних питань у діяльності регіональних прокуратур України щодо захисту законних інтересів держави в суді, а також пошук шляхів їх вирішення. Крім того, спробуємо розробити деякі стратегічні аспекти діяльності регіональних прокуратур.

У ст. 7 чинного на сьогодні Закону України «Про прокуратуру» (Закон) визначено систему прокуратури України.

Проаналізувавши норму цієї статті, слід погодитись з висновком А.В. Лапкіна, що система прокуратури складається з двох підсистем: територіальних і спеціалізованих (військових та антикорупційної прокуратури) та трьох ланок: Генеральної прокуратури України (перша ланка), регіональних прокуратур (друга ланка); місцевих прокуратур (третя ланка), які розрізняються за предметом відання та компетенцією [2, с. 57].

Відповідно до положень вказаної норми Закону України «Про прокуратуру» Генеральна прокуратура України є органом прокуратури вищого рівня щодо регіональних та місцевих прокуратур, а регіональна прокуратура є органом прокуратури вищого рівня щодо місцевих прокуратур, розташованих у межах адмі-

ністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної регіональної прокуратури. У ст. 10 Закону закріплено, що до регіональних прокуратур належать прокуратури областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя [3].

Учені неодноразово наголошували на звуженні повноважень прокурора щодо представництва інтересів держави в суді у зв'язку з прийняттям парламентом України 14 жовтня 2014 року Закону України «Про прокуратуру». У цьому нормативному документі чітко визначено перелік умов, за наявності яких прокурор може захищати законні інтереси держави в суді у випадках, передбачених законом (ст. 23 Закону). Зокрема, до них законодавцем віднесено випадки:

- коли орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, не здійснює захист законних інтересів держави;
- такий орган неналежним чином здійснює захист законних інтересів держави;
- коли відсутній орган, який мав би відповідні повноваження здійснювати захист інтересів держави у певній сфері [3].

Таким чином, у прокурора регіональної прокуратури право на захист законних інтересів держави в судовому порядку виникає тільки тоді, коли це належним чином не зробив уповноважений орган державної влади, місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого належать відповідні повноваження, або такий орган взагалі відсутній.

Необхідно зазначити, що право прокурора захищати законні інтереси держави шляхом звернення до суду з позовом також закріплено в процесуальному законодавстві України. Так, у ст. 29 Господарського процесуального кодексу України, ст. 60 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 45 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що з метою представництва інтересів держави в суді прокурор у межах повноважень,

визначених законом, звертається до суду з позовом [4; 5; 6].

Не варто забувати й про такі законодавчо визначені підстави для представництва прокурором регіональної прокуратури законних інтересів держави в суді, як їх порушення або загроза їх порушення (ч. 3 ст. 23 Закону).

Крім того, здійснивши аналіз положень ч. 4 ст. 23 Закону, можна дійти висновку, що право на представництво законних інтересів держави в суді у прокурора регіональної прокуратури виникає тільки виключно після підтвердження судом для цього підстав.

Разом з тим наявність підстав для захисту державних інтересів в судовому порядку прокурор регіональної прокуратури має належним чином обґрунтовувати у кожному конкретному випадку їх представництва. Для такого обґрунтування захисту державних інтересів прокурорам регіональної прокуратури доречно буде вважувати позицію Конституційного Суду України, викладену у справі від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99 за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України і Генеральної прокуратури України стосовно офіційного тлумачення положень ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді).

Ця позиція полягає в тому, що «інтереси держави» є оціночним поняттям, у зв'язку з чим прокурор чи його заступник у кожному конкретному випадку самостійно визначає із посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, у чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах [7].

Необхідно наголосити, що Законом встановлено пряму заборону на здійснення прокурором, у тому числі регіональної прокуратури, представництва в суді інтересів держави в особі державних

компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань. Разом з тим представництво в суді інтересів держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України прокурор регіональної прокуратури може здійснювати виключно за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора України або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції [3].

Необхідно зауважити, що в Законі закріплено право прокурора отримувати інформацію, яка на законних підставах належить суб'єкту владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження щодо захисту законних інтересів держави, а також витребувати від цього суб'єкта матеріали та їх копії. Однак прокурор може це робити тільки з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо це не здійснює або належним чином здійснює компетентний суб'єкт владних повноважень.

Аналізуючи зазначене право прокурора на отримання інформації, матеріалів та їх копій від суб'єктів владних повноважень, слід погодитись із позицією М. Стефанчук, яка вважає це право декларативним, що потребує встановлення законодавчих гарантій його реалізації [8, с. 266]. З цією метою доцільно розробити та внести зміни до Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про прокуратуру», відповідно до яких у ст. 23 прямо закріпити відповідальність посадових осіб суб'єктів владних повноважень за невиконання законних вимог прокурора про надання інформації, яка на законних підставах належить суб'єкту владних повноважень, матеріалів, витребуваних виключно з ціллю встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо їх

захист не здійснює або неналежним чином здійснює такий суб'єкт.

Для забезпечення належної організації роботи органів прокуратури щодо ефективного представництва інтересів громадянина або держави у судовому провадженні Генеральним прокурором України 28 травня 2015 року видано наказ № 6гн «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень». Цим наказом детально регламентовано діяльність прокуратур з представництва інтересів держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень, у тому числі обласного рівня та міста Києва, що відносяться до регіональних прокуратур [9]. Прокурорів вказаних прокуратур та керівників відповідних структурних підрозділів зобов'язано забезпечити здійснення процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави у судовому провадженні в порядку, передбаченому законом.

З огляду на викладене прокурорам регіональних прокуратур при виконанні конституційної функції представництва інтересів держави в суді необхідно враховувати положення вказаного вище наказу Генерального прокурора України від 28 травня 2015 року № 6гн до видання нового наказу з окреслених питань.

Керівникам регіональних прокуратур 30 травня 2016 року Генеральною прокуратурою України направлено лист-орієнтування «Про активізацію представницької діяльності прокурорів», у якому наголошено на необхідності налагодження регіональними прокуратурами роботи, спрямованої на ефективний захист державних інтересів, пред'явлення позовів з найбільш актуальних питань, а також

надання місцевим прокуратурам якісної методичної та практичної допомоги, у тому числі шляхом направлення листів інформаційного та орієнтовного характеру, проведення семінарів, стажування працівників прокуратур нижчого рівня, сприяння у підготовці документів реагування тощо. Крім того, увагу керівників звернуто на оперативне опрацювання проектів документів представницького характеру місцевих прокуратур та рапортів про виділення коштів для сплати судового збору з урахуванням строків, встановлених законом, як правило, не перевищуючи семиденного терміну.

Отже, прийнятими Верховною Радою України змінами до Основного Закону України конституційна функція прокуратури – представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, – знову звучується.

Так, після набрання чинності Законом України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» прокуратура матиме право здійснювати тільки представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, визначених законом. Тому виникає потреба в розробленні законопроектів про внесення змін до Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про прокуратуру», а можливо, доцільним буде прийняти новий закон, який визначав би організацію та порядок діяльності прокуратури України, у тому числі з питань представництва інтересів держави в суді.

У майбутньому необхідне розроблення методичних рекомендацій, науково-практичних посібників та монографічних робіт з питань реалізації видозміненої представницької функції органів прокуратури стосовно захисту законних інтересів держави в суді.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1401-viii>
2. *Лапкін А.В.* Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар / А.В. Лапкін. – Х.: Право, 2015. – 680 с.
3. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
4. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page>
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99>
8. *Стефанчук М.М.* Правова визначеність як засадниче положення реалізації прокуратурою функції представництва інтересів громадянина або держави в суді. / М.М. Стефанчук // Прокуратура України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19 травня 2016 р.). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – 334 с.
9. Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень: наказ Генерального прокурора України від 28 травня 2015 року № 6гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>

Олена КАЗАК

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ З ПИТАНЬ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДІ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ

Розглянуто окремі організаційні та правові питання захисту прокурором регіональної прокуратури державних інтересів у суді. Висвітлено проблеми, що виникають під час реалізації прокурором повноважень щодо представництва законних інтересів держави в суді у випадках, передбачених законом.

Ключові слова: регіональна прокуратура; прокурор; представництво інтересів; захист у суді; законні інтереси держави.

Елена КАЗАК

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОКУРОРА РЕГИОНАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЫ ПО ВОПРОСАМ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В СУДЕ ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ГОСУДАРСТВА

Рассмотрены отдельные организационные и правовые вопросы защиты прокурором региональной прокуратуры государственных интересов в суде. Освещены проблемы, возникающие во время реализации прокурором полномочий по представительству законных интересов государства в суде в случаях, предусмотренных законом.

Ключевые слова: региональная прокуратура; прокурор; представительство интересов; защита в суде; законные государственные интересы.

Olena KAZAK

THE ACTIVITY OF THE PUBLIC PROSECUTOR OF THE REGIONAL PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE CONCERNING THE REPRESENTATION OF THE LAWFUL INTERESTS OF THE STATE IN COURT

This scientific work considers some organizational and legal issues of protection by prosecutor of regional prosecution of state interests in court. The problems that arise during the implementation of the prosecutor's powers on representation of legal interests in court in cases provided by law are highlighted.

Keywords: regional prosecution; the prosecutor; representation of interests; protection in court; legal state interests.

Людмила КОВАЛЕНКО

викладач відділу підготовки прокурорів
з підтримання державного обвинувачення в суді
Національної академії прокуратури України
mila.lb@ukr.net

УДК 343.9

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ГРУПОЮ ПРОКУРОРІВ

Злочини проти власності посягають на одне з найцінніших соціальних благ – право власності. Оскільки традиційно вони становлять найпоширенішу групу злочинних діянь, актуальним є дослідження проблем доказування вказаної категорії кримінальних правопорушень.

Діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо злочинів проти власності пов'язана з доказуванням обставин цієї категорії злочинів та спрямована на втілення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), щодо забезпечення його швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Саме з метою підвищення ефективності діяльності прокурора у кримінальному провадженні законодавець надав можливість керівнику органу прокуратури за необхідності визначати групу проку-

рорів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 37 КПК України), а отже, і в кримінальних провадженнях стосовно вказаної категорії злочинів, питома вага яких у загальній структурі злочинності становить 58,8% [1, с. 113].

Проблематику діяльності прокурора у кримінальному провадженні досліджували такі вчені-процесуалісти та практики, як: С.А. Альперт, І.В. Вернидубов, В.Г. Гончаренко, Л.Р. Грицаєнко, Ю.М. Дьомін, В.С. Зеленецький, П.М. Каркач, І.М. Козьяков, М.В. Косюта, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, В.В. Молдован, В.Т. Нор, В.О. Попелюшко, Д.А. Постовий, О.В. Рибалка, І.В. Рогатюк, Г.П. Серeda, С.М. Стахівський, О.С. Степанов та інші.

Однак недостатньо дослідженою на сьогодні процесуальна діяльність групи прокурорів з доказування у кримінальному провадженні щодо злочинів проти власності, що на практиці призводить до нівелювання доцільності створення таких груп та впливає на ефективність здійснення як досудового розслідування, так і підтримання публічного обвинувачення.

Метою статті є виокремлення проблемних аспектів діяльності групи прокурорів як у кримінальних провадженнях про злочини проти власності, так і щодо інших категорій злочинів.

Повноваженням на визначення групи прокурорів у кримінальному провадженні, як слушно було зазначено, наділений керівник органу прокуратури. Це його виключне право і реалізовувати його він може на свій розсуд, фактично керуючись лише «внутрішнім переконанням» [2]. Старшого прокурора групи, який керуватиме діями інших прокурорів, також визначає керівник органу прокуратури (ч. 1 ст. 37 КПК України).

Проте, на думку О.О. Шпака, невизначеність підстав у кримінальному процесуальному законі для створення таких груп прокурорів у кримінальному провадженні призводить до негативної практики їх створення у всіх без винятку конкретних кримінальних проваджень [2].

Зазначене стосується і злочинів проти власності, наприклад, навіть якщо це крадіжка без будь-яких кваліфікуючих ознак. Окрім того, до складу таких груп включають працівників, один із яких здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, а другий – підтримання державного обвинувачення, тобто керівники органів прокуратури ігнорують вимоги КПК України щодо незмінності прокурора у кримінальному провадженні, штучно створюючи групи прокурорів [3]. Тому, приймаючи відповідне рішення у формі постанови, зміст якої має відповідати вимогам ч.ч. 5, 6 ст. 110 КПК України про визначення групи прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, керівник органу прокуратури повинен обов'язково зазначати обставини, які слугували підставами для прийняття цього рішення, а також дані про склад групи прокурорів та старшого прокурора такої групи. Прокурори, які увійшли до такої групи, мають бути ознайомлені з відповідною постановою.

Створення групи прокурорів у кримінальному провадженні щодо злочинів проти власності доцільне за наявності складних, резонансних та багатоепізодних кримінальних проваджень про тяжкі та особливо тяжкі злочини, або у провадженні стосовно кількох осіб (наприклад, щодо злочинів, вчинених організованою групою або злочинною організацією) чи у

випадках, коли місце учинення злочину та проведення досудового розслідування віддалене від місця постійної дислокації слідчого та процесуального керівника, і є потреба в залученні до їх складу прокурорів прокуратур за місцем вчинення кримінального правопорушення (наприклад, вчинення низки крадіжок, грабежів, розбоїв у різних населених пунктах регіону, України).

Призначення у таких справах кількох прокурорів, чіткий розподіл обов'язків, узгодженість дій між ними та слідчими значно полегшить процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і в подальшому підтримання публічного обвинувачення в суді.

Склад групи має бути підібраний так, щоб забезпечити найбільш ефективне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням злочинів відповідної категорії. Тому погоджуємося з думкою Я.М. Толочко щодо спеціалізації прокурорів, які здійснюють повноваження у кримінальному провадженні, зокрема за категоріями проваджень та за органами досудового розслідування [3]. Наприклад, при призначенні процесуальних керівників у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти власності до групи доцільно залучати прокурорів, які вже здійснювали процесуальне керівництво та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Отже, при визначенні процесуальних керівників досудового розслідування кримінальних правопорушень проти власності необхідно враховувати складність кримінального провадження, прогнозовані обсяги процесуальної роботи, а також професійну майстерність і досвід відповідних прокурорів, їх спеціалізацію та кількість кримінальних проваджень, у яких вони здійснюють процесуальне керівництво.

Визначаючи старшого групи прокурорів, керівнику органу прокуратури необхідно надавати перевагу найбільш досвідченому працівнику. Зазначене зумовлено тим, що він повинен організовувати й координувати діяльність усієї групи під час здійснення ними повноважень прокурорів

у кримінальному провадженні та підтриманні публічного обвинувачення, тобто керувати кожним з групи прокурорів. Разом із тим старший групи на підставі постанови про його призначення не набуває повноважень керівника відповідного органу прокуратури, а отже – позбавлений організаційно-розпорядчих повноважень стосовно прокурорів групи.

Службові взаємовідносини прокурорів, які входять до складу групи, та повноваження старшого групи законодавчо не врегульовані й вирішуються в кожному конкретному випадку з урахуванням складності, актуальності кримінального провадження, досвіду прокурорських працівників та інших чинників. При цьому необхідно враховувати, що кожен прокурор групи як процесуальний керівник у кримінальному провадженні відповідно до положень КПК України може використовувати увесь комплекс повноважень прокурора у кримінальному провадженні, у тому числі владного характеру:

- надання органу досудового розслідування обов'язкових для виконання вказівок і доручень;

- складання та вручення особі письмового повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

- погодження або відмова у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, або обрання заходів забезпечення кримінального провадження, чи самостійне подання такого клопотання;

- закриття кримінального провадження;

- затвердження чи відмова у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру тощо.

З огляду на це розподіл обов'язків між прокурорами групи, із урахуванням їх особистих якостей та досвіду роботи, доцільно проводити старшому групи ще на початку досудового розслідування, що сприятиме підвищенню рівня розслідування, процесуального керівництва, своєчасному усу-

ненню можливих прогалин і прорахунків під час його здійснення з метою забезпечення прийняття законних та неупереджених процесуальних рішень, зокрема й тих, що стосуються захисту майнових прав потерпілого від кримінального правопорушення.

Проте, щоб уникнути дублювання, процесуальні рішення у кримінальному провадженні після їх обговорення групою прокурорів доцільно приймати старшому групи.

Таким чином, при встановленні у кримінальному провадженні щодо злочинів проти власності заподіяння шкоди член групи прокурорів має право ініціювати питання щодо пред'явлення цивільного позову, але рішення старшого прокурора групи є остаточним. Предметом позову може бути лише шкода, заподіяна саме кримінальним правопорушенням та яка вбачається із обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Разом із тим старший групи повинен переконатися у наявності підстав для здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді, передбачених ч. 4 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру». Так, для представництва інтересів громадянина в суді прокурор повинен мати документи, що підтверджують недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність відповідного громадянина, а також письмову згоду законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, на здійснення ним представництва (ч. 3 ст. 128 КПК). Зібрати вказані вище документи старший групи може самостійно або ж доручити це конкретному прокурору групи прокурорів, який потім представлятиме інтереси громадянина чи держави в суді.

Водночас ні в законодавстві, ні в організаційно-розпорядчих документах Генеральної прокуратури України не зазначено процедури реалізації старшим групи прокурорів своїх повноважень. Зокрема, не визначено, у якій формі приймаються рішення старшого прокурора щодо діяльності групи прокурорів: чи це повинні бути

постанови, чи вказівки або розпорядження, які можуть бути як усними, так і письмовими.

Окрім того, не вирішено питання щодо відповідальності члена групи прокурорів за невиконання рішення старшого групи. У такому разі старший групи може лише звернутися до керівника органу прокуратури з пропозицією заміни прокурора через неефективне здійснення ним нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, але остаточне рішення приймає керівник органу прокуратури.

Вказана невизначеність правового статусу старшого групи прокурорів на практиці призводить до того, що всі повноваження прокурора у кримінальному провадженні як під час досудового розслідування, так і в ході судового провадження він здійснює самостійно.

Загальні принципи роботи групи прокурорів полягають у:

- розподілі обов'язків між прокурорами групи у кримінальному провадженні;
- координації діяльності між ними та слідчими;
- плануванні своєї роботи щодо здійснення нагляду за додержанням законів слідчим у конкретному кримінальному провадженні;
- обговоренні проблем та шляхів їх розв'язання;
- постійному контролю за якістю і своєчасністю виконання доручень керівника органу прокуратури і старшого групи;
- періодичних звітах кожного прокурора за доручену ділянку роботи.

Якщо кримінальне провадження здійснюється щодо злочину проти власності, вчиненого великою кількістю підозрюваних, то розподіл обов'язків між прокурорами групи прокурорів може відбуватися за особами підозрюваних. Якщо це багатоепізодне кримінальне провадження, то за кожним прокурором доцільно закріпити певні епізоди злочинної діяльності осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності. Якщо кримінальне провадження має великий обсяг матеріалів, то розподіл у групі прокурорів може від-

буватися за принципом визначення відповідального за формування певних процесуальних джерел доказів (наприклад: один прокурор відповідає за проведення допитів, другий – за призначення експертиз, їх аналіз або за збирання доказів, що стосуються позовних вимог). Окрім того, на одного із прокурорів групи може бути покладено обов'язок щодо збирання доказів, які стосуються позовних вимог, за наявності підстав для подання цивільного позову про відшкодування завданих злочинном збитків.

Отже, від обраного виду розподілу обов'язків між членами групи прокурорів залежить подальша діяльність групи прокурорів як при збиранні доказів, зокрема при проведенні слідчих дій та негласних слідчих дій, повідомленні про підзору, обранні заходів забезпечення кримінального провадження, так і в подальшому під час судового провадження.

Процесуальну діяльність, розпочату під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, група прокурорів продовжує здійснювати і в судовому провадженні з метою доведення перед судом висунутого особи обвинувачення. Вказане вбачається з положень ч. 2 ст. 37 КПК України, відповідно до яких прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні від його початку і до завершення.

Тому слушною є позиція О.В. Єні, згідно з якою із новими підходами до кримінального судочинства питання участі одного і того ж прокурора у кримінальному провадженні, без необґрунтованої заміни його на іншого прокурора, є одним із принципів моментів [4]. Лише так прокурор матиме змогу оцінювати та спрямовувати хід розслідування з огляду на свою майбутню позицію у суді при підтриманні державного (публічного) обвинувачення [5, с. 60].

Законодавець передбачив низку обставин (ч. 3 ст. 37 КПК України), які унеможливають здійснення подальшої участі прокурора у відповідному кримінальному провадженні та дають керівнику органу прокуратури підстави для покладення повноважень прокурора на іншого прокурора.

До таких обставин належать:

- задоволення заяви про відвід прокурора;
  - його тяжка хвороба;
  - звільнення з органу прокуратури;
- інша поважна причина, що унеможливує участь прокурора у кримінальному провадженні;
- неефективне здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування (як виняток).

Рішення керівника органу прокуратури про заміну прокурора приймається у формі постанови з обов'язковим розкриттям у мотивувальній частині підстав, що визначені в ч. 2 ст. 37 КПК України, та з посиланням на відповідні джерела таких відомостей. Прийняття керівником органу прокуратури виваженого та раціонального рішення щодо заміни прокурора надалі матиме суттєве значення в ході судового розгляду кримінального провадження. Про вказане свідчить ухвала Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 12 лютого 2016 року, якою відмовлено в задоволенні заяви обвинуваченого про відвід прокурора, який прибув у судове засідання та надав обґрунтовану постанову про заміну групи прокурорів, оскільки один із прокурорів попередньої групи перебував на лікарняному, а інших було звільнено [6].

Важливою стадією судового провадження є судовий розгляд кримінального провадження, під час якого у визначеному судом порядку учасниками судового провадження подаються та досліджуються докази з метою доведеності перед судом обвинувачення та забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а у разі наявності цивільного позову – подаються докази на підтвердження його вимог.

Як зазначає Л.Р. Грицаєнко, державне (публічне) обвинувачення – це пік прокурорської діяльності у кримінальному судочинстві, тому що судовий розгляд є основною частиною кримінального судочинства, де досліджуються всі зібрані докази та вирішується питання про винність або невинуватість особи [7, с. 174].

Водночас від якості публічного обвинувачення залежить прийняття судом законного, обґрунтованого та мотивованого рішення у кримінальному провадженні.

Саме під час подання та дослідження доказів група прокурорів повинна діяти чітко й узгоджено відповідно до попередньо визначеного розподілу обов'язків між ними.

Наприклад, у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти власності за наявності заявленого прокурором цивільного позову один прокурор групи підтримуватиме публічне обвинувачення в частині дослідження обставин кримінального провадження, доведення вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, кваліфікації його дій і призначення міри покарання, другий – доведення факту спричинення шкоди, її виду, розміру та обґрунтування, тобто захисту цивільного позову у кримінальному провадженні [8, с. 68].

Старший прокурор групи повинен заздалегідь визначити порядок подання доказів, за необхідності він має бути готовий до його заміни.

Результатом завершення діяльності прокурора в суді є його промова у судових дебатах, де він підбиває підсумки у кримінальному провадженні.

Якщо у кримінальному провадженні брала участь група прокурорів під час судового розгляду, то під час виступу в судових дебатах необхідно керуватися вимогами ч. 2 ст. 364 КПК України, відповідно до якої право на виступ у дебатах в такому випадку надається одному прокурору в повному обсязі проголошуваної промови або кожен із них має право обґрунтувати свою позицію у певній частині обвинувачення.

У кримінальному провадженні, в якому прокурором подано цивільний позов, найбільш логічно доручити частину виступу в дебатах, що стосується цього позову, тому прокурору із групи, який не лише володіє всіма навичками ораторського мистецтва, а й за розподілом обов'язків у групі відповідав саме за формування доказової бази в частині позовних вимог. Адже саме він зможе більш повно надати суду такі пропо-

зиції: чи заподіяно потерпілій особі шкоду і чи тим кримінальним правопорушенням, яке вчинив обвинувачений; чи є ця шкода майновою або моральною і чи підлягає вона відшкодуванню при судовому розгляді цього кримінального правопорушення; який розмір заподіяної шкоди та у яких межах і в який спосіб вона підлягає відшкодуванню; хто зобов'язаний відшкодувати цю шкоду і в якому порядку (солідарному чи дольовому) [8, с. 69].

На окрему увагу заслуговує реалізація повноважень групи прокурорів при перегляді незаконних, необґрунтованих рішень суду. Так, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 393 КПК України апеляційну скаргу має право подати прокурор. Аналогічне положення закріплено і в п. 20 ч. 2 ст. 36 КПК України.

Отже, з урахуванням зазначеного правом на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції наділений будь-який прокурор із групи. У такому випадку доцільно дотримуватися правила, що остаточне рішення приймає старший групи прокурорів, який може самостійно подати апеляційну скаргу або доручити зробити це іншому прокурору із групи. Водночас при цьому потрібно уникати ситуації, що виникла при оскарженні вироку Красноградського районного суду Харківської області від 1 грудня 2015 року щодо обвинуваченого за ч. 2 ст. 185, ч. 3 ст. 185, ч. 1 ст. 162, ч. 2 ст. 186 КК України. Так, до Апеляційного суду Харківської області надійшло клопотання старшого групи прокурорів про поновлення строку апеляційного оскарження вказаного вироку, пропущеного з поважних причин, оскільки він дізнався про призначення покарання обвинуваченому лише 11 січня 2016 року. Колегія суддів відмовила у задоволенні заявленого клопотання, адже згідно з матеріалами кримінального провадження у справі брав участь прокурор, який був присутній при оголошенні вироку суду, а незнання стар-

шого групи свідчить про те, що він не координує свої дії з підлеглими йому прокурорами про хід слухання кримінального провадження в суді [9].

На практиці достатньо часто постає питання: як необхідно діяти, коли член групи прокурорів, який брав участь у судовому розгляді кримінального провадження, з поважних причин (наприклад, звільнення з роботи) не має можливості подати апеляційну скаргу, а інші члени групи, в тому числі й старший групи, не брали участі в судовому провадженні. За таких обставин слušним буде реалізувати своє право на апеляційне оскарження судового рішення у кримінальному провадженні прокурору вищого рівня відповідно до положень ч. 4 ст. 36 КПК України, але з обов'язковим дотриманням строків апеляційного оскарження.

Наведене свідчить про низку проблем, які виникають під час діяльності групи прокурорів у кримінальних провадженнях не лише щодо злочинів проти власності, а й у інших категоріях злочинів.

Відтак, цілком логічною є необхідність внесення змін до кримінального процесуального закону, які чітко регламентували б повноваження старшого групи прокурорів, обов'язки та відповідальність членів цієї групи перед старшим групи прокурорів. Також доцільно врегулювати у ч. 1 ст. 37 КПК України питання щодо діяльності груп прокурорів під час судового провадження у разі об'єднання в суді кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснювалося слідчими різних органів досудового розслідування у зв'язку з різною юрисдикцією місця вчинення кримінального правопорушення, та у зв'язку з чим процесуальне керівництво у них здійснювалося прокурорами різних органів прокуратури.

Окрім того, потребує більш детального вирішення порядок оскарження судових рішень у кримінальному провадженні, в якому була визначена група прокурорів.

Список використаних джерел:

1. Моніторинговий кримінологічний аналіз окремих видів злочинів в Україні (2013–2014 роки): наук.-практ. посіб. / [О.М. Литвак, Р.О. Стефанчук, Н.В. Лісова та ін.]. – К.: Національна академія прокуратури України, 2015. – 254 с.
2. *Шпак О.О.* Поняття «група прокурорів – процесуальних керівників» та практичні аспекти організації її роботи / О.О. Шпак // Науково-практична Інтернет-конференція 17 вересня 2015 року – Секція № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1068%3A060915-16&catid=132%3A6-915&Itemid=162&lang=ru
3. *Толочко Я.М.* Організація роботи прокурора з підготовки до судового розгляду кримінальних проваджень / Я.М. Толочко // Наше право. – 2014. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?irbis-nbuv.gov.ua>
4. *Єні О.В.* Актуальні питання заміни прокурора у кримінальному провадженні / О.В. Єні // Форум права, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?irbis-nbuv.gov.ua>
5. *Фаринник В.І.* Досудове слідство у кримінальному судочинстві України: стан та перспективи реформування / В.І. Фаринник // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2010. – № 1. – С. 56–63.
6. Ухвала Ковельського міського районного суду Волинської області від 12 лютого 2016 року у справі № 159/4847/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55710271>
7. *Грицаєнко Л.Р.* Прокурорська діяльність в Україні та зарубіжних країнах / Л.Р. Грицаєнко. – К., 2013. – 174 с.
8. *Вернидубов І.В.* Участь групи прокурорів у кримінальному та цивільному судочинстві: теорія і практика / І.В. Вернидубов, С.О. Белікова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 1. – Т. 4. – С. 66–70. – (Серія «Юридичні науки»).
9. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 31 березня 2016 року у справі № 11-кп/790/838/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56893509>

Людмила КОВАЛЕНКО

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ГРУПОЮ ПРОКУРОРІВ

Досліджуючи особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти власності, автор висвітлює проблеми процесуальної діяльності групи прокурорів, визначених у кримінальних провадженнях щодо вказаної категорії злочинів, та пропонує шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: кримінальне провадження; доказування; група прокурорів; суд; злочини проти власності.

Людмила КОВАЛЕНКО

ПРОБЛЕМЫ ДОКАЗЫВАНИЯ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ ГРУППОЙ ПРОКУРОРОВ

Исследуя особенности предмета доказывания в уголовных производствах о преступлениях против собственности, автор выделяет проблемы процессуальной деятельности группы прокуроров, назначенных в уголовных производствах относительно указанных преступлений, и предлагает пути их решения.

Ключевые слова: уголовное производство; доказывание; группа прокуроров; суд; преступления против собственности.

Lyudmila KOVALENKO

CHALLENGING ISSUES WHILE PROVING THE CIRCUMSTANCES OF CRIMES AGAINST PROPERTY BY A PROSECUTORS' TEAM

Exploring the peculiarities of proving offenses against property in criminal proceedings, author highlights the areas of concern of the group of public prosecutors' activities defined in criminal proceedings regarding the offenses against property and also proposes the solution of the issues.

Keywords: criminal proceedings; proving; group of public prosecutors; court; offenses against property.

ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Ксенія ГОДУЄВА

науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення
прокурорської діяльності у сфері
запобігання та протидії корупції
управління науково-методичного
забезпечення прокурорської діяльності
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук
k.godueva@gmail.com

УДК 343.1

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ДОСТУПУ ДО УХВАЛ СУДУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ НАЦІОНАЛЬНИМ АНТИКОРУПЦІЙНИМ БЮРО УКРАЇНИ

Розв'язання проблеми корупції є основним пріоритетом для українського суспільства на нинішньому етапі розвитку держави [1].

Як зазначено у п. 2 Директиви делегації Уряду України, що брала участь в Антикорупційному саміті, який відбувся 12 травня 2016 року в Лондоні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 травня 2016 року № 351-р, корупція є причиною багатьох світових проблем, яка руйнує довіру суспільства до уряду, підриває верховенство права, а також призводить до виникнення політичних і економічних конфліктів. Боротьба з корупцією є життєво важливою для підтримки економічної стабільності та зростання, забезпечення безпеки, захисту прав людини, зниження рівня бідності, збереження довкілля для майбутніх поколінь, а також для протидії масштабній організованій злочинності [2].

У державі останнім часом відбулися масштабні інституційні зміни у сфері протидії корупції, зокрема створено спеціальний підрозділ у складі органів прокуратури – Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, розпочало роботу Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)

та Національне агентство з питань запобігання корупції.

З огляду на ці події забезпечення функціонування ефективного механізму притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень є одним із пріоритетних завдань сьогодення.

Водночас швидке, повне і неупереджене розслідування злочинів, підслідних НАБУ, забезпечується передусім шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НС(Р)Д) та використання їх результатів у кримінальному провадженні.

За таких умов питання нормативного врегулювання загальних процедур організації проведення НС(Р)Д із додержанням конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, інших осіб набули першочергового значення.

Досліджували тематику проведення НС(Р)Д у своїх працях такі вітчизняні вчені, як: О. Богатирьова, А. Войнарович, Н. Кимлик, Д. Сергеева, Є. Скулиш, С. Тагієв, О. Татаров, В. Уваров, Ю. Ударцов, Ф. Шиманський та інші науковці. Не применшуючи значення наукових доробок цих авторів, необхідно зауважити, що проблематика проведення НС(Р)Д у криміналь-

них провадженнях, підслідних Національному антикорупційному бюро України, досі не була вивчена на належному рівні.

Метою статті є визначення факторів, що негативно впливають на ефективність проведення НС(Р)Д у кримінальних провадженнях, підслідних Національному антикорупційному бюро України, а також наукове обґрунтування пропозицій щодо удосконалення національного законодавства.

Насамперед необхідно зазначити, що корупційний злочин, як один із найскладніших з точки зору доказування серед кримінальних правопорушень, потребує високої кваліфікації слідчого та готовності оперативно й ефективно використовувати надані повноваження [3, с. 149], зокрема щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

НС(Р)Д – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним кодексом України (КК України). Такі дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. 1, 2 ст. 246 КК України).

Суттєвою особливістю таких дій є їх негласність, тобто прихованість від «осіб, які в них не беруть участі». Регламентація їх проведення в такій формі має забезпечити збір відомостей про злочин і особу, яка його вчинила, встановлення її місцезнаходження, місцезнаходження речей і документів, що мають значення для кримінального провадження, виявлення протидії розслідуванню тощо. Усе це повинно реалізовуватися із чітким дотриманням прав людини [4].

Важливою гарантією забезпечення законності провадження НС(Р)Д є те, що кримінальним процесуальним законом України встановлено коло суб'єктів уповноважених державних органів, які мають право їх проводити, та процедура судового розгляду відповідних клопотань [5, с. 18].

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити

проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 246 КПК України) [6].

У ст. 253 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) передбачено, що особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження. Крім того, згідно з положеннями цієї статті конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення НС(Р)Д. Відповідне повідомлення про факт і результати НС(Р)Д повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом [6].

Відтак, відомості, отримані в результаті проведення НС(Р)Д, є таємницею досудового розслідування до моменту повідомлення осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НС(Р)Д, або направлення кримінального провадження до суду з обвинувальним актом.

Втім, на практиці мають місце випадки, коли особи, щодо яких винесена ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення НС(Р)Д або ухвала про обшук житла чи іншого володіння особи, мають змогу ознайомитися зі змістом відповідного рішення до початку проведення таких дій [7].

У зв'язку із цим виникають запитання: в чому причина такої ситуації? За допомогою яких правових засобів можна уникнути таких випадків у майбутньому?

Щоб відповісти на поставлені запитання, необхідно проаналізувати механізм реалізації принципу транспарентності (відкритості діяльності) судової влади, зокрема щодо порядку оприлюднення в електронній формі судових рішень про проведення НС(Р)Д.

Відповідно до ч. 2 ст. 2, а також ч. 3 ст. 3 Закону України від 22 грудня 2005 року № 3262-IV «Про доступ до судових рішень» (Закон) усі судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання. Крім того, суд

загальної юрисдикції вносить до Єдиного державного реєстру судових рішень (Реєстру) всі судові рішення і окремі думки суддів, викладені у письмовій формі, не пізніше наступного дня після їх ухвалення або виготовлення повного тексту [8].

Згідно з ч. 4 ст. 4 Закону оприлюднення для загального доступу ухвал про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, про відмову в задоволенні клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи, про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, про відмову в задоволенні клопотання про проведення негласної слідчої (розшукової) дії здійснюється через один рік після внесення таких ухвал до Реєстру [8].

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону у текстах судових рішень, що відкриті для загального доступу через оприлюднення на офіційному веб-порталі судової влади або офіційне опублікування, не можуть бути розголошені відомості, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу [8].

Водночас у ч. 5 ст. 4 Закону передбачено, що судді мають право на доступ до усіх інформаційних ресурсів Реєстру, в тому числі до інформації, що не може бути розголошена в текстах судових рішень, відкритих для загального доступу. Доступ суддів до державної таємниці, що міститься в судових рішеннях, забезпечується відповідно до Закону України «Про державну таємницю» [8].

Таким чином, у Законі встановлено різні рівні доступу до інформації, що міститься у Реєстрі, зокрема: загальний та повний.

Під загальним доступом до судових рішень згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2006 року № 740 «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» слід розуміти режим доступу до внесених до Реєстру електронних копій судових рішень, який забезпечує одержання, використання, поширення і зберігання інформації, що міститься у Реєстрі, з урахуванням вимог щодо нерозголошення відомостей, що містяться в текстах судових рішень, відкритих для загального доступу, і дають можливість ідентифікувати фізичну особу, та відомостей, для забезпечення нерозголошення яких прийнято рішення про розгляд справи у закритому судовому засіданні.

Втім, повним доступом до судових рішень є режим доступу до внесених до Реєстру електронних копій судових рішень,

який передбачає можливість одержання та використання інформації, що міститься у Реєстрі, зокрема відомостей, які не можуть бути розголошені в судових рішеннях, відкритих для загального доступу [9].

З урахуванням викладеного можна дійти висновку, що доступ до ухвал про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, про відмову в задоволенні клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи, про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, про відмову в задоволенні клопотання про проведення негласної слідчої (розшукової) дії є обмеженим і, відповідно, інформація, що міститься у таких судових рішеннях, є відкритою лише для суддів.

Однак необхідно зауважити, що до повноважень детективів НАБУ належить здійснення досудового розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 КК України, якщо наявна хоча б одна з таких умов: 1) злочин вчинено особами, які визначені у п. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України (зокрема, суддя Конституційного Суду України, суддя суду загальної юрисдикції); 2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди у п'ятсот і більше разів перевищує розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків); 3) злочин, передбачений ст. 369, ч. 1 ст. 369-2 КК України, вчинено щодо службової особи, визначеної у ч. 4 ст. 18 КК України або у п. 1 цієї частини (ст. 216 КПК України) [6].

Отже, з одного боку, з метою захисту інформації, зокрема щодо проведення НС(Р)Д, у законодавстві встановлено різний рівень доступу до інформації, що міститься у Реєстрі, з другого, – усі судді незалежно від рівня та територіальної приналежності до конкретного суду мають необмежений доступ до будь-якого судового рішення, оприлюдненого в електронному вигляді.

Зазначене вище свідчить, що існуюча конструкція доступу до ухвал про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння осо-

би, про відмову в задоволенні клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи, про дозвіл на проведення НС(Р)Д, про відмову в задоволенні клопотання про проведення НС(Р)Д є недосконалою через специфічність суб'єкта, конституційні права якого можуть бути тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, підслідних Національному антикорупційному бюро України, – судді.

Враховуючи викладене, доцільно внести зміни до Закону України від 22 грудня 2005 року № 3262-IV «Про доступ до судових рішень», якими доповнити ч. 2 ст. 2 абзацом третім такого змісту: «Ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, про відмову в задоволенні

клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи, про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, про відмову в задоволенні клопотання про проведення негласної слідчої (розшукової) дії у кримінальних провадженнях, підслідних Національному антикорупційному бюро України, не підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру судових рішень до моменту повідомлення прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури чи за його дорученням детективом Національного антикорупційного бюро України осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, про таке обмеження, або звернення до суду з обвинувальним актом».

Список використаних джерел:

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon5.rada.gov.ua
2. Про участь делегації Уряду України у Антикорупційному саміті: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 травня 2016 року № 351-р // Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249029317>
3. *Кимлик Н.В.* Роль оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів / Н.В. Кимлик // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 1. – Т. 3. – С. 146–149.
4. *Татаров О.* Прогалини в таємному, що стало відомим / О. Татаров // Закон і бізнес. – 2015 № 42(1236). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/119240-yak_udoskonaliti_pravovu_reglamentaciyu_neglasnoi_slidchoi_d.html
5. *Скулиш Є.* Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 15–23.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України. – 2012. – № 90–91. – 19 травня.
7. *Ситник А.* Інформація про слідчі дії має бути закритою до завершення досудового розслідування / А. Ситник // Офіційний веб-сайт Національного антикорупційного бюро України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/novyny/informaciya-pro-slidchi-diyi-maye-but-y-zakrytoyu-do-zavershennya-dosudovogo-rozsliduvannya>
8. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 грудня 2005 року № 3262-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3262-15/print1452676310866725>
9. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2006 року № 740 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>

Ксенія ГОДУЄВА

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ДОСТУПУ ДО УХВАЛ СУДУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ НАЦІОНАЛЬНИМ АНТИКОРУПЦІЙНИМ БЮРО УКРАЇНИ

Досліджено механізм оприлюднення ухвал слідчих суддів про дозвіл на обшук житла або іншого володіння особи, про відмову в задоволенні клопотання про обшук житла або іншого володіння особи, про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукового) дії, про відмову в задоволенні клопотання про проведення негласної слідчої (розшукового) дії. Визначено чинники, що негативно впливають на ефективність проведення НС(Р)Д у кримінальних провадженнях, підслідних Національному антикорупційному бюро України. Розроблено пропозиції щодо удосконалення національного законодавства.

Ключові слова: досудове розслідування кримінальних правопорушень; доступ до судових рішень; негласні слідчі (розшукові) дії.

Ксенія ГОДУЄВА

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПОРЯДКА ДОСТУПА К РЕШЕНИЯМ СУДА НА СТАДИИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ КОРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ НАЦИОНАЛЬНЫМ АНТИКОРУПЦИОННЫМ БЮРО УКРАИНЫ

Исследован механизм обнаружения определенных следственных судей о разрешении на обыск жилья или другого владения лица, об отказе в удовлетворении ходатайства об обыске жилья или другого владения лица, о разрешении на проведение негласного следственного (розыскного) действия, об отказе в удовлетворении ходатайства о проведении негласного следственного (розыскного) действия.

Определены факторы, которые негативно влияют на эффективность проведения НС(Р)Д в уголовных производствах, подследственных Национальному антикоррупционному бюро Украины. Разработаны предложения относительно совершенствования национального законодательства.

Ключевые слова: досудебное расследование уголовных правонарушений; доступ к судебным решениям; негласные следственные (розыскные) действия.

Kseniia GODUEVA

IMPROVEMENT OF AN ORDER OF ACCESS TO JUDGMENTS AT A STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION CRIMES BY NATIONAL ANTI-CORRUPTION BUREAU OF UKRAINE

The mechanism of disclosure of certain investigative judges for permission to housing search or another person of ownership, to dismiss the request for a search of property or another person's possession, for permission to carry out covert investigative (investigative) action to dismiss the request for a secret investigative (investigative) action.

The factors that negatively affect the effectiveness of the such actions of criminal proceedings, suspects the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. Worked out suggestion for improving national legislation.

Keywords: pre-trial investigation of criminal offenses; access to court decisions; the undercover investigation (search) actions.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Артем ШТАНЬКО

докторант Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
shtanko85@ukr.net

УДК 347.1

ВІНДИКАЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ РЕЧОВИХ ПРАВ (ОГЛЯД ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Дослідження віндикаційного захисту права власності та інших речових прав зумовлено виконанням таких науково-практичних завдань, як розробка цілісної системи способів судового захисту речових прав і інтересів та ефективного механізму їх захисту.

Для проведення подальших перспективних розвідок, пов'язаних із проблематикою представленої статті, ставиться за мету здійснення огляду останніх наукових досліджень, що присвячені питанням віндикаційного захисту, і упорядкування напрямів, відповідно до яких їх було здійснено.

У результаті аналізу досліджень і публікації за останні роки встановлено, що віндикаційний захист права власності та інших речових прав у національній доктрині цивільного права не був самостійним предметом вивчення на дисертаційному й монографічному рівнях. Однак робота в цьому напрямі все ж таки проводиться – здійснюється методичне формування концепції віндикаційного захисту.

Так, 2012 року було підготовлено колективну монографію «Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав», в одному з розділів якої висвітлено особливості захисту окремих суб'єктивних прав власниками у речових правовідносинах. У цій структурній частині видання розглянуто загальні засади охорони та захисту права власності (О.В. Дзера), поняття і загальну характеристику способів захисту права власності

(І.О. Дзера), зокрема й речово-правових способів захисту права власності, особливості цивільно-правового захисту житлових прав фізичних осіб (М.К. Галянтч) [1, с. 127–175, 187–207] тощо.

У колективній монографії «Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов» (2014 р.) питання віндикаційного захисту висвітлюються у параграфах, присвячених віндикаційному позову (О.П. Печений), конкуренції позовів (М.В. Ус), захисту права приватної власності (О.М. Соловйов), захисту права публічної власності (державної і комунальної) (О.О. Первомайський), захисту прав учасників спільної дольової власності (В.І. Крат), механізму відновлення і захисту майнових прав, засвідчених цінними паперами (В.Л. Яроцький) [2, с. 222–233, 339, 340, 346–365, 369–373, 386, 387].

Віндикаційному позову при розкритті особливостей захисту охоронюваних законом інтересів у речових правовідносинах приділила увагу І.В. Венедіктова у монографії «Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві» (2014 р.) [3, с. 145, 146].

У межах дисертацій віндикація розглядалася як речово-правовий спосіб захисту права власності в окремих підрозділах (наприклад, О.Б. Гнатів «Захист права власності в цивільному праві» (2015 р.) [4, с. 50–63] та О.П. Кулинич «Цивільно-правові способи захисту права приватної власності на земельні ділянки» (2015 р.) [5, с. 122–138]).

Хотілося б також закцентувати увагу на п'ятому томі «Право власності та інші речові права» видання «Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використання позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців)», що побачив світ 2011 року. В цьому коментарі розглядається правове регулювання права власності (його суб'єктів, об'єктів, особливостей виникнення, здійснення, захисту та припинення), правового режиму спільної власності, права на чуже майно (володіння, сервітут, суперфіцій, емфітевзис) і наголошено на тому, що право власності та право на чуже майно мають важливе значення у цивільному законодавстві, оскільки вони є системоутворюючими, одними з основних правових конструкцій сучасного цивільного обороту [6].

Цікавим і корисним в аспекті окресленої теми представленого дослідження вбачається видання «Застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: науково-практичний коментар. Практика Верховного Суду України з питань захисту права власності» (2014 р.). Його автори Л.І. Григор'єва та С.В. Павловська увагу приділили аналізу практики застосування судами норм права при розгляді справ, пов'язаних із набуттям, припиненням, здійсненням та захистом права власності. На підставі наведеного вони виявляють проблеми, які виникають під час вирішення спорів суддями, пропонують можливі шляхи їх усунення та надають пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства [7].

Плідною необхідною визнати роботу з розробки досліджуваної проблематики російських цивілістів. Підтвердженням цього є, зокрема, опублікована у 2013 році монографія С.А. Красної «Система способів защиты вещных прав», у якій вчена, дослідивши розвиток інституту захисту речових прав, надавши загальну характеристику системи цивільно-правових способів захисту цивільних прав і охоронюваних законом інтересів та взявши за основу особливості об'єкта захисту (суб'єктивне речове право) і

функціонально-цільову класифікацію способів захисту, визначила елементи системи захисту речових прав та взаємозв'язок між ними [8].

Окрім того, у 2016 році вийшла друком присвячена дослідженню речово-правових способів захисту права власності й інших речових прав монографія А.О. Новосолової і Т.П. Подшивалова «Вещные иски: проблемы теории и практики», в якій всебічно проаналізовано речові позови, розглянуто поняття та ознаки речових позовів, охарактеризовано їх структуру й запропоновано систему речово-правових вимог. Значну частину праці автори присвятили розгляду окремих речово-правових способів захисту, всебічно дослідивши, зокрема, виндикаційний і негативний позови. А.О. Новосолова та Т.П. Подшивалов приділили увагу й проблемі конкуренції речових позовів та здійснили співвідношення речово-правових і зобов'язально-правових позовів [9].

У контексті викладеного варто звернути увагу на те, що останнім часом науковий інтерес цивілістів спрямований не лише на дослідження виндикації як способу захисту цивільних прав, виндикаційного позову як правового засобу виндикаційного захисту, а й на вивчення виндикаційного правовідношення. Так, з часу, коли розробник концепції охоронного цивільного правовідношення, що виникає при порушенні суб'єктивного цивільного права (або інтересу), Д.М. Кархалев заявив у 2009 році на сторінках своєї монографії «Охранительное гражданское правоотношение», що у юридичній літературі з цивільного права не зверталось уваги на наявність самостійного виндикаційного правовідношення¹ [10, с. 189], цивільно-правова доктрина поповнилася декількома ґрунтовними науковими дослідженнями цього виду цивільних правовідносин.

Спочатку в 2013 році вийшла друком монографія С.А. Красної «Виндикационное правоотношение», у якій на основі аналізу російського і зарубіжного законодавства, положень цивілістичної науки, матеріалів судової практики, пропозицій з удосконалення цивільного законодавства автор

¹ Варто зазначити, що Д.М. Кархалев залежно від заходів примусу, що застосовуються у межах охоронних цивільних правовідносин, обґрунтував наявність такої, зокрема, групи правовідносин, як відновлювальні (з реалізації заходів захисту), до яких відніс і виндикаційне охоронне правовідношення, у межах якого реалізується як захід захисту виндикація [Див.: Кархалев Д.Н. Охранительное гражданское правоотношение / Д.Н. Кархалев – М.: Статут, 2009. – С. 44, 178, 179, 189–201. – 332 с.]

розглядає питання, пов'язані з визначенням правової природи і структури виндикаційного правовідношення, умовами його виникнення та припинення. Необхідно зазначити, що С.А. Краснова дослідила актуальні для правозастосування теми, які не отримали достатнього висвітлення у науці цивільного права, а саме: співвідношення виндикаційних вимог власника та володільців інших речових прав, тотожність рухомих і нерухомих речей, взаємозв'язок обов'язку незаконного володільця з повернення майна та обов'язку власника з відшкодування витрат тощо [11].

Згодом, наприкінці 2015 року, побачила світ колективна монографія «Современные проблемы приобретения и защиты прав участников гражданских отношений», у якій в одному із параграфів за авторством Д.В. Лоренца досліджуються юридична природа та структура виндикаційного правовідношення [12, с. 207–222]. А вже 2016 року з'явилося монографічне дослідження цього автора «Виндикация: юридическая природа и проблемы реализации» [13]. У зазначеній роботі Д.В. Лоренц на основі діалектичного підходу аналізує структуру, підстави виникнення виндикаційного правовідношення, його зміни (наприклад, за допомогою цесії домагання) і припинення (зокрема, в результаті обмеження виндикації у зв'язку з добросовісним набуттям майна або набувальною давністю). Досліджує автор і взаємозв'язки виндикації з іншими протекційними юридичними явищами (реституція, кондикція, деліктне домагання, вимога з договору, посесорний позов).

Розробка виндикаційного правовідношення здійснюється і в навчальній юридичній літературі. Так, В.А. Белов у підготовленому ним підручнику з цивільного права для бакалаврів «Гражданское право. Т. IV. Особенная часть. Относительные гражданско-правовые формы» (2013 р.), запропонувавши власний підхід до розмежування та поділу охоронних правовідносин на певні функціональні типи на підставі здійсненої ним систематизації заходів цивільно-правового реагування на правопорушення та визначення їх класів, виокремив і відніс виндикаційне правовідношення до такого типу охоронного правовідношення, заходом реагування у якому є відшкодування. Оскільки виндикаційне правовідношення реалізується у межах виндикаційного позо-

ву, вчений зазначив, що у межах теорії позову він як вимога, звернена не до суду, а до відповідача, може бути визначений як позов про натуральне відшкодування шкоди, завданої порушенням володіння індивідуально-визначеної речі, за допомогою повернення цієї речі до володіння особи, яка має право нею володіти [14, с. 580–582, 589, 616]. Окрім того, у своєму навчальному посібнику для бакалаврату і магістратури «Очерки вещного права. Научно-популярные заметки» (2016 р.) В.А. Белов у окремому нарисі порушив питання щодо тлумачення ст. 301 «Истребование имущества из чужого незаконного владения» і ст. 302 «Истребование имущества от добросовестного приобретателя» ЦК РФ [15, с. 317–332].

Теоретичне дослідження форм і способів захисту суб'єктивних цивільних прав, а також наукове обґрунтування механізму цивільно-правового захисту майнових прав суб'єктів цивільних правовідносин здійснено авторами монографії «Гражданско-правовая защита имущественных прав субъектов гражданских правоотношений» (2014 р.), які серед інших способів захисту цивільних прав розглядають виндикаційний позов [16].

У свою чергу, питання особливостей механізму захисту речових прав порушено у монографії «Механизм гражданско-правовой защиты» (2015 р.) за авторством Ю.М. Андреева [17].

Актуальні проблеми виндикаційного захисту, пов'язані, зокрема, з правовою природою вимоги, що пред'являється до добросовісного набувача майна, та обмеженням виндикації, стали одним із предметів дослідження В.В. Груздева у монографії «Гражданско-правовая защита: теория и практика» (2015 р.) [18, с. 155–164].

Ще одним монографічним дослідженням, яке вийшло друком у 2015 році, є «Исковая защита вещных прав в российском и зарубежном гражданском праве: актуальные проблемы». Автор цієї роботи С.А. Синицин на основі російського та міжнародного досвіду аналізує теоретично і практично значимі загальні та приватні питання захисту речових прав, наводить авторське розуміння *action in rem* та пропонує систему речових позовів. В узагальненому вигляді вчений розглядає проблематику виндикаційного й інших речових позовів [19].

Із практичної точки зору інтерес становить науково-практичний посібник із засто-

сування цивільного законодавства «Громадянсько-правовые способы защиты права собственности на недвижимость» (2014 р.), підготовлений колективом авторів у складі О.В. Зарубіна, М.С. Потапенка, С.В. Потапенка, В.М. Соловійова та С.А. Чаркіна. У формі запитань і відповідей у цьому виданні відображено ключові проблеми практики застосування різних способів захисту права власності на нерухомість і не лише у випадках, коли власнику чиняться фактичні перешкоди у реалізації його правомочностей, а й у разі, коли поведінка недобросовісної особи супроводжується юридичними діями з оформлення прав

на чуже майно або полягає у пред'явленні вимог про позбавлення права власності. Авторів цього посібника, з-поміж іншого, досліджують і виндикаційний позов як спосіб захисту права власності на нерухомість [20].

Таким чином, як бачимо, для удосконалення цивільного законодавства України, яким врегульовано виндикаційний захист права власності та інших речових прав і його правозастосування, наведені в останніх наукових дослідженнях напроми мають стати основою для проведення подальших перспективних розвідок, присвячених цьому питанню.

Список використаних джерел:

1. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: моногр. / за заг. ред. академіків НАПрН України О.Д. Крупчана та В.В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 400 с.
2. Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов: моногр. / И.В. Спасибо-Фатеева, М.Н. Сибилев, В.Л. Яроцкий и др.; под. общ. ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. – Х.: Право, 2014. – 672 с.
3. Венедіктова І.В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві: моногр. / Венедіктова І.В. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 288 с.
4. Гнатів О.Б. Захист права власності в цивільному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Гнатів Оксана Богданівна. – К., 2015. – 203 с.
5. Кулинич О.П. Цивільно-правові способи захисту права приватної власності на земельні ділянки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Кулинич Ольга Павлівна – К., 2015. – 237 с.
6. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використання позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 5: Право власності та інші речові права / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. – Х.: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – 624 с. – (Серія «Коментарі та аналітика»).
7. Григор'єва Л.І. Застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: науково-практичний коментар. Практика Верховного Суду України з питань захисту права власності / Григор'єва Л.І., Павловська С.В. – К.: Істина, 2014. – 344 с.
8. Краснова С.А. Система способів захисту речових прав: моногр. / Краснова С.А. – М.: ИНФРА-М, 2015. – 148 с. – (Серія «Научная мысль»).
9. Новосёлова А.А. Вещные иски: проблемы теории и практики: моногр. / Новосёлова А.А., Подшивалов Т.П. – М.: ИНФРА-М, 2016 – 279 с. – (Серія «Научная мысль»).
10. Кархалев Д.Н. Охранительное гражданское правоотношение / Кархалев Д.Н. – М.: Статут, 2009. – 332 с.
11. Краснова С.А. Виндикационное правоотношение: моногр. / Краснова С.А. – М.: ИНФРА-М, 2013. – 136 с. – (Серія «Научная мысль»).
12. Современные проблемы приобретения и защиты прав участников гражданских отношений: моногр. / под ред. канд. юрид. наук Г.С. Демидовой, канд. юрид. наук Т.П. Подшивалова. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 328 с.
13. Лоренц Д.В. Виндикация: юридическая природа и проблемы реализации: моногр. / Лоренц Д.В. – М.: ИНФРА-М, 2016. – 164 с. – (Серія «Научная мысль»).
14. Белов В.А. Гражданское право. Т. IV. Особенная часть. Относительные гражданско-правовые формы: учебник для бакалавров / В.А. Белов. – М.: Издательство «Юрайт», 2013. – 1085 с. – (Серія «Бакалавр. Углублённый курс»).
15. Белов В.А. Очерки вещного права. Научно-poleмические заметки: учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры / В.А. Белов. – М.: Издательство «Юрайт», 2016. – 332 с. – (Серія «Авторский учебник»).
16. Кутина В.П. Гражданско-правовая защита имущественных прав субъектов гражданских пра-

воотношений: моногр. / Кутина В.П., Рыбкина М.В., Сагателян С.А., Тихонравов Л.В.; под ред. В.П. Кутиной. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2014. – 148 с.

17. Андреев Ю.Н. Механизм гражданско-правовой защиты: моногр. / Андреев Ю.Н. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2015. – 464 с.

18. Груздев В.В. Гражданско-правовая защита: теория и практика: моногр. / Груздев В.В. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 352 с.

19. Сеницын С.А. Исковая защита вещных прав в российском и зарубежном гражданском праве: актуальные проблемы / С.А. Сеницын. – М.: Инфотропик Медиа, 2015. – 340 с.

20. Гражданско-правовые способы защиты права собственности на недвижимость: науч.-практ. пособ. по применению гражданского законодательства / А.В. Зарубин [и др.]; под общ. ред. В.Н. Соловйова, науч. ред. С.В. Потапенко. – [3-е изд. перераб и доп.]. – М.: Издательство «Юрайт», 2014. – 458 с. – (Серия «Практика применения»).

Артем ШТАНЬКО

ВІНДИКАЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ РЕЧОВИХ ПРАВ (ОГЛЯД ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Для проведення подальших перспективних розвідок, пов'язаних із виконанням таких науково-практичних завдань, як розробка цілісної системи способів судового захисту речових прав і інтересів та ефективного механізму їхнього захисту, здійснено огляд останніх наукових досліджень, присвячених питанням віндикаційного захисту, а також упорядкування напрямів, відповідно до яких їх було проведено.

Ключові слова: віндикація; спосіб захисту; позов; правовідношення; механізм захисту; система способів судового захисту; речові права та інтереси.

Артем ШТАНЬКО

ВИНДИКАЦИОННАЯ ЗАЩИТА ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ И ДРУГИХ ВЕЩНЫХ ПРАВ (ОБЗОР ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ)

Для проведения дальнейших перспективных исследований, связанных с выполнением таких научно-практических задач, как разработка целостной системы способов судебной защиты вещных прав и интересов и эффективного механизма их защиты, сделан обзор последних научных исследований, посвященных вопросам vindicatory защиты, а также упорядочены направления, в соответствии с которыми они были проведены.

Ключевые слова: vindication; способ защиты; иск; правоотношения; механизм защиты; система способов судебной защиты; вещные права и интересы.

Artyom SHTANKO

VINDICATORY PROTECTION OF OWNERSHIP RIGHT AND OTHER PROPRIETARY RIGHTS (REVIEW OF RECENT STUDIES)

With a view to further prospective explorations related to the implementation of such scientific and practical tasks as the development of an integral system of the means for judicial protection of proprietary rights and interests and an efficient mechanism of their protection, the recent scientific studies on vindicatory protection have been reviewed and the subject matters upon which they were centered have been streamlined.

Keywords: vindication; means of protection; lawsuit; legal relationship; mechanism of protection; system of judicial protection means; proprietary rights and interests.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Валерій КРАВЧУК

докторант Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук
valerwin@ukr.net

УДК 340.12:342.5

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У ФУНКЦІОНУВАННІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Громадський контроль у будь-якій демократичній державі є однією з важливих гарантій недопущення узурпації влади, зловживань владою та використання її на шкоду суспільства та держави. Право громадян контролювати владу, надавати оцінку ефективності діяльності органів публічної влади на сьогодні визнається головним фактором реального утвердження принципу народовладдя та визначальним чинником сильної демократії у державі.

Конституцією України визначено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Кожна з гілок влади має свої функції, завдання, систему органів, повноваження та особливості їх реалізації. Зазначене обумовлює і те, що механізми та форми здійснення громадського контролю за діяльністю кожної з гілок влади різні. У цьому сенсі особливо проблемним є питання громадського контролю суддів та судової влади, оскільки традиційні способи контролю за їхньою діяльністю здебільшого викликають деструктивний ефект, порушують роботу судів, не завжди досягають потрібного результату й перетворюються на різновид тиску на суддів.

Теоретичні та практичні питання громадського контролю за діяльністю різних органів влади досліджували такі вітчизняні вчені, як: О. Бондарчук, А. Бухане-

вич, Л. Гапоненко, В. Гаращук, С. Денисюк, О. Калінін, С. Косінов, Г. Пришляк, О. Савченко, О. Сушинський та інші. У юридичній літературі майже не було висвітлено специфіки громадського контролю судової влади, однак зазначена проблематика належить до кола наукових інтересів таких, зокрема, дослідників, як: В. Городовенко, П. Каблак, В. Малярєнко, О. Овсяннікова, С. Прилуцький. Також важливо зауважити, що на сьогодні помітне зростання суспільного запиту на ефективний громадський контроль за забезпеченням якісного та справедливого правосуддя, що привернуло увагу багатьох науковців до означених питань.

Метою статті є дослідження специфіки громадського контролю суддів та судової влади, визначення предмета і меж такого контролю у контексті відновлення довіри українського суспільства до судових інституцій, а також правовий аналіз його нормативного забезпечення та напрямів прояву.

За умов належного розвитку громадянського суспільства суд існує як цілісне і багатофункціональне явище, як органічна єдність громадського й особистого, політичного та правового, соціального й духовного. Іншого змісту набувають питання взаємодії суду та інститутів громадянського суспільства, механізмів, які надають можливість суду трансформуватися із суто державного (а отже, і політичного) інституту в соціаль-

ний, що є, власне, для нього природним статусом. Один із засобів забезпечення такої взаємодії є громадський контроль за судом [1, с. 144].

Цілком справедливо стверджувати, що громадський контроль за судовою владою може дати поштовх до створення ефективної та справедливої судової системи, адже це – суттєвий фактор демократизації будь-якої інституції. Однак сутність такого контролю не повинна зводитися лише до розуміння цього терміна, традиційних методів його реалізації, а має розглядатися як взаємодія влади та громадськості через налагодження сталих і дієвих способів взаємодії та комунікації [2, с. 94].

С. Прилуцький громадський контроль судової влади розглядає як компроміс між державою та громадянським суспільством у питаннях організації судової влади та здійснення правосуддя, що забезпечує досягнення незалежності суду. Відповідно до зазначеного громадський контроль у цій сфері може мати дві форми: пряму – забезпечується через безпосередню участь представників громадянського суспільства у здійсненні правосуддя (народних засідателів, присяжних) та опосередковану – забезпечується через відкритість та гласність судочинства, можливість доступу громадян і засобів масової інформації до судової інформації та її об'єктивне висвітлення [3, с. 348–349]. Водночас пряма участь громадян у відправленні правосуддя, окрім безпосереднього здійснення ними громадського контролю за судовою владою та вираження суверенної волі народу у сфері правосуддя, має ще одну важливу складову – поширення присяжними та народними засідателями позитивних правових ідей, напрацьованих у суді при вирішенні судових справ.

Аналізуючи філософсько-правову основу контролю народом судової влади, В. Бігун увів у науковий обіг термін «судова демократія», який окреслює режим здійснення судової влади, за якого народ бере участь у ньому безпосередньо або опосередковано (зокрема, у таких процесах, як вибори суддів, «народний контроль» за судами, анулювання присяжними закону тощо). Вчений зауважує, що тлумачення судової влади як

частини єдиної державної влади не є єдино можливим. Пошук шляхів ефективної реалізації загального принципу народовладдя у відправленні правосуддя формує чітке розуміння того, що суд – не певна форма влади. У демократичній державі реалізація принципів справедливого правосуддя можлива лише тоді, коли суд перебуватиме «по той бік» влади. Суд є механізмом, за допомогою якого народ має можливість здійснювати свою владу у формі контролю, беручи участь у ньому як присяжний засідатель [4, с. 23, 105]. Таким чином, максимальне наближення суду до громадянського суспільства може сформувати якісно нову концепцію відправлення правосуддя. Насамперед необхідно звільнити суд та суддів з-під «опіки» держави, від якої вони стають найбільш залежні. Як наслідок, суд із системи тріади гілок державної влади та, відповідно, об'єкта громадського контролю перетворюється на складову механізму забезпечення громадського контролю за органами державної влади. За такого підходу у разі протидії держави і особи суд стає вільним від політики та не захищає державний інтерес. Разом із тим практично досягти такого стану організації судової влади і відправлення правосуддя надзвичайно складно, тому ця ідея залишається актуальною лише на рівні концептуальних філософсько-правових обґрунтувань.

Цілком прагматичний у дослідженні актуальних проблем судової влади В. Мальяренко, який звертає увагу на той аспект, що нині, окрім можливості притягнення судді до кримінальної чи дисциплінарної відповідальності, відсутній будь-який інший контроль за забезпеченням законності судових рішень. На його думку, необхідний громадський контроль за діяльністю конкретного судді. У зв'язку з цим вчений пропонує запровадити механізм ревізійного скасування неправосудного судового рішення, що набрало чинності, за відсутності скарг [5, с. 44].

Проте вважаємо, що такий спосіб громадського контролю судової влади не буде ефективним, а будь-яке позапроцесуальне скасування судового рішення породжує інші загрози: 1) неостаточність судового

рішення; 2) зниження авторитету судової влади; 3) створення важелів впливу на незалежність судді.

Однак ефективний контроль громадськості за судом може бути забезпечений завдяки: відкритості (публічності та гласності) судового розгляду; інституту відводу суддів за ініціативою учасників процесу або самих суддів; участі народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних; обранню до складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції, окрім суддів, представників юридичної громадськості. Як слушно зазначає В. Городовенко, одним із засобів контролю за судовою владою є встановлення відповідальності за порушення суддівської дисципліни. Сама наявність законодавчого закріплення дисциплінарної відповідальності (підстав для виникнення, видів дисциплінарних стягнень) впливає на формування мотивів поведінки суддів, що стримує їх від порушень, чим і досягається контроль за суддями [6, с. 15].

Таким чином, у науковій літературі висловлюються різні думки щодо предмета, специфіки та меж громадського контролю за судовою владою. Разом із тим не можна погодитися з позицією деяких дослідників, зокрема Б. Бароніна, що соціальний контроль судової влади з боку представників суспільства повинен охоплювати справедливе застосування закону [1, с. 144]. Також складно реалізувати пропозицію С. Гладія щодо суспільного контролю якості судового рішення шляхом формування висновку про відповідність його пануючим у конкретно-му соціумі уявленням про справедливість вирішення певного соціально-правового конфлікту як соціального запиту до судової влади [7, с. 307].

На наш погляд, предметом громадського контролю не може бути безпосередня ревізія громадянами чи представниками громадськості судових рішень, оскільки специфіка функціонування судоустрою передбачає чіткий процесуальний порядок перевірки законності й обґрунтованості судових рішень у апеляційному та касаційному порядках. Тобто контроль якості судових рішень забезпечується власне системою

судової влади, а інші додаткові механізми завдають шкоди. Безперечно, не усі учасники суспільних відносин будуть згодні з певними судовими рішеннями. Тому предмет і межі громадського контролю за судовою владою повинні охоплювати насамперед такі основні напрями, як:

- реалізація принципу відкритості та гласності (*транспарентності*) відправлення правосуддя;
- реальна незалежність суду та суддів, які розглядають конкретну справу;
- доброчесність та етика поведінки суддів, які чинять правосуддя;
- процедура добору кандидатів на посади суддів та належні морально-етичні якості кандидатів;
- діяльність органів, що забезпечують функціонування судової влади.

Громадський контроль суду як процесу відправлення правосуддя повинен забезпечуватися відкритістю публічного розмірковування суддів, мотивацією конкретної правової проблеми, прозорістю техніки правового мислення, його прагматизмом, діалектичною аргументацією.

Наприклад, у США позитивну та головну роль у виробленні оптимальної моделі контролю народом за судовими процесами відіграв розвиток американського правового реалізму, згідно з яким право розумілося як технічний засіб для передбачення можливих рішень судів з конкретних справ, а удосконалення правової системи було спрямовано на пошук ефективних методів досягнення кращого розуміння населенням того, як функціонує процесуальний механізм, щоб зробити суд ефективним засобом соціального контролю, та досягнення тих цілей, які суспільство ставить перед нею [8, с. 12–13].

Як слушно зазначає О. Овсяннікова, умовою здійснення ефективного громадського контролю за судовою владою є її транспарентність (відкритість). Саме цей принцип визначальний у забезпеченні права на свободу слова, свободу переконань і вільне їх вираження. Питання транспарентності судової влади закріплені в міжнародних документах (ст. 10 Загальної декларації прав людини 1948 року, ст. 14 Міжнародного пак-

ту про громадянські та політичні права 1966 року тощо), а останнім часом активно впроваджуються у національне законодавство.

Тож транспарентність слід розглядати як інформаційну відкритість судової влади, що покликана виконувати такі функції: контроль з боку суспільства за незалежністю і справедливістю судочинства; створення умов для однакового застосування і дотримання закону, передусім судової практики; забезпечення процесуальної економії, що дає змогу громадянам повно й оперативно охопити як весь нормативний матеріал, так і правозастосовну практику. За змістом транспарентність судової влади – це сукупність суспільної інформації про її діяльність, вільний доступ до якої є необхідним та достатнім для задоволення потреби громадян в отриманні повного комплексу відомостей про діяльність суду як органу судової влади і суддів як носіїв цієї влади для здійснення відповідного контролю [9, с. 3, 9].

С. Прилуцький наголошує на тому, що прозорість і відкритість судової влади та правосуддя є необхідно умовою здійснення за ними ефективного громадського контролю. Публічність, чи відкритість правосуддя, – більш глибоке поняття, аніж просто гласне провадження судового розгляду чи оголошення вироку. За змістом вона – пріоритет громадянського суспільства над державою у судочинстві [10, с. 237, 239].

Наступним важливим напрямом громадського контролю за судовою владою є її незалежність як загалом, так і незалежність суддів, які розглядають конкретну справу. Практичний прояв принципу незалежності судової влади має суттєве значення для визнання судового рішення безстороннім та неупередженим. Зокрема, це положення ґрунтується на ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тому ефективний громадський контроль за перебуванням суду та суддів під час відправлення правосуддя у стані незалежності та його підтвердження громадянським суспільством є вагомим підставою для отримання судовою владою довіри громадськості, на яку вона може опиратися при здійсненні своєї функції.

Тож незалежність суду – основна умова його безсторонності. Щодо безсторонності

суду існує дві вимоги: 1) суд не повинен бути суб'єктивно упередженим чи зацікавленим у результаті справи; 2) суд має бути безсторонний з об'єктивної точки зору, тобто має надати гарантії виключення будь-якого обґрунтованого сумніву стосовно його безсторонності. Згідно з положеннями Декларації щодо принципів незалежності судової влади суди вирішують справи на основі неупередженої оцінки фактів та свого розуміння права без неналежного безпосереднього чи опосередкованого впливу будь-якого походження [11]. Звідси логічний висновок: якщо суд не є незалежним та безстороннім (як наслідок залежності), він не здійснює судову владу, а отже – не здійснює правосуддя.

Незалежність – це не ознака, а реальний стан суду, судді, який має зберігатися у кожній справі, що розглядається судом. Тому незалежність слід сприймати як фактичну відсутність залежності судді від незаконного впливу, тиску або втручання, оскільки суд, який ухвалює рішення під впливом (тиском), в умовах втручання не є судом, не є носієм судової влади і не здійснює правосуддя.

Зважаючи на це, громадський контроль за судовою владою повинен включати моніторинг незалежності суду та суддів, що є демократичним запобіжником того, що суддя чинитиме правосуддя, перебуваючи під впливом або тиском та в умовах втручання у судовий процес. За таких обставин суддя має відкласти розгляд справи, доки не буде відновлено належні умови судочинства та стан його реальної незалежності як носія судової влади. Крім того, суддя повинен нести щонайменше дисциплінарну відповідальність, якщо приймає рішення під тиском або в умовах втручання з огляду на очевидну ймовірність скасування його рішення відповідно до практики Європейського суду з прав людини. Це важливі параметри роботи судді, при дотриманні яких він може винести справедливе рішення, захищаючи права та свободи осіб, оскільки кожне судове рішення має ухвалюватися не з мотивів суспільної чи приватної доцільності, зручності, користі, а ґрунтуватися винятково на праві. Тому слušним є таке твердження:

«... з огляду на те, що суддя не творить, а констатує право, судова діяльність має бути незалежною та вільною» [12, с. 307].

Доброчесність та етика поведінки суддів, які чинять правосуддя, також є предметом громадського контролю за судовою владою. Для того, щоб рішення суду було авторитетним, морально-етичні якості судді, який його ухвалює, мають бути належними. Це забезпечує початкову легітимність судді та в подальшому – функціональну.

Згідно з п. 20 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 судді не можуть ефективно здійснювати правосуддя без довіри громадськості, адже вони є частиною суспільства, якому служать [13]. Тому у міжнародно-правових документах довіра громадськості до судової влади й повага до неї розглядаються як гарантії ефективності судової системи. Кожен суддя й судова влада в цілому можуть досягнути та підтримувати легітимність, лише маючи довіру громадськості. Окрім доброчесності судді, етики його поведінки та вияву високоморальних якостей, вона досягається й шляхом ефективного виконання кожним суддею своєї роботи [14, с. 10–11].

Тож статус суддів як носіїв судової влади включає й відповідні моральні вимоги. Особливість професії судді з позиції етичних вимог полягає в наявності морального права вирішувати долю інших людей. Наділення правом бути суддею означає надання йому громадської довіри, для збереження якої суддя повинен додержуватися загальноновизнаних моральних вимог. Громадський контроль доброчесності судді, дотримання ним етичних вимог надає можливість усунути сумніви в безсторонності судді [6, с. 14]. Тому поведінка судді стає предметом громадського контролю не лише під час виконання ним своїх функцій, а й в особистому житті. Це справедливо і не може розглядатися як порушення особистого простору судді, оскільки судді наділяються широким колом повноважень.

Слід зазначити, що з прийняттям нового Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (новий Закон) суттєво розширено можливості громадського контролю суддів та судової влади [15].

Так, згідно з п. 3 ч. 7 ст. 56 нового Закону кожен суддя зобов'язаний, окрім декларування свого майнового стану, подавати декларації про його доброчесність та родинні зв'язки, які стають доступними для загалу через оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. У декларації родинних зв'язків судді подаватимуть відомості про близьких осіб та родичів, які обіймають відповідальні державні посади. Ця інформація допомагає виявити конфлікт інтересів та попередити інші чинники можливої упередженості суддів при виконанні ними своїх повноважень. У декларації доброчесності судді міститиметься перелік тверджень, правдивість яких він повинен задекларувати шляхом їх підтвердження або непідтвердження. Відомості, подані у декларації, після її опублікування стають предметом громадського контролю і за відсутності доказів іншого твердження судді вважаються достовірними, що підтверджує доброчесність судді та забезпечує йому громадську довіру.

Також у новому Законі передбачено створення громадської ради доброчесності з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді, а також кандидатів на посаду судді критеріям професійної етики та доброчесності для кваліфікаційного оцінювання. Фактично це нова форма громадського контролю за судовою владою, головним завданням якої є збирання, перевірка та аналіз інформації щодо суддів і кандидатів на посаду судді (ст. 87 нового Закону). Запит громадськості на реалізацію такої форми контролю судової влади дуже високий, про що свідчить активне функціонування двох платформ перевірки декларацій суддів і статистичної інформації їх професійної діяльності, зокрема: 1) «ПроСуд» – створена інститутами громадянського суспільства «Центр протидії корупції», «Автомайдан», «Канцелярська сотня»; 2) «Чесно фільтруй суду» – створена у рамках всеукраїнського руху «Чесно», заснованого у 2011 році.

Ще одним важливим напрямом громадського контролю за судовою владою є контроль за додержанням законодавства

щодо добору кандидатів на посади суддів. З метою реалізації вказаного контролю передбачено, що представники громадських об'єднань мають право бути присутніми на кожному з етапів добору та під час перевірки робіт кандидатів на посаду судді у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України. Цей напрям громадського контролю також є гарантією формування якісного суддівського корпусу та перспективним для подальших наукових досліджень.

Підсумовуючи викладене важливо акцентувати увагу на таких положеннях.

По-перше, громадський контроль за судовою владою має свою специфіку, що суттєво відрізняє його від контролю за законодавчою та виконавчою владою. Такий контроль не може виявлятися у формі громадських протестів під час судових засідань (демонстрацій, мітингів, пікетів тощо), оскільки вони створюють загрозу одному з фундаментальних принципів правосуддя – незалежності суду. Консультативна рада європейських прокурорів в одному зі своїх висновків обґрунтовує, що окремі судові справи стають предметом ретельної уваги з боку ЗМІ і громадськості, часто супроводжуються критикою та спорами стосовно судових рішень. Зазвичай це трапляється, коли кваліфікація деяких злочинів відокремлена від дій, які могли б становити реалізацію свободи вираження поглядів або політичних свобод. Тому, зважаючи на відповідальність суддів за таке розмежування, такі судові процеси мають проводитися в спокійній атмосфері [16].

По-друге, за своєю правовою природою та змістом предмет громадського контролю суддів і судової влади повинен охоплювати: доброчесність, етику поведінки суддів, достовірність інформації, поданої суддями у своїх деклараціях; реалізацію принципу відкритості та гласності (транспарентності) відправлення правосуддя; реальне перебування суду та суддів, які розглядають конкретну справу, у стані незалежності (зокрема, шляхом виявлення фактів, що ставлять під сумнів їх незалежність у конкретній справі); процедури добору кандидатів на посади суддів та відповідність морально-етичним вимогам самих кандидатів; діяльність органів, що забезпечують функціонування судової влади.

По-третє, громадський контроль судової влади не може охоплювати у будь-якій формі позапроцесуальну ревізію судових рішень. Перевірка законності й обґрунтованості судових рішень може здійснюватися винятково у процесуальному порядку вищестоящою судовою інстанцією. Це головна передумова сильної, незалежної та безсторонньої судової влади, яка зможе забезпечити здійснення правосуддя найвищої якості.

Загалом зважаючи на наявну проблему громадського контролю судів і судової влади у функціонуванні судової влади, подальшого наукового дослідження потребують питання форм і методів такого контролю; вироблення та закріплення у законодавстві чітких механізмів громадського контролю у сфері відправлення правосуддя, що має практичне значення для забезпечення демократичного посилення ефективності судової влади.

Список використаних джерел:

1. *Баронін Д.Б.* Суд у системі суспільних відносин / Д.Б. Баронін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 28 (Том 3). – С. 144–146. – (Серія «Право»).
2. *Каблак П.І.* Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Каблак П.І. – Львів, 2015. – 211 с.
3. *Прилуцький С.В.* Судова влада і громадянське суспільство: взаємозв'язок, місце та роль у правовій державі / С.В. Прилуцький // Правова держава. – 2010. – Вип. 21. – С. 342–351.
4. *Бігун В.С.* Філософія правосуддя: ідея та здійснення: моногр. / В.С. Бігун. – К., 2011. – 303 с.

5. *Маляренко В.Т.* Щодо головних проблем судової влади в Україні / В.Т. Маляренко // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1(2). – С. 39–49.
6. *Городовенко В.В.* Проблеми незалежності судової влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / В.В. Городовенко. – Х., 2006. – 20 с.
7. *Гладій С.В.* Суспільство як суб'єкт легітимації судової влади / С.В. Гладій // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – № 74. – С. 303–309.
8. *Копоть В.О.* Концептуальні основи правового реалізму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 / В.О. Копоть. – К., 2008. – 15 с.
9. *Овсяннікова О.О.* Транспарентність судової влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 / О.О. Овсяннікова. – Х., 2009. – 20 с.
10. *Прилуцький С.В.* Громадянське суспільство в механізмі судової влади та правосуддя: теоретико-правовий аспект / С.В. Прилуцький // Кримінальне право та кримінологія. – 2010. – № 1. – С. 236–243.
11. Декларація щодо принципів незалежності судової влади: прийнята Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи. – Хорватія, 14 жовтня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>
12. *Слободяник Н.* Зарубіжний досвід формування суддівського корпусу / Н. Слободяник // Адміністративне право і процес. – 2015. – № 2(12). – С. 300–310.
13. Рекомендація CM/Res (2010) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_a38
14. Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії: Висновок Консультативної ради європейських суддів від 16 жовтня 2015 року № 18 (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rsu.court.gov.ua/rsu/218022/>
15. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Закон і Бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zib.com.ua/>
16. Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму: Висновок № 8 (2006), схвалений Консультативною радою європейських суддів, документ № CCJE (2006) 3. – Страсбург, 8–10 листопада 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/userfiles/visn_8_2006.pdf

Валерій КРАВЧУК

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У ФУНКЦІОНУВАННІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

У статті досліджено специфіку громадського контролю у функціонуванні судової влади. Розглядається предмет і межі такого контролю у контексті відновлення довіри українського суспільства до судових інституцій. Проаналізовані нормативне забезпечення та основні напрями прояву громадського контролю у судовій сфері.

Ключові слова: контроль; громадський контроль; судова влада; судді; предмет контролю; довіра; незалежність.

Валерий КРАВЧУК

ОБЩЕСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ

В статье исследуется специфика общественного контроля в функционировании судебной власти. Рассматривается предмет и границы такого контроля в контексте восстановления доверия украинской общественности к судебным институтам. Проанализированы нормативное обеспечение и основные направления проявления общественного контроля в судебной сфере.

Ключевые слова: контроль; общественный контроль; судебная власть; судьи; предмет контроля; доверие; независимость.

Valeriy KRAVCHUK

CIVIL CONTROL OVER FUNCTIONING OF JUDICIAL POWER

In the article has been researched specifics of public control of judges and the judicial authorities. The author has been considered the object and the limits of such control in the context of the recovery of the Ukrainian public confidence in the judicial institutions. Also the author has been analyzed the regulatory support and the guidelines manifestation of public control in the judicial sphere.

Keywords: control; public control; judicial branch; judges; subject of control; trust; independence.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Світлана КНИЖЕНКО

доцент кафедри
криміналістики, судової медицини та
психіатрії Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
kni-svetlana@yandex.ru

УДК 343.98

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ СВІДКАМИ, ПОТЕРПІЛИМИ АБО ІНШИМИ ОСОБАМИ ШЛЯХОМ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ВСТАНОВЛЕННЮ ІСТИНИ У СПРАВІ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується стратегічним курсом на створення правової держави. В нашій країні тривають радикальні соціально-політичні реформи, які неможливі без зміцнення законності та правопорядку. Разом з тим в останні роки різко погіршилася криміногенна обстановка, зросла кількість злочинів проти правосуддя, серед яких виділяємо злочини, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі.

До вказаної групи кримінальних правопорушень відносять: завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України); завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК України); відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК України); розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387 КК України); приховування злочину (ст. 396 КК України) [1, 118].

Необхідно зауважити, що матеріали слідчо-судової практики свідчать про те, що досить часто завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину поєднане із завідомо неправдивими показаннями.

Наприклад, К. 3 лютого 2016 року подала завідомо неправдиву заяву до правоохоронних органів про те, що вона була зґвалтована малознайомими їй чоловіками. Цього ж дня після відкриття кримінального провадження К. була допитана як потерпіла особа й повідомила завідомо неправдиві показання стосовно обставин та осіб, які нібито вчинили зґвалтування [2].

Діяльність правоохоронних органів щодо припинення, розкриття та розслідування визначених злочинів проти правосуддя не є достатньо ефективною. Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що слідчі мають труднощі в організації розслідування, особливо на початковому етапі.

Варто зазначити, що останнім часом проблеми розслідування злочинів проти правосуддя досліджуються в монографіях, навчальних посібниках, наукових статтях. Однак більшу частину з них присвячено вивченню кримінально-правових та кримінологічних аспектів розглядуваних злочинів.

Водночас криміналістичні аспекти розслідування злочинів проти правосуддя, що перешкоджають встановленню істини у кримінальному провадженні, майже не досліджені. Так, у роботах Ю.П. Адамова, О.Р. Ратінова, Д.Ю. Четвертака розглядали-

ся лише проблеми розслідування окремих видів злочинів визначеної групи.

Незважаючи на безперечну теоретичну та практичну важливість вказаних праць, у них не виділено особливостей, що мають місце при розслідуванні саме злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі. Це негативно впливає на рівень професійної підготовки слідчих, що призводить до зниження рівня ефективності протидії кримінальним правопорушенням вказаної групи.

Тому метою цієї статті є визначення та розкриття особливостей розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі.

У юридичній літературі розслідування злочинів як спеціальний вид юридичної діяльності передбачає планування, організацію та проведення визначеної сукупності слідчих дій та операцій, успішна реалізація яких повинна призвести до виявлення події злочину та особи, що його вчинила [3, с. 88].

Планування та організація розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі, мають свою специфіку.

Передусім особливості розслідування досліджуваних злочинів визначаються типовими слідчими ситуаціями, що мають місце на початковому етапі розслідування.

Слід зазначити, що у криміналістичній літературі в основу типізації слідчих ситуацій покладено різноманітні критерії: обсяг і зміст даних, за якими відкрито кримінальне провадження; наявність даних про злочинця; характер типової слідчої картини (очевидний, неочевидний, прогнозований); способи вчинення злочинів (ситуації приготування, безпосереднього вчинення, приховування та використання результатів злочинної діяльності); наявність конфлікту або тактичного ризику, етапи розслідування та інші підстави [4, с. 143; 5, с. 218; 6, с. 98; 7, с. 9].

Проте для визначення специфіки розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі, не всі названі підстави для класифікацій типових слідчих ситуацій придатні. Наприклад, якщо взяти за основу типізації способи перешкоджання встановленню істини у справі, то таких ситуацій може бути дуже багато й за алгоритмом розслідування вони малочим відрізнятимуться.

Аналіз результатів вивчення практики розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі, дає змогу виділити типові слідчі ситуації, які виникають на різних етапах розслідування: як на початковому, так і наступних. Але визначальними для всього розслідування, як слушно зазначає В.В. Пяковський, є ті з них, які виникають на початковому етапі [8, с. 118].

Перш ніж розпочати типізацію слідчих ситуацій досліджуваних злочинів, слід звернути увагу на те, що вже на початковому етапі розслідування слідчому відомо, хто вчинив злочин, та є певна інформація про підозрюваного. Такі злочини можуть бути вчинені як на стадії досудового розслідування предикатного злочину, так і на стадії його судового розгляду. Найчастіше предикатними є кримінальні правопорушення корисливої та насильницької спрямованості (крадіжки, грабежі, розбої, згвалтування, вбивства).

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне закласти до етапу кримінального провадження у предикатному злочині серед слідчих ситуацій розслідування досліджуваних злочинів виділити такі:

- 1) кримінальне провадження було відкрито після винесення судом вироку по предикатному злочину;
- 2) кримінальне провадження було відкрито під час досудового розслідування предикатного злочину.

Перша типова слідча ситуація має місце тоді, коли, наприклад, свідок у суді змінює раніше надані ним показання на досудовому слідстві по предикатному криміналь-

ному правопорушенню. У такому випадку алгоритм дій слідчого наступний: вилучення документів (вироку суду по предикатному злочину; протоколів судових засідань, в яких зафіксовані факти перешкоджання встановленню істини у справі; протоколи слідчих (розшукових) дій, які були проведені на стадії досудового розслідування, та інші); допит підозрюваного; допити свідків; призначення відповідних експертиз.

Друга типова слідча ситуація має місце, як правило, при розслідуванні приховування злочинів, завідомо неправдивих повідомлень про їх вчинення. Особливість кримінального провадження за визначеної слідчої ситуації полягає в тому, що слідчий найчастіше проводить розслідування в об'єднаному провадженні разом з предикатним злочиним. Тому алгоритм розслідування буде визначатись цілями та завданнями розслідування як предикатного злочину, так і злочину проти правосуддя, що перешкоджає встановленню істини у справі. Так, під час розслідування вбивства гр. П., яке було вчинено його співмешканкою гр. Ш., було встановлено, що приховати труп потерпілого допоміг її коханець К. Розслідування за ч. 1 ст. 115 та ч. 1 ст. 396 КК України проводилося в об'єднаному кримінальному провадженні, а тому алгоритм дій слідчого був такий: огляд місця події (місця виявлення трупа), допит свідків (із числа осіб, які виявили труп потерпілого), призначення судово-медичної експертизи, допит підозрюваної у вбивстві Ш., допит свідків (із числа осіб, які знали про конфлікт між підозрюваною та потерпілим), слідчий експеримент з Ш., допит підозрюваного у приховуванні злочину К., слідчий експеримент з К. [9].

Виокремлення вказаних типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів проти правосуддя, що перешкоджають встановленню істини у справі, необхідне для правильної побудови слідчих версій, визначення напряму подальшого розслідування, виявлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, вибору комплексу та черговості проведення слідчих (розшукових) дій.

Наступною особливістю розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами

шляхом перешкоджання встановленню істини у справі, є те, що дослідженню завжди підлягають матеріали кримінальних проваджень предикатних злочинів. Доказами у кримінальних провадженнях окресленої категорії злочинів є заяви про вчинені злочини, протоколи слідчих (розшукових) дій та протоколи судових засідань, в яких зафіксовані обставини вчинення предикатних злочинів. Наприклад, вилученню підлягають протоколи судових засідань, де зафіксовані факти давання завідомо неправдивих показань, відмови свідків від давання показань або відмови експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків під час судового розгляду кримінального провадження.

Черговою обставиною, яка зумовлює особливості розслідування вказаної групи злочинів, є те, що підозрювані, як правило, мають стійкі соціальні зв'язки зі злочинцями по предикатному злочину. Наприклад, громадянка О. вбила співмешканця своєї матері, а труп потерпілого їй допоміг приховати її співмешканець Г. Усі вони проживали в одній квартирі [10].

Слідчий обов'язково повинен враховувати зазначені соціальні зв'язки, оскільки нехтування ними призведе до помилок тактичного характеру як при допиті підозрюваних, так і проведенні інших слідчих (розшукових) дій. Ціною таких тактичних помилок є отримання недостовірних відомостей про обставини предикатного кримінального правопорушення.

Визначаючи тактику проведення слідчих (розшукових) дій, необхідно зазначити, що слідчому варто здійснювати відеофіксацію слідчих (розшукових) дій, зокрема допитів підозрюваних. Це дасть можливість у подальшому уникнути зміни показань допитуваними особами.

Наступною особливістю розслідування вказаних злочинів є те, що свідки майже завжди особи, які: 1) приймали заяви про вчинені злочини, 2) проводили слідчі (розшукові) дії по предикатним злочинам, під час яких була отримана інформація про вчинення досліджуваних злочинів. Специфікою розслідування таких злочинів є також те, що слідчому часто доводиться проводити одночасний допит двох або біль-

ше вже раніше допитаних осіб. Як правило, така слідча (розшукова) дія проводиться між підозрюваним і злочинцем по предикатному злочину, свідками.

Специфіка розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі, полягає також у тому, що вирішити всі завдання кримінального судочинства одному слідчому без залучення сил і засобів оперативних підрозділів вкрай складно, а в окремих випадках навіть неможливо. Тому добре налагоджена взаємодія створює сприятливі умови для швидкого, повного й об'єктивного розслідування і попередження зазначених злочинів. Найчастіше при розслідуванні вказаних злочинів слідчий звертається по допомогу до оперативних підрозділів з метою: затримання підозрюваного або здійснення його розшуку, здійснення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Таким чином, особливості розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі, визначаються:

– типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування, серед яких ми

виділяємо такі: а) кримінальне провадження відкривається під час досудового розслідування предикатного злочину; б) кримінальне провадження відкривається після винесення вироку суду по предикатному злочину;

– необхідністю дослідження матеріалів кримінальних проваджень предикатних злочинів;

– тактичними прийомами проведення слідчих (розшукових) дій, які обумовлені передусім соціальними зв'язками між підозрюваним та особою злочинця по предикатному кримінальному правопорушенню;

– необхідністю допиту як свідків осіб, які: 1) приймали заяви про вчинені злочини, 2) проводили слідчі (розшукові) дії по предикатним злочинам та під час яких була отримана інформація про вчинення досліджуваних злочинів;

– необхідністю взаємодії слідчого з оперативними підрозділами.

Вказані особливості дають можливість слідчому обрати найбільш ефективні методи та засоби розслідування досліджуваних злочинів.

Подальшими напрямками наукових досліджень окресленої групи злочинів є розробка ефективних засобів та методів запобігання їм.

Список використаних джерел:

1. Книженко С.О. Криміналістична класифікація злочинів проти правосуддя / С.О. Книженко // Право і безпека. – 2013. – № 1(48). – С. 113–119.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. Вирок Ківерцівського районного суду Волинської області у справі № 158/605/16-к; провадження № 1-кп/0158/38/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56817428>
3. Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения, методики расследования / В.Б. Вехов. – М., 1996. – 182 с.
4. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3 т. / Р.С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 1997. – 480 с.
5. Волобуев А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / А.Ф. Волобуев; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2001. – 378 с.
6. Головіна В.П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.П. Головіна; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2004. – 172 с.
7. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций / Л.Я. Драпкин. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – 164 с.
8. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.В. Пясковський; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2004. – 172 с.
9. Архів Святошинського районного суду міста Києва, кримінальне провадження № 1-753/08.
10. Архів Святошинського районного суду міста Києва, кримінальне провадження № 1-346/10.

Світлана КНИЖЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ СВИДКАМИ, ПОТЕРПІЛИМИ АБО ІНШИМИ ОСОБАМИ ШЛЯХОМ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ВСТАНОВЛЕННЮ ІСТИНИ У СПРАВІ

У статті визначено особливості розслідування злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, потерпілими або іншими особами шляхом перешкоджання встановленню істини у справі. Висвітлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування таких злочинів. Визначено, що вибір тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій залежить від соціальних зв'язків між підозрюваним та особою злочинця по предикатному кримінальному правопорушенню. Розкрито цілі взаємодії слідчого з оперативними підрозділами.

Ключові слова: перешкоджання встановленню істини у справі; злочини проти правосуддя; розслідування злочинів; криміналістична методика.

Светлана КНИЖЕНКО

ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПРАВОСУДИЯ, КОТОРЫЕ СОВЕРШАЮТСЯ СВИДЕТЕЛЯМИ, ПОТЕРПЕВШИМИ ИЛИ ДРУГИМИ ЛИЦАМИ ПУТЕМ ПРЕПЯТСТВИЯ УСТАНОВЛЕНИЮ ИСТИНЫ ПО ДЕЛУ

В статье определены особенности расследования преступлений против правосудия, совершаемые свидетелями, потерпевшими или иными лицами путем препятствования установлению истины по делу. Освещены типичные следственные ситуации первоначального этапа расследования таких преступлений. Определено, что выбор тактических приемов проведения следственных (розыскных) действий зависит от социальных связей между подозреваемым и преступником по предикатному уголовному преступлению. Раскрыты цели взаимодействия следователя с оперативными подразделениями.

Ключевые слова: препятствование установлению истины по делу; преступления против правосудия; расследование преступлений; криминалистическая методика.

Svitlana KNIZHENKO

FEATURES OF INVESTIGATION OF CRIMES AGAINST JUSTICE COMMITTED BY WITNESSES, VICTIMS OR OTHER PERSONS BY PREVENTING THE ESTABLISHMENT OF THE TRUTH

In the article the main features of investigation of crimes against justice committed by witnesses, victims or other persons by denying the truth of the case. By investigating the situation revealed the typical initial phase of the investigation of such crimes. It is noted that the choice of tactics of investigative (detective) action depends on social relations between the suspect and the person on criminal predicate criminal offense. Disclosed goals investigator interaction with the operational units.

Keywords: obstruction of the truth of the case; offences against justice procedures; investigation of crime; forensic techniques.

Юлія ТУРЛОВА

начальник відділу
науково-методичного забезпечення
прокурорської діяльності
поза сферою кримінальної юстиції
управління науково-методичного
забезпечення прокурорської діяльності
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук
yulia251@yandex.ru

УДК 343.97:343.77

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Розвиток цивілізації в останні десятиліття ставить перед державами світу потужні екологічні виклики. Кризова екологічна ситуація в Україні зумовлена наслідками масштабної екологічної злочинності, небезпека якої пов'язана не лише з високим рівнем екологічних злочинів, до яких належать різноманітні прояви злочинних посягань на навколишнє природне середовище та його окремі елементи, а також змінами характеру екологічної злочинності, у тому числі її комерціалізацією, професіоналізацією, наявністю корупційних і транснаціональних зв'язків, що дає змогу дійти висновку про трансформацію екологічної злочинності в більш організовані форми.

Очевидно, для ефективної протидії такому явищу насамперед необхідно мати чіткі уявлення про його сучасний стан та детермінуючі чинники.

У вітчизняній кримінологічній літературі питання стану та тенденцій розвитку екологічної злочинності в Україні були предметом наукових досліджень Н.Г. Іванової, Т.В. Корнякової, О.В. Мельник, Г.С. Поліщука та інших науковців.

Водночас, враховуючи важливість праць зазначених авторів, на наш погляд, дослідження сучасного стану екологічної злочинності є актуальним і потребує більш ґрунтовного дослідження.

Метою статті є аналіз сучасного стану екологічної злочинності в Україні, зокрема

визначення на основі офіційних статистичних відомостей її основних кримінологічних показників: рівня, динаміки та структури.

Під екологічною злочинністю розуміють соціальне явище, що має небезпечний для суспільства об'єктивно-функціональний, соціально-конструктивний характер та проявляється в поведінці, яка заборонена кримінальним законодавством та посягає на навколишнє природне середовище або його окремі об'єкти, створюючи небезпеку біологічним основам існування людства [1], і саме тому є об'єктом окремого кримінологічного дослідження.

Розглядаючи поняття стану як елементу кримінологічної характеристики, необхідно зауважити, що у філософському значенні категорія «стан» визначається сукупністю ознак і суттєвих якостей явища [2, с. 246].

У науковій літературі під станом злочинності розуміється сформована в узагальнених оцінках кількісних та якісних характеристик інформаційна модель явища, що відображає внутрішні і зовнішні взаємозв'язки, закономірності функціонування й основні тенденції розвитку [3, с. 56].

Відтак, дослідження стану екологічної злочинності означає узагальнену характеристику всіх її показників і передбачає отримання об'єктивної інформації про рівень, структуру, географію та динаміку злочинів зазначеної категорії. Знання ре-

альної ситуації про стан екологічної злочинності необхідне для розроблення та здійснення запобіжних, адекватних законодавчих, правозастосовних, організаційних та інших заходів протидії такому виду злочинності.

Ґрунтуючись на авторському варіанті системи екологічних злочинів, до яких варто віднести злочини, що мають як узагальнений (суспільні відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища в цілому та екологічну безпеку), так і локальний об'єкт посягання (суспільні відносини у сфері охорони окремих елементів навколишнього природного середовища) [4, с. 108] та використовуючи офіційні статистичні дані МВС України та Генеральної прокуратури України, проаналізуємо основні показники екологічної злочинності в Україні. Період кримінологічного аналізу оберемо, розпочинаючи з 2002 року (першого повного року після набуття чинності Кримінальним кодексом України).

Розрахунки дають підстави для твердження про невисокий рівень облікованості екологічних злочинів. Так, середнє річне значення абсолютної кількості зареєстрованих (облікованих) екологічних злочинів протягом 2002–2015 років становило 2 189 злочинів. Слід зауважити, що відтворення відносно стабільної, статистично стійкої кількості екологічних злочинів, їх динаміка переконливо свідчать про соціальну природу екологічної злочинності.

Як зазначено в кримінологічній літературі, доля екологічної злочинності в структурі злочинності, незважаючи на загальну тенденцію до збільшення, залишається незначною та становить 0,3–0,5% [5, с. 123]. За 14 років відносні показники екологічної злочинності (питома вага) зросли у 2 рази: від 0,28 у 2002 році до 0,57 у 2015 році.

Абсолютне значення облікованих протягом 2002–2015 років екологічних злочинів і розраховані показники динаміки (базисний та ланцюгові темпи зростання) наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники динаміки екологічної злочинності

Роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обліковано екологічних злочинів	1272	2014	1906	2177	1943	1981	1860	2204	2098	2162	2217	2952	2664	3198
Темп зростання (зниження) до 2002 р., %	100	158	150	171	153	156	146	173	165	170	174	232	209	251
Темп зростання (зниження) до попереднього року, %	100	158	94,6	114	89,3	102	93,9	119	95,2	103	103	133	90,2	120

Згідно з наведеними у таблиці даними розрахуємо середній темп зростання екологічних злочинів протягом аналізованого періоду, який свідчить про те, у скільки разів у середньому кожен рівень (за певний рік) більший (або менший) від попереднього рівня. З огляду на те, що середній темп зростання розраховується для ряду динаміки з рівними інтервалами, зазначений показник динаміки обчислюється за формулою середньої геометричної та становить 1,07. На основі середнього темпу зростання доцільно визначити середній темп приросту

екологічних злочинів, який вказує на те, на скільки відсотків у середньому збільшується (зменшується) цей рівень порівняно з попереднім. Відповідно, протягом 2002–2015 років середній темп приросту екологічних злочинів становить 7%.

Аналіз показників динаміки екологічної злочинності засвідчує хвилюподібні зміни у кількості зареєстрованих злочинів на тлі стійкої загальної тенденції до їх зростання, що ілюструє наведена на рис. 1 діаграма.

Представлений ряд динаміки характеризується деякою тенденцією розвитку

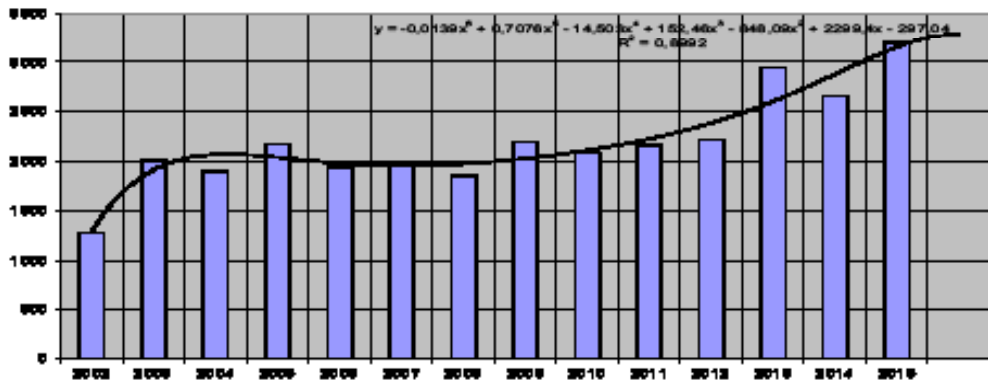

Рис. 1. Динаміка екологічної злочинності протягом 2002–2015 років в Україні

процесу в часі – трендом. Трендові моделі часових (динамічних) рядів доцільно використовувати для кримінологічного прогнозування на коротко- та середньостроковий періоди при виконанні низки умов:

- період часу, за який досліджується прогнозований процес, має бути достатнім для виявлення закономірностей;
- трендова модель в аналізований період має розвиватись еволюційно;
- процес, що описується часовим рядом даних, повинен мати певну інерційність, тобто для великих змін у поведінці процесу потрібен значний час;
- автокореляційна функція часового ряду даних і його залишкового ряду має бути швидко згасаючою, тобто вплив більш пізньої інформації має сильніше відображатись на прогнозованій оцінці, ніж вплив попередньої інформації [6, с. 61–62].

Для побудови тренду, що описує динаміку екологічних злочинів, використаємо поліноміальну функцію 6-го порядку ($y = -0,0139x^6 + 0,7076x^5 - 14,503x^4 + 152,46x^3 - 848,09x^2 + 2299,4x - 297,04$). Підбір типу тренду визначається максимальним значенням коефіцієнта детермінації R^2 ($R^2@1$), який вказує, наскільки отримані спостереження підтверджують модель. Як свідчить діаграма, обрана нами модель достатньо точно відображає тенденцію розвитку процесу (коефіцієнт детермінації R^2 дорівнює 0,8992), що дає змогу використати одержаний поліном для подальшого аналізу та прогнозу. Так, використання тренду, що

описує наявні дані екологічних злочинів, дає можливість прогнозувати у 2016 році кількість облікованих екологічних злочинів на рівні близько 3 300.

Визначеність екологічної злочинності як соціального явища забезпечується проявом її сутності, закономірного порядку організації, взаємодією та співвідношенням між її окремими структурними елементами. Розподіл сукупності зареєстрованих фактів вчинення екологічних злочинів на окремі види та їх кількісні співвідношення з цілим – екологічною злочинністю – складає її структуру. Структура (від лат. *structura* – будова, порядок, зв'язок) становить сукупність істотних, відносно стійких, закономірних зв'язків між частинами (елементами) об'єкта, що забезпечують його єдність [7, с. 611].

При визначенні системи екологічних злочинів нами запропоновано розподіл злочинів, що мають узагальнений об'єкт посягання залежно від його характеру, на такі категорії:

- злочини міжнародного характеру, що посягають на екологічну безпеку людства (ст. 441 КК України);
- екологічні злочини, які полягають у порушенні порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час виробничої діяльності, що завдало (або створило небезпеку заподіяння) суттєву екологічну шкоду (ст.ст. 236, 253 КК України);
- злочини у сфері ядерної та радіаційної безпеки (ст.ст. 265, 265-1, 267, 267-1, 274 КК України);

– злочини у сфері біологічної безпеки (ст. 326 КК України);

– екологічні злочини, які призводять до екологічної небезпеки, а саме: невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення та приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст.ст. 237, 238 КК України);

– злочини у сфері поводження з відходами (ст. 268 КК України) [4, с. 108].

Значна частина кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за вчинення зазначених злочинів, є практично «мертвими». Так, жодного разу не були обліковані злочини за ст. 441 КК України «Екоцид». Порушене у червні 2015 року кримінальне провадження за цією статтею за фактом пожежі на нафтобазі під Києвом у подальшому було закрито за ч. 1 ст. 284 КПК України.

Лише у 2008 році було порушено кримінальну справу за ст. 326 КК України «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами». Згідно зі ст. 268 КК України «Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини» було виявлено 8 злочинів.

Окремі статті, що встановлюють відповідальність за вчинення злочинів у сфері ядерної та радіаційної безпеки, на практиці не застосовуються. Так, за ст. 265-1 КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію» жодного разу не порушувалась кримінальна справа чи провадження. Лише тричі виявлялись ознаки порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України). Майже повністю вказана група екологічних злочинів представлена незаконним поводженням з радіоактивними матеріалами (ст. 265 КК України) – 32,0%, порушенням правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст. 267 КК України) – 13,6% та порушенням вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267-1 КК України) – 53,8%.

Зазначимо, що два зі злочинів, які посягають на ядерну та радіаційну безпеку,

є відносними новелами кримінального законодавства – незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію, та порушення вимог режиму радіаційної безпеки – були криміналізовані у 2007 році внаслідок прийняття законів України від 24 травня 2007 року № 1071-V «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо боротьби з ядерним тероризмом у зв'язку з ратифікацією Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму» та від 19 квітня 2007 року № 966-V «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення правил радіаційної безпеки».

Екологічні злочини, які полягають у порушенні порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час виробничої діяльності, що заподіяло (або створило небезпеку заподіяння) суттєву екологічну шкоду (ст.ст. 236, 253 КК України), виявлялись 68 разів (відповідно 59 та 9).

За аналізований період лише 9 разів було обліковано злочини, які призводять до екологічної небезпеки; із них 6 – злочини, пов'язані з невжиттям заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України), та 3 – із приховуванням або перекручуванням відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України).

Розглядаючи екологічні злочини, які мають локальний об'єкт посягання, зауважимо, що зазначена категорія злочинів залежно від виду природного об'єкта, на який спрямоване посягання, нами поділена на такі групи:

- екологічні злочини у сфері охорони земель (ст.ст. 239, 239-1, 239-2, 254 КК України);
- екологічні злочини у сфері охорони надр (ст. 240 КК України);
- екологічні злочини у сфері охорони вод (ст.ст. 242, 243 КК України);
- екологічні злочини у сфері охорони атмосферного повітря (ст. 241 КК України);
- екологічні злочини у сфері охорони тваринного світу (ст.ст. 248, 249, 250, 251 КК України);
- екологічні злочини у сфері охоро-

ни рослинного світу (ст.ст. 245, 246, 247 КК України);

– екологічні злочини у сфері охорони природних комплексів (екосистем), що складаються з різноманітних природних об'єктів (ст.ст. 244, 252 КК України) [4, с. 108].

Екологічні злочини, що мають локальний об'єкт посягання, більш поширені порівняно з попередньою категорією злочинів (що мають узагальнений об'єкт посягання).

Так, протягом аналізованого періоду було виявлено 1 423 екологічні злочини у сфері охорони земель, що становить 4,6% усієї кількості екологічних злочинів. Із них найбільша частка припадає на забруднення або псування земель (ст. 239 КК України) – 61,7%. Питома вага безгосподарського використання земель (ст. 254 КК України) становить 20,4%. Найменшими у зазначеній групі злочинів є частки незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України) і незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України) – 10,2% та 7,7% відповідно. Водночас зазначені посягання доповнили Розділ VIII Особливої частини КК України лише у 2009 році відповідно до Закону України від 5 листопада 2009 року № 1708-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля».

Екологічні злочини у сфері охорони надр (ст. 240 КК України) є одними з найпоширеніших, а їх рівень має стабільну тенденцію до зростання. Порівняно з 2002 роком щорічна кількість облікованих злочинів вказаної категорії зростає більш ніж у 10 разів. Їх частка у структурі екологічної злочинності – 19,7%.

Злочини у сфері охорони вод є одним із видів злочинного забруднення довкілля та традиційно характеризуються невисокою облікованістю – протягом 14 років було виявлено 313 злочинів, більшість із яких представлено порушенням правил охорони вод (ст. 242 КК України) – 86,9%. Решту становить забруднення моря – 13,1%. Як і щодо попередньої групи злочинів простежується стійка тенденція до зростання кількості виявлених злочинів. Так, якщо у 2002 році

було виявлено лише 7 таких злочинів, то у 2015 – 75. Питома вага злочинів у сфері охорони вод у структурі екологічної злочинності становить 1,0%.

Кількість злочинів у сфері охорони атмосферного повітря постійно зростає, хоча в цілому протягом 2002–2015 років їх частка становить лише 0,6%.

Злочини у сфері охорони тваринного світу майже повністю представлені злочинним браконьєрством, а саме: незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України) – 91,7% і незаконним полюванням (ст. 248 КК України) – 8,0%. На відміну від попередніх категорій злочинів браконьєрські посягання характеризуються стабільними показниками: коливання рівня цих злочинів від середньорічних показників є незначним. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК України), яке теж належить до зазначеної групи злочинів, жодного разу не було виявлено. Також поодинокі випадки обліку порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК України) – 26 за 14 останніх років. У цілому ж питома вага злочинів у сфері охорони тваринного світу у структурі екологічної злочинності становить 29,4%.

Групу злочинів у сфері охорони рослинного світу утворює найпоширеніший екологічний злочин – незаконна порубка лісу (ст. 246 КК України) – 96,2%, знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України) – 3,6% та порушення законодавства про захист рослин (ст. 247 КК України) – 0,2%. Ця група має найбільшу частку серед інших екологічних злочинів – 41,8%.

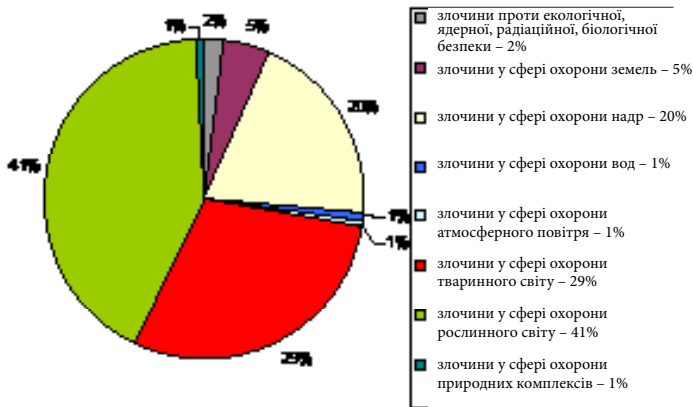
Екологічні злочини у сфері охорони природних комплексів (екосистем), що налічують різноманітні природні об'єкти, представлені умисним знищенням або пошкодженням територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України) і порушенням законодавства про континентальний шельф України (ст. 244 КК України). Щороку обліковується у середньому 19 злочинів, передбачених ст. 252 КК України. Норма, що встановлює кримінальну відповідальність за порушення законодавства про континен-

тальний шельф України, майже не застосовується – протягом аналізованого періоду справа за цією статтею порушувалась лише один раз. Частка цієї групи серед інших екологічних злочинів становить 0,9%.

Узагальнюючі показники структури ілюструє діаграма на *рис. 2*. Зважаючи на незначні (порівняно з іншими видами екологічних злочинів) рівні злочинів, що сукупно утворюють першу категорію екологічних злочинів (тобто ті, що мають уза-

гальнений об'єкт посягання), на діаграмі вони об'єднані в одну групу, названу «злочини проти екологічної, ядерної, радіаційної, біологічної, біологічної безпеки».

Отже, кримінологічний аналіз екологічної злочинності є основою для розроблення та здійснення заходів запобігання злочинам зазначеної категорії, що адекватні законодавчим, правозастосовним, організаційним й іншим заходам протидії екологічної злочинності.

Рис. 2. Структура екологічної злочинності протягом 2002–2015 років в Україні

Список використаних джерел:

1. Турлова Ю.А. Феномен екологічної злочинності: питання кримінологічної дефініції / Ю.А. Турлова // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2014. – Вип. 66. – С. 237–246.
2. Лукьянов И.Ф. Сущность категории «Свойство: значение для исследования проблемы отражения» / И.Ф. Лукьянов. – М.: Мысль, 1982. – 143 с.
3. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: моногр. / Б.М. Головкін. – Х.: Право, 2011. – 440 с.
4. Турлова Ю.А. Система екологічних злочинів / Ю.А. Турлова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 36. – Т. 2. – С. 103–109. – (Серія «Право»).
5. Поліщук Г.С. Стан і тенденції екологічної злочинності в Україні / Г.С. Поліщук, О.В. Мельник // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4(65). – С. 120–126.
6. Поліщук Г.С. Використання MS Excel для опрацювання правових даних: навч.-метод. посіб. / Г.С. Поліщук, М.І. Шерман, М.В. Проценко. – Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2007. – 92 с.
7. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

Юлія ТУРЛОВА

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У статті на основі офіційних статистичних джерел проведено довгостроковий аналіз стану екологічної злочинності за період 2002–2015 років. З'ясовано абсолютні, середні та відносні показники, зокрема рівень, динаміку та структуру екологічної злочинності. Застосування методу екстраполяції дало можливість здійснити короткострокове прогнозування рівня екологічних злочинів.

Ключові слова: стан; кримінологічні показники; екологічні злочини; динаміка; структура; тренд.

Юлія ТУРЛОВА

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В УКРАИНЕ

В статье на основании официальных статистических источников проведен долгосрочный анализ экологической преступности за период 2002–2015 годов. Выявлены абсолютные, средние и относительные показатели, в частности уровень, динамика и структура экологической преступности. Применение метода экстраполяции позволило осуществить краткосрочное прогнозирование уровня экологических преступлений.

Ключевые слова: состояние; криминологические показатели; экологические преступления; динамика; структура; тренд.

Yuliia TURLOVA

CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF THE CURRENT CONDITION OF THE ECOLOGICAL CRIMINALITY IN UKRAINE

Based upon the official statistical sources the article contains a long-term analysis of the ecological crime trend for the period of 2002 – 2015. There have been sorted out absolute, average and relative indicators including rate, progression and structure of the environmental abuses. The forecasting by extrapolation has made it possible to form a short-term outlook on the ecological crime rate.

Keywords: trend; criminological indicators; ecological crime; progression; structure.

Тетяна ЧОЛАН

викладач відділу підготовки прокурорів з наглядом
за додержанням законів при виконанні судових рішень
у кримінальних провадженнях
Національної академії
прокуратури України,
кандидат юридичних наук
cholan@ap.gov.ua

УДК 343.3/.7

ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ

Сім'я – основний осередок суспільства. На сьогодні це положення відображено у законодавчих нормах, зокрема в Сімейному кодексі України, відповідно до якого сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

У вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі кримінально-правовому забезпеченню охорони таємниці усиновлення приділено багато уваги. Водночас у теорії кримінального права не існує єдиної позиції щодо необхідності такого забезпечення.

Значну увагу дослідженню питань кримінальної відповідальності за злочини проти неповнолітніх приділив Ю.Є. Пудовочкін, який у своїх працях, зокрема, висвітлив питання історичного розвитку кримінально-правових норм у зазначеній сфері та надав кримінально-правову характеристику злочинів проти неповнолітніх. На дисертаційному рівні в Україні наукові положення щодо кримінально-правових ознак злочинів проти сім'ї, неповнолітніх, кримінологічних проблем попередження таких злочинів відображено у роботах О.І. Белової, В.В. Вітвицької, С.Г. Киренка, Л.В. Левицької, Н.С. Юзикової та інших науковців. Безпосередньо аналізу складу злочину, передбаченого ст. 168 Кримінального кодексу України

(КК України), присвятила дисертаційну роботу В.В. Гальцова («Кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) та незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння): аналіз складів злочинів»).

Метою статті є дослідження аргументів, що свідчать про необґрунтованість визнання розголошення таємниці усиновлення кримінально караним діянням.

Теорія криміналізації діяння нині перебуває на стадії свого оформлення. Її положення висвітлено у багатьох наукових публікаціях: монографії академіка В.М. Кудрявцева «Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация)» [1]; роботах О.І. Коробеева «Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации» [2]; П.Л. Фріса (праці з кримінально-правової політики) [3; 4], Д.О. Балобанової «Теорія криміналізації» [5], публікаціях В.О. Єгорової [6]. Аксиоматичним стало твердження про те, що офіційне визнання діяння злочином має відбуватись із додержанням незаперечного правила: криміналізація має бути соціально обумовленою, тобто відповідати потребам суспільства на певному етапі розвитку.

Протилежним криміналізації явищем є декриміналізація – скасування, виключен-

ня кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння, які раніше визнавалися злочинами, зокрема і переведення цих діянь у категорію менш значних правопорушень (адміністративних, дисциплінарних тощо) [1, с. 17].

Для з'ясування об'єктивних передумов встановлення кримінальної відповідальності за розголошення таємниці усиновлення вбачається за доцільне розглянути підстави і принципи криміналізації цього діяння (з певною умовністю такого поділу, зважаючи на різні підходи до класифікації передумов криміналізації).

Розпочнемо з підстав для криміналізації. Слушною з приводу цього є думка М.Г. Арманова стосовно того, що причини криміналізації можуть бути суб'єктивними або неістотними, а існування підстави для криміналізації у виді наявної суспільної потреби у визначенні діяння злочинним – це об'єктивне явище, яке свідчить про об'єктивну необхідність введення нової кримінально-правової заборони [7, с. 55].

До підстав для кримінально-правової заборони Д.О. Балобанова відносить:

- 1) суспільну небезпеку;
- 2) типовість і достатню поширеність антигромадської поведінки;
- 3) динаміку суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин та умов, що їх породжують;
- 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами;
- 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції у протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони;

6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації. Окрім того, вчена виокремлює соціально-психологічні підстави для криміналізації, до якої належать рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції [8, с. 155–156].

Деякі науковці підставами для криміналізації певних діянь вважають наявність міжнародно-правових зобов'язань [9, с. 62]. Разом з тим, на думку деяких науковців, за-

значені положення є не підставами, а принципами криміналізації.

Спробуємо проаналізувати, чи відповідає криміналізація розголошення таємниці усиновлення таким підставам, як: ступінь суспільної небезпеки діяння; достатня поширеність, негативна динаміка вчинення таких діянь; необхідність усунення прогалин у законодавстві; наявність міжнародно-правових зобов'язань.

Як відомо, об'єктом охорони є лише таке приватне життя, яке не вступає у конфлікт із законом [10, с. 34]. У ст. 182 КК України міститься кримінально-правова заборона порушення недоторканності приватного життя, яка охоплює, на наш погляд, випадки розголошення таємниці усиновлення. Зазначена вище норма є загальною щодо норми про кримінальну відповідальність за розголошення таємниці усиновлення.

Щодо суспільної небезпеки розголошення таємниці усиновлення у юридичній літературі наявна, наприклад, така думка: ця ознака виявляється у тому, що вчинення такого злочину може призвести до родинних конфліктів, до розриву сімейних відносин, спричинити серйозну моральну травму усиновленому [11, с. 169]. Вчені зазначають і про те, що порушення таємниці усиновлення може мати такі негативні наслідки, як погіршення стосунків між членами сім'ї, ускладнення процесу виховання дитини, негативний вплив на психіку усиновленої особи тощо. Саме цим і зумовлюється суспільна небезпека злочину, передбаченого ст. 168 КК України [12, с. 194]. Деякі науковці зазначають, що порушення таємниці усиновлення як діяння, що має високий ступінь суспільної небезпеки, здатне завдати моральної травми дитині та його усиновлювачам, мати інші негативні наслідки [13, с. 15].

На наше переконання, зазначених вище негативних наслідків можна запобігти, не вдаючись до утаємничення факту прийняття дитини до сім'ї. Основним джерелом небезпеки розголошення таємниці вважаються оточуючі люди. На думку психологів, існує лише одна гарантія стабільності сім'ї – знання правди [14].

Розглядаючи таку підставу для криміналізації, як поширеність діяння, слід зауважити, що поодинокі факти розголошення таємниці усиновлення не вказують на їх поширеність, динаміку загалом. Як свідчить аналіз судової практики, у справах щодо розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) частка обвинувальних вироків незначна. Такі кримінальні провадження часто закінчуються закриттям у зв'язку із закінченням строків давності або з інших підстав.

Також не можна ствердно відповісти на запитання про те, чи була криміналізація розголошення таємниці усиновлення викликана необхідністю усунення прогалин у законодавстві кримінально-правовими засобами. Ймовірно, що це результат і втілення у законі ставлення суспільства до таємниці усиновлення.

Стосовно такої можливої складової підстави для криміналізації розголошення таємниці усиновлення, як наявність міжнародно-правових зобов'язань, варто зазначити наступне. У низці міжнародних конвенцій проголошено принцип пріоритетності прав та інтересів дитини. Зважаючи на цей принцип, права прийомних батьків не можуть переважати над інтересами дитини. Серед прийомних батьків поширеною є позиція «убезпечення» дитини від повідомлення їй правди про факт усиновлення. Але слід зазначити, що знання дитиною правди про факт прийняття її до сім'ї відкриває для неї більш широкі можливості у реалізації своїх прав.

Отже, на нашу думку, про наявність при запровадженні кримінально-правової норми про розголошення таємниці усиновлення вагомих для цього підстав говорити не можна.

Принципи криміналізації (декриміналізації) суспільно небезпечних діянь, як стверджують вчені, являють собою найбільш абстрактний і загальний рівень наукового забезпечення та обґрунтування кримінальної нормотворчості, ті відповідні позиції, облік яких необхідний при будь-якій зміні системи чинного кримінального законодавства [1, с. 191].

Д.О. Балобанова до принципів криміналізації відносить: 1) відсутність прогалин у

законі й ненадмірність заборони; 2) визначеність і єдність термінології [8, с. 156]. В.М. Кудрявцев виділяє дві групи принципів криміналізації:

1) принципи, які виражають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності, або соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації;

2) принципи, які визначаються вимогою внутрішньої логічної несуперечливості системи норм кримінального права, або несуперечливості норм матеріально-процесуального права, або норм кримінального й інших галузей права (конституційного, цивільного тощо), тобто системно-правові принципи криміналізації [1, с. 209–210].

Серед принципів, які входять до вказаних груп, В.М. Кудрявцев виокремлює, зокрема, такі. Соціально-психологічними вчений вважає принцип співрозмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації, кримінально-політичної адекватності тощо. Системно-правові принципи він поділяє на загальноправові системні принципи криміналізації (до яких відносять принцип конституційної адекватності, системно-правової несуперечливості криміналізації (декриміналізації), принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості, процесуальної здійсненності переслідування) та кримінально-правові системні принципи криміналізації (принцип безпробільності закону та ненадмірності заборони, визначеності і єдності термінології, принцип повноти складу, співрозмірності санкції та економії репресії) [1, с. 210–242].

Ми поділяємо таке розуміння принципів криміналізації, але з одним застереженням: принцип міжнародно-правової необхідності (за В.М. Кудрявцевим, це – саме принцип) нами розглянуто як підставу.

Проаналізуємо стан дотримання деяких принципів при запровадженні кримінально-правової норми про розголошення таємниці усиновлення.

Розпочати варто з принципу співрозмірності позитивних та негативних наслідків криміналізації. Зауважимо, що думки вчених стосовно охорони таємниці усинов-

лення різняться. Одна група науковців (В.В. Гальцова, М.В. Анчукова, Л.М. Зілковська) вважають, що збереження такої таємниці є необхідним, оскільки це сприяє формуванню справжніх родинних стосунків між усиновлювачем та усиновленим, стабільності усиновлення, полегшує виховання дитини [15, с. 108]. Такої ж думки дотримується і К.А. Фортуна. Більше того, на її думку, недостатня захищеність державою таємниці усиновлення – один із факторів, який зменшує кількість усиновлень [16, с. 63]. Як зазначає Л.М. Зілковська, таємниця, по-перше, є певною гарантією захисту інтересів усиновлених осіб та усиновлювачів, по-друге, одним із заходів охорони недоторканності приватного життя [17, с. 72].

Коментуючи таку позицію, варто зазначити, що це явище має не лише «позитивні» сторони. Складно погодитись із висновком К.А. Фортуни про те, що стан забезпечення таємниці усиновлення впливає на кількість усиновлень у державі. Останнім часом у засобах масової інформації, мережі Інтернет висловлюються думки й про взаємозв'язок між розвитком допоміжних репродуктивних технологій і усиновленням, а точніше – зменшенням кількості усиновлень у зв'язку з розвитком допоміжних репродуктивних технологій. Однак це лише припущення, не підкріплені офіційною статистикою та аналітичними даними.

В.В. Гальцова, дослідивши питання соціальної зумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння), зазначає, що кримінально-правова охорона таємниці усиновлення є необхідною, оскільки гарантує сприятливі умови для виховання усиновлених дітей, захист їхніх прав та інтересів [18, с. 142]. Слід зауважити, що «сприятливі умови» при збереженні таємниці усиновлення існують і для приховування фактів зловживань та порушень прав усиновлених дітей з боку усиновлювачів через обмежену можливість перевірок працівниками органів і служб умов проживання таких дітей. Наявні трагічні випадки, які свідчать про те, що надмірна «закритість» і «захищеність» сімей усиновителів від сторонніх осіб, формальний підхід до здійснення перевірок умов життя усиновле-

них дітей, проведення попередніх співбесід із психіатром призводили до непоправних наслідків, загибелі дітей унаслідок жорстокого поводження з ними.

Науковці, яких умовно можна віднести до другої групи (В.В. Паршуткін, О.Ю. Львова), піддають сумніву необхідність збереження таємниці усиновлення, аргументуючи тим, що: таємниця усиновлення має сенс лише тоді, коли самі усиновлювачі наполягають на цьому [19, с. 22]. Відповідно до ст. 32 Основного Закону України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Кожна людина має право на повагу до особистого життя. Отже, у випадках, коли усиновлювач вважає розголошення таємниці усиновлення порушенням його права на повагу до особистого життя – існує можливість реагування кримінально-правовими засобами за допомогою норми, закріпленої у ст. 182 «Порушення недоторканності приватного життя» КК України.

Стосовно дотримання при запровадженні досліджуваної норми принципів кримінально-правової та конституційної адекватності зазначимо наступне. Конституцією України задекларовано неприпустимість необґрунтованого втручання у приватне життя як особисте немайнове право людини. Поняття «таємниця особистого, приватного життя» можна розглядати у широкому сенсі. Сімейне життя вважається частиною особистого життя, отже, таємниця усиновлення є таємницею не лише сімейною, а й особистою і згідно з вказаною конституційною нормою підлягає охороні.

Таким чином, з одного боку, маємо конституційну гарантію недоторканності приватного життя (а звідси – й сімейного, до меж якої входить поняття «таємниця усиновлення»), а з другого – необхідність втручання держави (в особі органів, уповноважених на здійснення функцій держави) у сферу приватного, сімейного життя з метою забезпечення його правомірності. У разі настання небезпеки або реального порушення прав усиновленої дитини (чи переданої на виховання за інших форм сімейного виховання) приватне життя виходить за межі

правомірності, що відповідно до роз'яснення Конституційного Суду України позбавляє його гарантій утаємничення. Тому таємниця усиновлення *de jure* не має обмежувати можливість втручання державних органів, однак *de facto* її обмежує.

Обґрунтовані сумніви виникають і щодо врахування законодавцем принципу системно-правової несуперечливості та процесуальної здійсненості, принципу співрозмірності санкції та економії репресії під час запровадження норми про розголошення таємниці усиновлення.

Оскільки таємниця усиновлення – це інформація, доречно навести у цьому контексті позицію Р.О. Стефанчука, згідно з якою право на особисту інформацію є особистим немайновим правом, відповідно до якого фізична особа може вимагати надання їй у доступній формі повної, достовірної та своєчасної інформації про саму фізичну особу, її особисті немайнові блага та їх стан, порядок їх здійснення та захисту, інші відомості про предмети, факти, події, явища та процеси в тому змісті та обсязі, у якому вони забезпечують (можуть забезпечити) особисту безпеку фізичної особи, а також можливість використовувати вказану інформацію задля задоволення власних інтересів та потреб. Вчений пропонує закріпити на законодавчому рівні право людини на інформацію про стан здоров'я та фактори, що впливають на нього [20, с. 14, 249].

Підтримуючи позицію Р.О. Стефанчука, варто зазначити, що у разі реалізації такої пропозиції неодмінно постане питання про подальше існування таємниці усиновлення, оскільки інформація про стан здоров'я передбачає й відомості про спадкові захворювання.

Стосовно «ненадмірності» заборони розголошення таємниці усиновлення: першим питанням системно-правового характеру, що вирішується всередині системи кримінально-правових норм при криміналізації або декриміналізації конкретного діяння, є двоєдине питання про вплив новели на змістовну повноту системи: чи не створює новела нормативної прогалини або, навпаки, надмірності в системі чинного кримінального законодавства [1, с. 235]. Надмірність

криміналізації розголошення таємниці усиновлення, на нашу думку, полягає не лише в тому, що на законодавчому рівні забезпечено охорону надуманої цінності, а й у одночасному існуванні (як уже зазначалось) двох норм, одна з яких (загальна) повністю охоплює діяння, відповідальність за вчинення якого передбачено у спеціальній нормі. Також необхідно пам'ятати, що кримінальна відповідальність – це крайній захід. Принцип ненадмірності заборони тісно пов'язаний із принципом економії репресії, адже, якщо на особу, яка порушила закон, можна вплинути іншими засобами, крім кримінальної відповідальності, потрібно використовувати саме ці інші засоби.

Теоретики кримінального права наголошують на тому, що у нормах матеріального права не встановлено кримінальної відповідальності за посягання, які не можна процесуально довести [1]. Доказування у справах про розголошення таємниці усиновлення є проблематичним, оскільки, крім свідчень потерпілих та свідків, інші докази здобути вкрай складно. Про це свідчить і статистика обліку та розслідування кримінальних проваджень за цією статтею: за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 168 КК України (розголошення таємниці усиновлення), наприклад, у 2013 році обліковано лише дев'ять кримінальних правопорушень, з них вручено повідомлення про підозру лише у двох випадках [21].

З огляду на це вважаємо, що проблема відповідальності за розголошення таємниці усиновлення потребує переосмислення.

Криміналізація розголошення таємниці усиновлення, на наш погляд, не має об'єктивної обумовленості. Діти, передані на виховання іншим особам, потребують особливої уваги з боку держави, пильності державних органів та служб, створених для своєчасного реагування на порушення їхніх прав.

Окрім того, доходимо висновку, що криміналізація діяння, передбаченого ст. 168 «Розголошення таємниці усиновлення» КК України, не відповідає таким принципам криміналізації: співрозмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації, системно-правової несуперечливості,

процесуальної здійсненості, ненадмірності заборони, економії репресії. Відповідно – ст. 168 КК України необхідно виключити з Кодексу.

Зважаючи на такі висновки про відсутність підстав та недотримання багатьох принципів визнання діяння злочином, слід було б говорити про необхідність його декриміналізації. Однак в означеному випадку повної декриміналізації не відбу-

ється, оскільки залишається можливість кримінально-правового реагування на факти розголошення таємниці усиновлення як прояву порушення недоторканності приватного життя особи за допомогою більш загальної норми, передбаченої у ст. 182 Кримінального кодексу України. Проте вважаємо, що ініціювання цієї процедури цілком має залежати від волі потерпілої особи.

Список використаних джерел:

1. Кудрявцев В.Н. Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация) / [Кудрявцев В.Н. и др.]. – М.: Наука, 1982. – 304 с.
2. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1987. – 268 с.
3. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України на шляху до євроінтеграції / П.Л. Фріс // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 жовтня 2011 р.). – Х.: Право, 2011. – 456 с. – С. 88–92.
4. Фріс П.Л. Нарис історії кримінально-правової політики України: моногр. / П.Л. Фріс; за заг. ред. М.В. Костицького. – К.: Атіка, 2005. – 124 с.
5. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Д.О. Балобанова; Одеська національна юридична академія України. – Одеса, 2007. – 200 с.
6. Єгорова В.О. Критерії декриміналізації діянь: до постановки проблеми / В.О. Єгорова // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 жовтня 2011 р.). – Х.: Право, 2011. – 456 с. – С. 166–169.
7. Арманов М.Г. Кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Арманов Микола Григорович; Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2008. – 260 с.
8. Балобанова Д.О. Впровадження інституту кримінальних проступків з позицій теорії криміналізації / Д.О. Балобанова // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 жовтня 2011 р.). – Х.: Право, 2011. – 456 с. – С. 152–156.
9. Орлеан А.М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правових характеристик гвіллюдьми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Орлеан Андрій Михайлович. – Х., 2003. – 226 с.
10. Пикуров Н.И. Уголовное право в системе межотраслевых связей: моногр. / Н.И. Пикуров. – Волгоград: Волгоградск. юрид. ин-т МВД России, 1998. – 220 с.
11. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.]. – Х.: Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина. – 1040 с.
12. Кримінальне право України (Особлива частина): підруч. / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – [2-ге вид.]. – К.: Дакор, 2013. – 786 с.
13. Чучаев А. Нарушение тайны усыновления / А. Чучаев, А. Рожнов // Законность. – 2002. – № 3. – С. 15–19.
14. Подоляк Л.Г. Коли таємниця усиновлення стає відомою / Л.Г. Подоляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psych.kiev.ua>

15. *Летова Н.В.* Усыновление в Российской Федерации: правовые проблемы / Н.В. Летова. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 248 с.

16. *Фортуна К.* Уголовно-правовая охрана тайны усыновления / К. Фортуна // Уголовное право. – 2006. – № 5. – С. 63–66.

17. *Зілківська Л.М.* Правове регулювання усиновлення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л.М. Зілківська; Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2002. – 177 с.

18. *Гальцова В.В.* Щодо соціальної зумовленості кримінально-правової охорони усиновлення (удочеріння) / В.В. Гальцова // Проблеми законності. – 2008. – Вип. 97. – С. 136–143.

19. *Паршуткин В.* Всегда ли оправданно сохранение тайны усыновления / В. Паршуткин, Е. Львова // Российская юстиция. – 1999. – № 3. – С. 22–23.

20. *Стефанчук Р.О.* Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Стефанчук Руслан Олексійович; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2007. – 541 с.

21. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820

Тетяна ЧОЛАН

ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ РОЗГОЛОШЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ

Досліджено проблему кримінально-правового забезпечення охорони таємниці усиновлення, проаналізовано обґрунтованість визнання розголошення таємниці усиновлення злочином.

Ключові слова: законодавство; злочин; криміналізація; кримінально-правова норма; розголошення таємниці усиновлення; таємниця.

Татьяна ЧОЛАН

ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИЯ РАЗГЛАШЕНИЯ ТАЙНЫ УСЫНОВЛЕНИЯ

Исследована проблема уголовно-правового обеспечения охраны тайны усыновления, проанализирована обоснованность признания разглашения тайны усыновления преступлением.

Ключевые слова: законодательство; преступление; криминализация; уголовно-правовая норма; разглашение тайны усыновления; тайна.

Tetiana CHOLAN

DECRIMINALIZATION OF ADOPTION SECRECY DISCLOSURE

The article deals with the problem of criminal law ensuring the protection of adoption secrecy. The author analyzed the grounds and the principles of criminalizing of adoption secrecy disclosure. On this basis conclusions about false criminalization of this act were made.

Keywords: law; crime; criminalization; criminal law; adoption secrecy disclosure; mystery.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Валентин НЕДІЛЬКО

начальник відділу підготовки прокурорів з
нагляду за додержанням законів при виконанні
судових рішень у кримінальних провадженнях
Національної академії прокуратури України
nedilko-v-g@ukr.net

УДК 343.8

ПОДВІЙНА СИСТЕМА РЕГУЛЯРНИХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ІНСПЕКЦІЙ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Забезпечення і реалізація прав людини набувають найбільшої актуальності саме у процесі виконання покарань. Те, що пенітенціарна система України потребує реформування, є очевидним, але воно повинно бути продуманим та законодавчо обґрунтованим.

Одним зі складових реформування пенітенціарної системи є створення органів контролю за її діяльністю. Перший крок у цьому напрямі зроблено із ухвалою Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», яким Конституцію України доповнено ст. 131-1, де зазначено, що прокуратура в Україні здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Зважаючи на вказані зміни, функція прокуратури з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, з положень Конституції України виключена.

Разом з тим п. 9 Розділу XV Конституції України «Перехідні положення» викладено у наступній редакції: «Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, – до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій».

Окремі аспекти окресленої теми у своїх публікаціях висвітлювали такі вітчизняні науковці, як: О.Р. Михайленко, М.І. Мичко, М.І. Хавронюк, А.М. Черноусов, Д.В. Ягупов. Серед зарубіжних учених ці питан-

ня досліджували: А.В. Бабушкін, Олівер Джеймс, Е.Б. Мухамеджанов, О.Е. Попова, Марі Фотель та інші.

Метою статті є з'ясування сутності та змісту подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій з огляду на досвід Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Франції та Німеччини.

В одній із рекомендацій експертів Ради Європи, відображеній у доповіді «Оцінка в'язничної системи України» (1996 рік), зокрема, вказано, що в Україні необхідно створити інспекційний орган, який має координуватися центральними органами, бути незалежним і мати у своєму розпорядженні обласні групи, до яких входитимуть досвідчені працівники пенітенціарної системи, представники інших громадських організацій, у тому числі неурядові, а після цього скасувати інспекційні функції прокурора (п. 5.19 доповіді) [1].

Експерти, які брали участь у підготовці цієї доповіді, мали значний досвід у питаннях щодо функціонування в'язниць і представляли в'язничні служби Англії та Уельсу, Німеччини, Данії та Швеції.

Необхідно зазначити, що правова система Великої Британії суттєво відрізняється від більшості систем країн світу, у тому числі й країн Західної Європи. Має свої специфічні ознаки й інститут прокуратури. У системі державних установ Великої Британії відсутні органи прокуратури, але є служби і посадові особи, які здійснюють окремі функції, властиві прокурорському нагляду. До їх числа слід віднести Службу державних обвинувачів та Генерального атторнея, який очолює англійську адвокатуру, є головним юристом держави, радником корони та уряду. Він – вища посадова особа у сфері кримінального переслідування, здійснює верховний контроль за публічним переслідуванням, сприяє забезпеченню єдиної судової політики у цивільних і кримінальних справах. За його згодою порушуються кримінальні справи, пов'язані зі злочинами проти держави, він здійснює повноваження щодо закриття кримінального провадження тощо [2, с. 12–15].

Отже, у Великій Британії відсутня прокуратура у звичайному для нас вигляді,

а зазначені вище служби і посадові особи виконують функції кримінального переслідування та підтримання державного обвинувачення в суді.

Має свої особливості й англійська система контролю за пенітенціарною службою та налічує три елементи: головного інспектора в'язниць, незалежних контролюючих рад (рад візитерів) і Омбудсмана з прав ув'язнених. Всі вони призначаються міністром внутрішніх справ і підзвітні йому.

Головний інспектор в'язниць проводить планові відвідування кожної в'язниці один раз на 5 років. Проте у випадках виявлення суттєвих недоліків у роботі в'язниці інспектор відвідує цю установу позапланово для з'ясування стану виконання його рекомендацій. Про відвідування складається доповідь, яка надсилається міністру внутрішніх справ.

Мета роботи візитерів – контроль за дотриманням принципів чесності і гуманності стосовно ув'язнених, дисципліни, захисту інтересів працівників в'язниць. Права візитерів зафіксовані у «Тюремному акті» 1972 року, відповідно до якого предметом перевірки відвідувачів є дотримання вимог до харчування, праці, освіти, медичного забезпечення, матеріально-побутових умов. Проте вони не є захисниками інтересів адміністрації в'язниць та ув'язнених, а діють в інтересах всього суспільства.

Кандидат у члени Ради візитерів подає заяву, на конкурсній основі проходить відбір і призначається членом Ради візитерів міністром внутрішніх справ Великої Британії із зазначенням в'язниці, яку він повинен відвідувати. Візитери працюють на громадських засадах і повинні бути присутніми у в'язниці не менше 8 годин на місяць. Візитер має право у будь-який час відвідувати в'язницю і мати доступ до всіх приміщень. Якщо начальник установи не вирішує проблемне питання, то візитер доповідає про це начальнику Головної служби в'язниць (міністру в'язниць). Проте такі ситуації трапляються не часто, оскільки візитери намагаються вирішити всі питання з начальниками в'язниць. Всі члени Ради візитерів постійно підвищують кваліфікацію.

Правом відвідувати в'язниці наділений також Омбудсман з прав ув'язнених. Він проводить перевірки за їхніми скаргами, зустрічається з членами Ради візитерів, залучає їх до перевірок. Крім Омбудсмана з прав ув'язнених у Великій Британії діє і парламентський Омбудсман, який розглядає скарги, подані членам парламенту, проте лише після розгляду їх Радою візитерів [3].

В останні роки контроль за пенітенціарними установами з боку судової влади посилюється. Моніторинг пенітенціарної системи здійснюють недержавні організації, зокрема такі, як: «Howard League for Penal Reform» та «Prison Reform Trust». Олівер Джеймс у своїй науковій праці доходить висновку, що до пенітенціарних установ Великої Британії застосовуються складні гібридні системи контролю, які інколи суперечать одна одній [4, с. 65, 68–69].

Представником англосаксонської правової системи є і Сполучені Штати Америки. Одне із головних місць у правоохоронній системі США посідає аторнейська служба, повноваження якої подібні до повноважень органів прокуратури. Проте аторнейська служба не наділена повноваженнями щодо нагляду за пенітенціарною службою.

У США нагляд за пенітенціарними закладами здійснює Федеральне бюро в'язниць (ФБВ), яке входить до складу міністерства юстиції, що здійснює координацію його діяльності і визначає загальні напрями розвитку. Автономія ФБВ обмежена наглядом з боку міністерства юстиції. Крім того, ФБВ є об'єктом інспектування різними контролюючими органами. Конгрес є суб'єктом контролю, який здійснює нагляд за загальним бюджетом ФБВ, а його комітети проводять розслідування та слухання. Генеральна рахункова палата ініціює розслідування у справах федеральних в'язниць з питань зловживання телефонним зв'язком, лікування в стаціонарі, насильства над в'язнями. У системі контролю за федеральними в'язницями також задіяні Офіс управління та бюджету, Офіс управління персоналом, Комісія з питань надання рівних можливостей працевлаштування, Рада з питань захисту системи заслуг, Федеральне управління з трудових питань. Починаючи з 1970-х років,

більш активно функцію контролю здійснюють суди, що розглядають скарги в'язнів, які пройшли внутрішні процедури перевірки [5, с. 56–59].

Серед неурядових інституцій у сфері діяльності ФБВ провідне місце посідає Американська асоціація виправних закладів. Її діяльність спрямована на реалізацію політики виправлення. Асоціація відстежує ефективність державної політики у виправленні, сприяє безперервній освіті і розширенню освітніх програми, що стосуються виправлення, формує позитивне суспільне сприйняття у виправній сфері [6].

Досліджуючи пенітенціарні інспекції зарубіжних країн, варто розглянути й досвід Франції та Німеччини – представників романо-германської правової сім'ї, яку інколи називають правовою системою континентальної Європи.

Організаційно прокуратура у Франції входить до складу міністерства юстиції, а структура органів прокуратури тотожна до структури судової системи. Основним завданням прокуратури Франції є здійснення кримінального переслідування на всіх стадіях процесу [7, с. 100].

Особливість французької системи кримінальної юстиції полягає в наявності судді з виконання покарань, який згідно з повноваженнями, наданими йому законодавством, має право втручатись у процес відбування покарання засудженими, в тому числі й до позбавлення волі. Він організовує нагляд за засудженими, які одержали відстрочку у виконанні вироку до позбавлення волі, вирішує питання про зміну режиму тримання засуджених до позбавлення волі, про надання їм відпустки, подає клопотання про їхнє умовно-дострокове звільнення тощо [8, с. 163].

Нагляд за виконанням законів у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, при виконанні покарань та інших заходів примусового характеру, які призначаються судом, не є функцією прокуратури Франції. Охорона прав людини в місцях позбавлення волі у Франції покладена на судові органи, а контроль за виконанням покарань здійснюють спеціальні судді з виконання покарань. Виняток становить

лише нагляд прокурора за законністю поміщення осіб у психіатричну лікарню [9, с. 118–119].

Ратифікувавши Факультативний протокол до Конвенції ООН з попередження катувань, іншого жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження та покарання, прийнятий 18 грудня 2002 року на 25-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, Парламент Франції ухвалив закон (loi № 2007–1545), яким запровадив посаду Генерального контролера місць позбавлення волі, надавши йому статус незалежного державного органу та обов'язок контролювати усі місця, де перебувають особи, позбавлені волі, стежити за дотриманням їхніх прав. Генеральний контролер має право у будь-який час відвідувати будь-яке місце позбавлення волі, здійснювати власні розслідування, вимагати від прокуратури проведення відповідного розслідування, якщо йому стануть відомі дані, які містять склад злочину. Він також має право вимагати припинення до дисциплінарної відповідальності окремих посадових осіб за службові провини. Щороку Генеральний контролер подає зведений публічний звіт президенту та парламенту Республіки [10].

Номінально в'язниці у Франції перебувають у сфері компетенції міністра юстиції, хоча зазвичай пенітенціарна система не належить до актуальних політичних пріоритетів міністра. Нагляд за нею здійснює Служба в'язниць міністерства юстиції та її регіональні управління. Розгалуженість пенітенціарної системи Франції передбачає поєднання *внутрішніх* та *зовнішніх інспекцій* з боку адміністративних органів, що є відділеннями міністерства юстиції та інших міністерств. *Внутрішні інспекції* в'язниць проводять регіональні управління Служби в'язниць, а також Інспекторат Служби в'язниць. Такі інспекції відіграють важливу роль у розслідуванні інцидентів, але вони не здійснюють щоденний нагляд за пенітенціарними установами. Генеральні інспектори на вимогу міністерства юстиції проводять спеціальні інспектування установ попереднього затримання та в'язниць (зовнішні інспекції). Генеральні інспекторати інших міністерств наглядають

за в'язницями щодо питань, які належать до сфери їхньої компетенції, зокрема таких, як охорона здоров'я, безпека на робочому місці тощо.

Серед інших *зовнішніх* наглядових інституцій слід зазначити суди, представникам яких формально доручено відвідувати установи попереднього затримання (на практиці вони цю місію не виконують), та місцеві наглядові комітети, які створені при кожній в'язниці. До їх складу входять судді, місцеві представники, державні службовці з місцевих установ міністерства освіти, охорони здоров'я та праці, фахівці, а також представники благодійних організацій. Їхня місія полягає в розгляді питань, пов'язаних не лише зі статусом персоналу в'язниці, а й охороною здоров'я, гігієною, безпекою, умовами праці, впровадженням чинних настанов, зауваженнями та покараннями, освітою та реінтеграцією в'язнів тощо. Досліджуючи сучасні тенденції контролю у сфері діяльності пенітенціарних установ Франції, Марі Фотель доходить висновку, що *результативність комітетів обмежена, інспекторати збираються раз на рік, не впливаючи на справи, що належать до сфери їхньої юрисдикції*. Також завжди можливий, але фактично не функціонує парламентський контроль. Уряд регулярно доручає парламентським комісіям провести розслідування з питань, які становлять інтерес, але такі звіти не завжди потрібні [11, с. 75–77].

У Франції успішно діє громадський контроль. Серед найбільших неурядових організацій – «Національна асоціація відвідувачів в'язниць», яка налічує 1 200 членів, «Лист від Бове» (листування з ув'язненими), «ГРЕТА» (національна освіта), «CLIP» (інформаційний пенітенціарний клуб), французький Червоний хрест та інші. Вони ведуть боротьбу з неписьменністю ув'язнених, допомагають здобути освіту, проводять навчання з метою отримання кваліфікації, здійснюють підготовку до звільнення тощо [12, с. 6, 105, 118].

Цікавим є досвід і Німеччини, де закону про прокуратуру не існує. Основи організації і діяльності прокуратури визначаються главою 10 федерального Закону «Про судо-

вий устрій» і Кримінально-процесуальним кодексом ФРН. Прокурори прирівняні до суддів, тому на них поширюються положення ст. 97 Основного Закону ФРН (розділ IX «Правосуддя») щодо незалежності у питаннях зовнішнього впливу [13].

Головним предметом діяльності прокуратури у Німеччині є кримінальне переслідування, складання обвинувальних актів, надсилання їх до суду та підтримання державного обвинувачення. Також на прокурорів покладено нагляд за забезпеченням виконання вироків суду у кримінальних справах [14, с. 104–105].

М.І. Хавронюк, досліджуючи зміст нагляду за забезпеченням виконання вироків прокурорами у Німеччині, зазначає, що у німецькій прокуратурі, зокрема у відділах нагляду за виконанням вироків, працюють не лише прокурори, а й так звані рейхтспфлегери – чиновники судового відомства, які мають середню юридичну освіту та здійснюють вказаний нагляд, який включає: а) визначення, чи буде виконуватись покарання і його межі (тривалість тощо); б) власне нагляд за виконанням покарання стосовно засуджених осіб. Розпочинаючи нагляд, рейхтспфлегер пише листа засудженому, нагадуючи йому про необхідність, наприклад, сплатити штраф. Якщо засуджений ухиляється від цього, то рейхтспфлегер подає клопотання про заміну покарання на більш тяжке – ув'язнення, при цьому така заміна здійснюється автоматично, без участі суду. Якщо ж засуджений не ухиляється від сплати штрафу, а реально не може його сплатити, то рейхтспфлегер замінює штраф громадськими роботами і знаходить установу, де має відпрацювати засуджений. Якщо йдеться про покарання у виді ув'язнення, то рейхтспфлегер з'ясовує під час бесіди із засудженим необхідні обставини і залежно від того, наскільки той психологічно готовий до відбування покарання, вирішує, до установи якого режиму його направляти. Після відбування двох третин строку покарання прокурор повинен перевірити, чи не підлягає засуджений умовно-достроковому звільненню від покарання і за результатами перевірки направляє висновок до суду про можливість звільнення. Прокурор чи рейхтспфлегер може перевірити факт три-

мання в ув'язненні лише певної особи. Загальні ж умови тримання осіб в ув'язненні (чи не тримають неповнолітніх разом з дорослими, а жінок разом з чоловіками, чи є належними умови проживання, соціального забезпечення тощо) – це компетенція міністра юстиції Землі та утворюваних при міністрів юстиції спеціальних відомств з питань виконання покарань. Нагляд за триманням осіб в установах попереднього ув'язнення прокурор також не здійснює. Його здійснює суд, а щодо умов тримання взагалі – міністерство юстиції [13].

Ґрунтовно дослідив механізм контролю за німецькою пенітенціарною системою Мартін Лодж, який зазначає, що система нагляду (нагляд і контроль науковець вживає як тотожні поняття) за пенітенціарною системою відображає базові елементи німецької системи федералізму, та наводить три рівні нагляду. *Перший* визначається федеральним законом – законом про виконання покарань 1977 року, у ст. 151 якого визначено, що нагляд за в'язницями мають проводити відповідні управління юстиції земель. *Другий*, міжурядовий, рівень передбачає кооперацію різних німецьких земель, формальне та неформальне визначення стандартів у формі директив та більш неформальну координуючу стандартизацію. У директивах федерального рівня, узгоджених міністрами юстиції Земель, містяться вимоги до частоти відвідувань регуляторними органами пенітенціарних установ, щоб завжди бути «поінформованими про все, що відбувається у в'язниці», водночас окремі Землі мають право регулювати доступ громадян до інформації. *Третій* рівень включає нагляд за в'язницями з боку певних Земель. Єдиного підходу до контролю за в'язницями в Німеччині не існує; натомість діє шістнадцять різних систем регулювання в'язниць, які розрізняються за «соціал-демократичною» (і «ліберальною») та «християнсько-демократичною» інтерпретаціями застосування загальних параметрів федерального закону.

Зокрема, вчений зауважує, що за діяльністю в'язниць у Німеччині зберігаються різні моделі контролю: суди, у віданні яких перебувають заклади позбавлення волі, фінансові та аудиторські служби, Дер-

жавна Рада працівників в'язниць, Комітет з розгляду скарг, громадські установи, підприємства. Значною мірою дорадчу й наглядову діяльність здійснює Рада (так звана *Beiräte*). Зазвичай до неї входять пересічні громадяни і місцеві представники парламенту Землі, представники організацій соціального забезпечення та інколи – бізнесових структур. Ці організації було створено з метою забезпечення зовнішнього нагляду таким чином, щоб до них безпосередньо могли звертатися в'язні. До кінця XX століття вони здебільшого перетворилися на

інституції, що надають поради начальникам в'язниць [15, с. 69–75].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що вітчизняний законодавець віддає перевагу англосаксонській системі права з її внутрішнім та зовнішнім контролем за діяльністю пенітенціарних установ. Він має визначити, якою саме бути подвійній системі регулярних пенітенціарних інспекцій в Україні. Але будь-які зміни не повинні руйнувати накопичений упродовж багатьох років досвід функціонування налагоджених правових механізмів.

Список використаних джерел:

1. Оцінка в'язничної системи України: доповідь місії експертів Ради Європи в Україну у червні та серпні 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrprison.org.ua/files/docs/1205908692.pdf
2. Мухамеджанов Э.Б. Прокуратура в зарубежных странах: учеб. / Э.Б. Мухамеджанов. – Алмата: Нур-пресс, 2005. – 284 с.
3. Бабушкин А. Тюремь Великобритании / А. Бабушкин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zagr.org/474.html>
4. Англія та Уельс: поєднання нагляду з конкуренцією між державним та приватним сектором // Контроль в органах виконавчої влади в сучасних умовах / [Олівер Джеймс; упоряд.: Кристофер Гуд, Олівер Джеймс, Б. Гай Пітер, Колін Скот]; пер. з англ. – К.: К.І.С., 2006. – 274 с.
5. Федеральні в'язниці США: бюро сімейної взаємності в «уряді незнайомців» // Контроль в органах виконавчої влади в сучасних умовах / [Ар'єн Бойн та Олівер Джеймс; упоряд.: Кристофер Гуд, Олівер Джеймс, Б. Гай Пітер, Колін Скот]; пер. з англ. – К.: К.І.С., 2006. – 274 с.
6. American Correctional Association 2014 [Electronic source]. – At available: URL:http://www.aca.org/ACA_Prod_IMIS/ACA_Member/About_Us/Our_Mission/ACA_Member/AboutUs/MissionStatement_home.aspx?hkey=7a39e689-8de2-47d4-a7d4-93cce9442142
7. Михайленко О.Р. Прокуратура Франції: становлення та повноваження / О.Р. Михайленко // Право України. – 2000. – № 2. – С. 100–102.
8. Сандевуар П. Введение в право / П. Сандевуар. – М.: Интраг-Р, 1994. – 324 с.
9. Мичко М. Завдання та функції прокуратури в країнах Європи / М. Мичко // Вісник прокуратури. – 2011. – № 5. – С. 108–120.
10. Черноусов А. Генеральный контролер місць позбавлення волі у Франції / А. Черноусов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khisr.kharkov.ua/index.php?id=1329129745>
11. Франція: неефективний нагляд у сфері компетенції генеральних інспекцій // Контроль в органах виконавчої влади в сучасних умовах / [Марі Фотель; упоряд.: Кристофер Гуд, Олівер Джеймс, Б. Гай Пітер, Колін Скот]; пер. з англ. – К.: К.І.С., 2006. – 274 с.
12. Попова Е.Э. Общественный контроль и его реализация в учреждениях уголовно-исполнительной системы: учеб. / Е.Э. Попова, А.И. Абатуров. – М.: Международный юридический институт, 2012. – 288 с.
13. Хавронюк М. Прокуратура по-німецьки: закону немає, а орднунг є / М. Хавронюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakonoproekt.org.ua/prokuratura-pomimetsjki-zakonu-nemaje-a-ordnungh-je_.aspx

14. Михайленко О.Р. Прокуратура Федеративної Республіки Німеччина: становлення та повноваження / О.Р. Михайленко // Право України. – 2000. – № 5. – С. 104–105.

15. Німеччина: нагляд і взаємність – марні зусилля в межах традиції правової держави // Контроль в органах виконавчої влади в сучасних умовах / [Мартін Лодж; упоряд.: Кристофер Гуд, Олівер Джеймс, Б. Гай Пітер, Колін Скот]; пер. з англ. – К.: К.І.С., 2006. – 274 с.

Валентин НЕДІЛЬКО

ПОДВІЙНА СИСТЕМА РЕГУЛЯРНИХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ІНСПЕКЦІЙ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті розглянуто досвід Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Франції та Німеччини у зв'язку зі змінами у Конституції України щодо правосуддя та вживанням вперше у законодавстві поняття «подвійна система регулярних пенітенціарних інспекцій» для з'ясування змісту зазначеної системи контролю.

Ключові слова: подвійна система інспекцій; контроль за пенітенціарними установами; зарубіжний досвід інспекцій установ.

Валентин НЕДІЛЬКО

ДВОЙНАЯ СИСТЕМА РЕГУЛЯРНЫХ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ ИНСПЕКЦИЙ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ: СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

В статье рассматривается опыт Великобритании, Соединенных Штатов Америки, Франции и Германии в связи с изменениями в Конституции Украины относительно правосудия и использованием впервые в законодательстве понятия «двойная система регулярных пенитенциарных инспекций» с целью выяснения содержания указанной системы контроля.

Ключевые слова: двойная система инспекций; контроль за пенитенциарными учреждениями; зарубежный опыт инспекций учреждений.

Valentyn NEDILKO

DUAL SYSTEM OF REGULAR PENITENTIARY INSPECTIONS IN FOREIGN COUNTRIES: COMPARATIVE CHARACTERISTIC

The amendments to the Constitution of Ukraine concerning justice were adopted and such word-combination as «dual system of regular penitentiary inspections» was used for the first time. Therefore, this paper examines the experience of the UK, the USA, France and Germany to define the essence of mentioned system.

Keywords: dual system of inspections; control over the penitentiary institutions; foreign experience in inspection of institutions.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Василь ЛУЦИК

доцент кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук, доцент
lukvas@inbox.ru,

Тетяна КОРДІЯКА

аспірант кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Львівського національного
університету імені Івана Франка
tanyakordiyaka@i.ua

УДК 343.133

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА, СПРЯМОВАНІ НА УСУНЕННЯ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНУ В ХОДІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ)

Реформування органів прокуратури, удосконалення діяльності прокурора в кримінальному провадженні, запровадження європейських стандартів прокурорської служби потребує врахування зарубіжного досвіду реалізації прокурором своїх повноважень.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України), запозичивши континентальну модель діяльності прокурора в кримінальному провадженні, водночас містить низку прогалин та суперечностей у правовому регулюванні. Вивчення досвіду польського законодавця дасть змогу виявити спільні проблеми у правовому регулюванні повноважень прокурора та можливі шляхи їх вирішення.

Дослідженню повноважень прокурора під час досудового розслідування присвятили свої праці такі науковці, як: В.С. Случевський, І.В. Глов'юк, О.М. Ларін, В.Ф. Крюков, П.М. Каркач, В.Т. Нор, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, В.С. Зеленецький, Л.М. Лобойко, В.М. Юрчишин. Однак у порівняльному аспекті повноваження

прокурора після прийняття КПК України в 2012 році науковцями не досліджувалися, що зумовлює потребу у вивченні зазначеного питання.

Метою статті є аналіз повноважень прокурора у кримінальному провадженні України та порівняння їх з повноваженнями прокурора в кримінальному процесі Польщі, виявлення проблем, що виникають під час реалізації прокурором своїх повноважень, та шляхів їх вирішення.

Відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України [1] прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

На відміну від законодавства України Закон Польщі «Про прокуратуру» (Закон Польщі) та польське кримінальне процесуальне законодавство (КПК Польщі) закріплюють ключову роль прокурора на стадії досудового розслідування кримінального провадження у двох формах:

– прокурор самостійно здійснює досудове розслідування;

– прокурор здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, яке проводиться іншим уповноваженим органом (ч. 1 арт. 3 Закону Польщі) [2].

Виявивши порушення закону, прокурор зобов'язаний своєчасно вжити заходи до їх усунення, для чого використовує наступні форми реалізації своїх повноважень.

1. *Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄСДР).*

Необхідно зазначити, що ця форма прокурорського реагування належить до основних повноважень прокурора щодо реалізації його обов'язку здійснення кримінального переслідування на досудових стадіях кримінального судочинства. Відповідно до українського законодавства прокурор уповноважений починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених законом (ст. 36 КПК України).

Згідно з параграфом 3 арт. 305 КПК Польщі *прокурор видає постанову про початок слідства* [3]. Видання постанови є прерогативою виключно прокурора. В ній описується вчинене діяння і його правова кваліфікація. Постанову про відмову у початку слідства або про припинення слідства видає прокурор або поліція, причому постанови, видані поліцією, затверджує прокурор. Таке затвердження фактично має превентивний характер. Таким чином прокурор контролює діяльність поліції та за потреби усуває виявлені порушення.

Кримінальне процесуальне законодавство Польщі визначає обов'язок кожного, кому стало відомо про вчинення кримінального правопорушення, повідомити про це прокурора або поліцію. Поліція негайно повинна повідомити прокурора про отримані дані щодо вчинення злочину, стосовно якого має здійснюватись слідство. Це дасть змогу прокурору за наявності підстав якнайшвидше почати слідство, щоб не допустити й усунути порушення закону.

Невідкладно після початку досудового розслідування прокурор складає за потреби план слідства або план дізнання, особливо в складних справах і справах про тяжкі злочини. При виникненні нових

обставин план необхідно удосконалювати.

2. *Письмові вказівки та доручення прокурора* (ч. 2 п. 4 ст. 36 КПК України).

Вказівки прокурора не є новим явищем у кримінальному процесі України. У КПК 1960 року було передбачено, що прокурор, здійснюючи нагляд за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства, у межах своєї компетенції дає письмові вказівки про розслідування злочинів, про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу, кваліфікацію злочину, проведення окремих слідчих дій та розшук осіб, які вчинили злочини, у тому числі щодо видачі особи (екстрадиції).

Ще в радянські часи існувала вимога, щоб усі письмові вказівки прокурора долучали до кримінальної справи. За таких обставин із матеріалів справи, з одного боку, вбачалось, чи є вказівки прокурора обґрунтованими і доцільними, а з другого, – чи достатньо серйозно поставився слідчий до виконання цих вказівок та чи повністю він їх виконав [4, с. 81].

Відповідно до п. 11.2.2 Інструкції з діловодства в органах прокуратури [5] у наглядові провадження, які заведені за кримінальними провадженнями, підшиваються копії письмових вказівок прокурора.

Щодо змісту і структури письмових вказівок прокурора, то в законодавстві це питання не врегульовано. Кожна вказівка прокурора щодо будь-яких питань має бути законною, обґрунтованою та мотивованою. У вказівках, як і в постанові, зазначається місце і час її складання; прізвище, ім'я, по батькові, посада особи, яка видала письмові вказівки; зміст обставин, які є підставами для видання вказівок, мотиви, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України; зміст вказівок; місце та час виконання особою вказівки, можливість та порядок оскарження.

На нашу думку, вказівки прокурора мають видаватись на бланку прокуратури за підписом процесуального керівника, та містити три частини: вступну, мотивувальну і резолютивну. У вступній частині має бути зазначено місце і час видання письмових вказівок, суб'єкта, якому адре-

совані вказівки, номер кримінального провадження та правова кваліфікація.

Щодо мотивувальної частини письмових вказівок, то, на наш погляд, вона є однаковою для всіх письмових вказівок і її зміст впливає із завдань прокурора як процесуального керівника та завдань кримінального провадження загалом. Вказівки видаються на підставі положення ст. 36 КПК України для всебічного, повного, об'єктивного дослідження усіх обставин кримінального правопорушення та прийняття в кримінальному провадженні законного та обґрунтованого рішення.

Резолютивна частина вказівок прокурора – це фактично зміст прийнятого процесуального рішення, зокрема, перелік конкретних дій, які повинен виконати адресат. Важливо зазначити розумний строк для виконання вказівок.

Слушною є думка В.М. Савицького, що вказівки прокурора відрізняються від його рішень (постанов) тим, що передбачають наявність виконавця. Як юридичні факти вони породжують певні процесуальні відносини між прокурором і слідчим. Вказівки можуть видаватись тільки з метою усунення порушень закону і ніяк не повинні втручатись у сферу процесуальної самостійності слідчого [6, с. 177].

Письмові вказівки прокурора – це письмовий документ, у якому прокурор визначає для слідчого обов'язкові для виконання ним у кримінальному провадженні слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні й організаційні дії.

Прокурор дає вказівки про розслідування кримінальних правопорушень; про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження; про кваліфікацію кримінальних правопорушень; про проведення окремих слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій; про об'єднання або виділення кримінальних проваджень; про розшук осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, тощо.

Варто з'ясувати правову природу доручень і відповідно провести їх розмежування з вказівками. Сучасний тлумачний

словник української мови визначає доручення як:

- 1) дія за значенням доручати; справа, доручена кому-небудь; завдання;
- 2) документ, що дає кому-небудь право діяти від імені особи, яка видала цей документ; довіреність. Слово «доручати» тлумачиться, як покладати на когось виконання чого-небудь [7, с. 345].

Також необхідно проаналізувати положення КПК України, в яких йдеться про доручення прокурора слідчому. Такі статті непоодинокі, тоді як, наприклад, про письмові вказівки зазначено в ст. 36 КПК України, але далі в цьому Кодексі не визначено конкретних випадків їх винесення.

Зокрема, КПК України покладає на прокурора обов'язок повідомити осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваного, його захисника про такі обмеження. Такі особи повинні бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим.

Під час досудового розслідування за наявності відповідних підстав може бути застосовано втручання в приватне спілкування. Якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне спілкування або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити слідчому забезпечити збереження (ст. 259 КПК України).

Про доручення прокурора зазначається в контексті відкриття матеріалів кримінального провадження іншій стороні. Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового

розслідування (ч. 1 ст. 290 КПК України). Прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні.

Про відкриття матеріалів кримінального провадження повинен бути повідомлений потерпілий. Таке повідомлення теж здійснюється прокурором або ж за його дорученням слідчим (ч. 7 ст. 290 КПК України).

У зазначених нами випадках вказане повноваження належить прокурору, але він може доручити його виконання слідчому. У КПК України не передбачено для слідчого обов'язку виконати такі дії самостійно або можливості провести їх з власної ініціативи.

Таким чином, можна сформулювати визначення доручення. Письмове доручення прокурора – це письмовий документ у формі постанови, яким прокурор покладає на слідчого, керівника органу досудового розслідування, оперативні підрозділи обов'язок (тим самим надає право) провести певні слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, інші процесуальні дії.

Принципова різниця між дорученням і вказівками в тому, що дії, вчинення яких вимагає прокурор від слідчого у вказівках, можуть вчинятись слідчим і без вказівки прокурора.

Наприклад, слідчий може з власної ініціативи і як уповноважений для досягнення завдань кримінального провадження провести допит свідків, підозрюваного, визнати певну особу за наявності для того підстав потерпілим у кримінальному провадженні. Вказівки прокурора про вчинення таких дій є лише проявом керівництва, спрямування і правильною організацією слідчого для забезпечення швидкого, повного і неупередженого розслідування. Водночас своїм дорученням прокурор покладає на слідчого вчинення певних дій, які він уповноважений проводити самостійно, але вважає за необхідне, щоб такі дії провів слідчий. Причини для цього можуть бути різними, переважно – це зайнятість прокурора.

Можна було б говорити також про те, що вказівки прокурор видає у тих випадках,

коли кримінальне провадження перебуває у провадженні слідчого, а доручення – коли він сам веде кримінальне провадження. Але на сьогодні КПК України не дає права процесуальному керівнику на особисте розслідування кримінального правопорушення в повному обсязі, прокурор не може сам вести провадження, він тільки є його керівником.

Варто окремо охарактеризувати повноваження прокурора доручати оперативним підрозділам проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Прокурор дає оперативним підрозділам тільки доручення, письмові вказівки прокурора цим підрозділам не надаються. Відповідно до ст. 41 КПК України прокурор своїм письмовим дорученням може зобов'язати оперативні підрозділи провести будь-які слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні. Під час виконання доручень прокурора співробітник оперативного підрозділу набуває нового процесуального статусу – слідчого. Цим статусом співробітник оперативного підрозділу наділяється лише на час проведення відповідної слідчої (розшукової) дії або негласної слідчої (розшукової) дії. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до слідчого судді чи прокурора.

У Польщі прокурор, здійснюючи нагляд за досудовим розслідуванням, уповноважений *видавати постанови, розпорядження або доручення* (п. 4 § 3 арт. 326 КПК Польщі). Вважається, що вказане повноваження наділяє прокурора можливістю необмеженого впливу на перебіг і напрям досудового розслідування [8, с. 238].

Постановою прокурора на досудовому розслідуванні оформляються основні процесуальні рішення. Зокрема, прокурор видає постанову у разі початку слідства, відмови у його початку, припинення слідства, повідомлення про підозру, призначення експертизи, проведення обшуку, застосування майнового забезпечення.

Щодо розпоряджень прокурора, то, як зазначено у науковій літературі, проку-

порське керівництво, що полягає в визначенні напрямів розслідування і виданні щодо цього розпоряджень, реалізується в двох формах: вказівок і консультацій [9, с. 730].

Закон Польщі «Про Поліцію» в арт. 14 покладає на поліцію обов'язок виконання доручень прокурора в межах, визначених у законодавстві. Таку межу встановлено в арт. 15 КПК Польщі, де зазначено, що прокурор як керівний процесуальний орган над поліцією має право видавати їй обов'язкові доручення, але така підлеглість поліції прокурору має суто процесуальний характер, а не адміністративний. Доручення є одним із процесуальних інструментів нагляду прокурора над досудовим розслідуванням.

Доручення є процесуальними діями іншого роду, ніж постанови і розпорядження, вони є обов'язковими саме для підвладних суб'єктів [10, с. 130]. Доручення не тягнуть за собою правових наслідків для інших учасників процесу, вимагаючи виконання тільки від органів, яким адресовані. У КПК Польщі не визначено, в якій формі повинні видаватись доручення. З огляду на обов'язковий характер доручення повинні видаватись у письмовій формі.

Доручення прокурора можуть видаватись в випадках, передбачених у законі. Закон, з одного боку, надає загальне повноваження до видання доручень (п. 4 § 3 арт. 326 КПК Польщі). Таким повноваженням володіє прокурор, здійснюючи нагляд; з другого, передбачає видання доручень в конкретних випадках (§ 1 арт. 220 КПК Польщі щодо доручення прокурора на проведення обшуку) [8, с. 629].

3. Скасування незаконних або необґрунтованих постанов нижчестоящего прокурора і слідчого.

Важливим повноваженням прокурора, яке спрямоване на усунення порушень закону, є право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих (п. 7 ч. 2 ст. 36 КПК України). Це повноваження дуже важливе з огляду на те, що воно, мабуть, як ніяке інше, визначає керівну суть прокурора на досудовому розслідуванні.

Прокурор має право скасовувати незаконні і необґрунтовані постанови слідчих. З урахуванням принципу єдності й централізації організації і діяльності органів прокуратури він здійснює ці повноваження. Забезпечуючи нагляд за виконанням законів органами, що здійснюють досудове розслідування, прокурори керуються встановленою ієрархією відомчих рівнів органів прокуратури, слідчих органів і органів дізнання при поширенні компетенції на об'єкти нагляду нижчестоящих прокурорів.

На наш погляд, про скасування постанови слідчого прокурор повинен виносити постанову, яка має відповідати загальним правилам, зазначеним у ст. 110 КПК України. В постанові про скасування обов'язково необхідні зазначати підстави для скасування, а також шляхи усунення допущених порушень.

Заслугує на увагу в контексті даного повноваження прокурора скасування ним постанови слідчого про закриття кримінального провадження. Відповідно до ч. 5 ст. 284 КПК України прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження може бути скасована також за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії такої постанови.

Згідно з п. 6.2 наказу № 4 Генерально-го прокурора України прокурори повинні невідкладно скасовувати незаконні постанови про закриття кримінальних проваджень [11]. Вважаємо, що прокурорам слід завжди дотримуватись цього положення відомчого наказу. Процесуальний керівник не тільки має право скасовувати незаконні постанови слідчого про закриття кримінального провадження, це його прямий обов'язок. Крім того, прокурор не повинен чекати скарги від заявника чи потерпілого, а сам має прийняти відповідне рішення у разі незаконності постанови слідчого.

У Польщі прокурор наділений правом змінювати або скасовувати постанови і розпорядження, видані особою, яка здійснює розслідування (§ 3 арт. 326 КПК Польщі), в зв'язку з чим вказане повноваження за своїм характером спрямоване на усунення порушень закону.

4. Ініціювання усунення слідчого від дальшого ведення досудового розслідування, якщо він допустив порушення закону при розслідуванні справи. Прокурор, що здійснює нагляд за процесуальною діяльністю, має право усунути слідчого від подальшого розслідування справи, якщо той допустить порушення кримінально-процесуального закону. Питання про те, за які порушення закону особа підлягає усуненню, прокурор вирішує у кожному окремому випадку залежно від конкретних обставин справи і характеру порушення.

Крім того, прокурор усуває особу у разі його відводу або самовідводу. Розглядаючи відповідне клопотання, прокурор повинен ретельно перевірити його мотиви.

Якщо підстави для відводу слідчого передбачені у КПК України, то таке неефективне досудове розслідування, яке здійснюється слідчим, прокурор визначає у кожному конкретному випадку. Прокурор повинен враховувати конкретні обставини справи, дії слідчого, характер порушень, прогалин, допущених слідчим, ефективність виконання слідчим прокурорських вказівок.

В літературі зазначено, що відсторонення слідчого – це процесуальна санкція, яка застосовується за:

1) допущені порушення закону, вчинення серйозного службового злочину, який є і процесуальним порушенням, що перешкоджає подальшій участі слідчого в розслідуванні;

2) бездіяльність, затягування розслідування;

3) за безпідставну зміну запобіжного заходу стосовно підозрюваного [12, с. 110].

Позбавлення прокурора права самостійно відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування, безперечно, негативно впливає на ефективність здійснення прокурором функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Проте, на наш погляд, відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування має бути прерогативою керівника органу досудового розслідування, оскільки це елемент адміністративного, а не процесуального керівництва. Слідчий, який здійснюватиме розслідування, призначається керівником органу досудовим розслідуванням, ним за потреби і повинен відсторонюватись від здійснення цього обов'язку.

У законодавстві Польщі прокурор може ініціювати проведення службового розслідування щодо слідчого. Рішення прокурора, видані на досудовому розслідуванні, є обов'язковими для тих, кому вони адресовані. У разі невиконання постанови, розпорядження чи доручення, виданого прокурором, що здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, прокурор ініціює проведення службового розслідування. Таке службове розслідування веде вищестояща над тим, хто не виконав вимогу прокурора, посадова особа і повідомляє про його результати прокурора [13, с. 512]. Таке право прокурора закріплено як у КПК Польщі (§ 4 ст. 326), так і в ст. 26 Закону Польщі «Про прокуратуру».

Таким чином, кримінальний процесуальний закон як України, так і Польщі наділив прокурора достатньо широким колом повноважень щодо реагування на порушення закону органами досудового розслідування. Однак прокурор Польщі має більше важелів впливу на слідчого, а отже – і на ефективність досудового розслідування, на відміну від українського прокурора, який може відсторонити слідчого тільки через керівника органу досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [із змін і доповн. на 12 травня 2016 року] // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
2. O prokuraturze: Ustawa z 20 czerwca 1985 r. [Цrudio Elektroniczne] / Internetowy System Aktuw Prawnych. — URL : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19850310138>
3. Kodeks postępowania karnego: ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970890555>
4. Жогин Н.В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткуллин. – М.: Юридическая литература, 1965. – 367 с.
5. Інструкція з діловодства в органах прокуратури: наказ Генерального прокурора України від 24 лютого 2016 року № 103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=195827
6. Савицкий В.М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве / В.М. Савицкий. – М.: Наука, 1975. – 382 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с.
8. Hofmański P. Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 297–467. Tom II / K. Zgryzek, P. Hofmański, E. Sadzik. – Warszawa: C.H. Beck, 2011. – 1100 s.
9. Strzelec P. Uwagi o nadzorze prokuratorskim sprawowanym w trybie art. 326 kodeksu postępowania karnego [Текст] / P. Strzelec // W kręgu teorii i praktyce prawa karnego: księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005. – S. 727–744.
10. Hofmański P. Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I. / P. Hofmański, K. Zgryzek, E. Sadzik. – Warszawa, 2007. – 334 s.
11. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102
12. Кожевников О.А. Участие прокурора в досудебных стадиях уголовного судопроизводства [Текст]: моногр. / О.А. Кожевников; Уральская государственная юридическая академия. – М.: Волтерс Клувер, 2011. – 208 с.
13. Hofmański P. Proces karny. Zarys system: wydanie dwunaste / P. Hofmański, S. Waltos. – Warszawa: Wolters Kluwer, 2016. – 694 s.

Василь ЛУЦИК,
Тетяна КОРДІЯКА

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА, СПРЯМОВАНІ НА УСУНЕННЯ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНУ В ХОДІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ)

Проаналізовано повноваження прокурора, спрямовані на усунення порушень закону в ході досудового розслідування, у кримінальному процесі України та Польщі. Зроблено висновок, що кримінально-процесуальний закон наділив прокурора достатньо широким колом повноважень щодо реагування на порушення закону органами досудового розслідування. Кримінальне процесуальне законодавство України та Польщі містить низку схожих повноважень прокурора, однак Кримінальним процесуальним кодексом України зроблено крок уперед порівняно із Кримінальним процесуальним кодексом Польщі, обмеживши деякі наглядові повноваження прокурора, водночас надавши прокурору ефективні важелі впливу на хід та результати досудового розслідування.

Ключові слова: прокурор; повноваження прокурора; вказівки прокурора; доручення прокурора.

Василий ЛУЦИК,
Татьяна КОРДИЯКА

ПОЛНОМОЧИЯ ПРОКУРОРА, НАПРАВЛЕННЫЕ НА УСТРАНЕНИЕ НАРУШЕНИЙ ЗАКОНА В ХОДЕ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ (ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ И ПОЛЬШИ)

Проанализированы полномочия прокурора, направленные на устранение нарушений закона в ходе досудебного расследования, в уголовном процессе Украины и Польши. Сделан вывод о том, что уголовно-процессуальный закон наделил прокурора достаточно широким кругом полномочий относительно реагирования на нарушения закона органами предварительного расследования.

Уголовно-процессуальное законодательство Украины и Польши содержит ряд похожих полномочий прокурора, однако Уголовный процессуальный кодекс Украины сделал шаг вперед по сравнению с Уголовным процессуальным кодексом Польши, ограничив некоторые надзорные полномочия прокурора, одновременно предоставив прокурору эффективные рычаги влияния на ход и результаты предварительного расследования.

Ключевые слова: прокурор; полномочия прокурора; указания прокурора; поручения прокурора.

Vasyl LUTSYK,
Tetiana KORDIIAKA

PROSECUTOR'S POWERS TO REMEDY BREACHES OF LAW IN THE COURSE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION (UNDER THE LAWS OF UKRAINE AND POLAND)

This article analyzes the powers of the prosecutor directed to elimination of the law violations during pre-trial investigation in the criminal procedure of Ukraine and Poland. It is concluded that the Criminal Procedural Code provides wide range of prosecutor's powers to respond to violations of the law by the pre-trial investigation bodies. Criminal procedural legislation of Ukraine and Poland fixes a number of similar powers of a prosecutor, but it is worth noting that the CPC of Ukraine took a step forward compared to the CPC of Poland, limiting certain supervisory powers of the prosecutor, at the same time providing prosecutor with effective leverage on the progress and results of pre-trial investigation.

Keywords: prosecutor; powers of the prosecutor; the orders of the prosecutor; the warrant of the prosecutor.

Антон СТОЛІТНІЙ

заступник начальника відділу підготовки
прокурорів з нагляду за додержанням
законів органами, які проводять оперативно-
розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство
Національної академії
прокуратури України,
кандидат юридичних наук
stoleta@mail.ru

УДК 343.13:004

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальний процес, як і кожна галузь права, ґрунтується на певних положеннях, засадах, що визначають його сутність, зміст найважливіших інститутів і норм. Як і увесь процес, його принципи постійно еволюціонують для забезпечення ефективного вирішення завдань провадження. Сучасний розвиток суспільства вимагає переосмислення засад кримінального провадження в напрямі розвитку його інноваційної (електронної) складової.

Питання засад (принципів) кримінального провадження розглядали у своїх працях такі учені, як: Ю.П. Аленін, І.В. Басиста, В.К. Волошина, В.І. Галаган, М.О. Громов, Ю.М. Грошевий, Т.М. Добровольська, Л.Б. Ісмаїлова, В.Я. Крижанівський, Г.В. Кудрявцева, Ю.Д. Лівшиць, Л.М. Лобойко, М.А. Маркуш, М.М. Михеєнко, Я.О. Мотовіловкер, В.В. Навроцька, В.В. Назаров, В.В. Николайченко, В.Т. Нор, Г.М. Омеляненко, Д.П. Письменний, О.П. Рижаков, В.М. Савицький, М.С. Строгович, В.М. Тертишник, І.М. Тирічев, Ж.В. Удовенко, А.Л. Ципкін, В.В. Шибіко, М.Л. Якуб, Ю.П. Янович.

Метою статті є дослідження трансформації та розвитку засад кримінального процесу, його подальшої еволюції з огляду на актуальні тенденції до інформатизації кримінальної юстиції.

Засади кримінального процесуального права є гарантією дотримання прав і законних інтересів особи, прийняття законних та обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні та вихідними положеннями для тлумачення окремих кримінально-правових норм [1, с. 261; 2, с. 44].

Насамперед важливо з'ясувати поняття «засади (принципи) кримінального провадження», що є найбільш складним питанням у науці кримінального процесу.

На думку М.С. Строговича, Т.М. Добровольської, Ю.П. Яновича, О.П. Рижакова, М.О. Громова, В.В. Николайченка та М.Л. Якуба, під принципами кримінального процесу розуміють юридично оформлені керівні (правові) положення, які закріплюють найбільш загальні й істотні властивості кримінального процесу, що виражають його природу і сутність [3, с. 79–80].

Разом з тим Ю.М. Грошевий, Л.М. Лобойко, Я.О. Мотовіловкер, В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко, В.Т. Нор та А.Л. Ципкін трактують принципи кримінального процесу як закріплені у правових нормах положення, що визначають найбільш важливі сторони і напрями діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та

суду, а також зміст усіх інших норм кримінального процесуального права [3, с. 80].

Так, В.М. Тертишник, Л.Б. Ісмаїлова, Г.В. Кудрявцева, Ю.Д. Лівшиць, В.В. Навроцька, М.М. Михеєнко принципами кримінального процесу називають закріплені в конституційному та процесуальному законодавстві основні ідеї, які визначають побудову кримінального процесу, його сутність і демократизм [3, с. 80].

На нашу думку, засади (принципи) кримінального процесу – це закріплені у правових нормах фундаментальні, наскрізні та взаємопов'язані вихідні положення, що відображають панівні в державі правові ідеї, виражають природу і сутність кримінальної процесуальної діяльності та визначають найбільш важливі сторони і напрями (суть) діяльності суб'єктів кримінального провадження.

Відповідно до ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких належать:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) рівність перед законом і судом;
- 4) повага до людської гідності;
- 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність;
- 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи;
- 7) таємниця спілкування;
- 8) невтручання у приватне життя;
- 9) недоторканність права власності;
- 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини;
- 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;
- 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення;
- 13) забезпечення права на захист;
- 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень;
- 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними до суду своїх доказів і у доведеності перед судом їх переконливості;

16) безпосередність дослідження показань, речей і документів;

17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності;

18) публічність;

19) диспозитивність;

20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами;

21) розумність строків;

22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [4, с. 1].

Проте в науці кримінального процесу загальна кількість засад кримінального провадження не визначена. На думку Т.М. Добровольської, їх 17; М.М. Михеєнка – 18; В.М. Тертишника – 39 [5, с. 44].

Така невизначеність, на наш погляд, характеризується притаманною сьогоденню рухомістю кримінального процесуального закону, обумовленою тривалим реформуванням. Так, у 1984 році кримінальний процесуальний закон доповнено ст. 14-1 «Недоторканність житла, охорона особистого життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, банківських вкладів та рахунків». У 2001 році КПК України 1960 року доповнено ст. 16-1 «Змагальність і диспозитивність» – виникли два нові принципи кримінального процесу.

Ретроспективний погляд на проблему дає змогу дійти висновку, що КПК України 1960 року не містив глави «Засади кримінального провадження», яка чітко визначала б поняття та зміст, кримінально-процесуальні засади, їх кількість.

У ст. 7 чинного КПК України закріплено 22 загальні засади, відповідно до яких має здійснюватися кримінальне провадження (кожному з 22 принципів присвячено окрему статтю). У вказаній нормі закріплено найбільш прогресивні положення, які позиціонуються міжнародною спільнотою як міжнародно-правові стандарти кримінальної процесуальної діяльності, що містяться у Конституції України, Загальній декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

1950 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року.

Зазначена кількість принципів не є остаточною, адже «рухомість» закону обумовлюється *також обов'язковістю рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) (ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України). Тобто у будь-який час за результатами розгляду скарги Європейський суд може сформулювати новий принцип, який «автоматично» стане частиною національного кримінального процесуального законодавства.*

Усі засади кримінального провадження тісно пов'язані між собою, взаємно обумовлюють одна одну й утворюють єдину систему. У кримінальній процесуальній науці існує кілька позицій стосовно логіки її побудови, елементів структури, класифікації, характеру внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків [6, с. 170].

Найбільш усталеною позицією щодо системи принципів (засад) є думка професора М.М. Михеєнка, яку він висловив ще у 90-х роках минулого століття, про їх поділ на конституційні та інші. Таку позицію поділяють В.Т. Нор та В.В. Шибіко [2, с. 35], а також І.В. Басиста, В.І. Галаган та Ж.В. Удовенко [7, с. 20–34; 6, с. 170].

Зазначене співвідноситься з поділом засад за *юридичною силою джерела*, у якому вони закріплені: *конституційні* – визначені в Конституції України (переважно в Розділі II та ст. 129). З визначених в КПК України принципів 19 із 22 (п.п. 1–15, 17, 19, 20, 22 ст. 7 КПК України) є конституційними; *спеціальні (інші)* – закріплені в інших законах – насамперед у кримінальному процесуальному законодавстві. Поділ засад на конституційні та спеціальні не означає, що одні із них є головними, а другі – другорядними. Усі вони мають у кримінальному процесі однакову юридичну силу і значення.

Існують й інші точки зору. Зокрема, М.А. Погорецький зазначає, що система принципів повинна являти собою трирівневе утворення і включати: загально-правові, міжгалузеві та спеціально-галузеві (власне кримінальні процесуальні) принципи [8, с. 245].

Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц поділяють засади кримінального провадження залежно від поширюваності стосовно галузей права: на загально-правові, міжгалузеві (загально-процесуальні) та галузеві [9, с. 63].

Вказані підходи відображають поділ засад залежно від поширюваності на галузі права: а) *загальноправові* (п.п. 1, 2, 4–9, 14 ст. 7 КПК України); б) *міжгалузеві* (п.п. 2, 15–17, 19–22 ст. 7 КПК України); в) *галузеві (спеціально-галузеві, загально-процесуальні)* (п.п. 10–13, 18 ст. 7 КПК України).

Засади кримінального процесу становлять єдину систему і поширюються як на досудове, так і на судове провадження.

Закріплені в чинному КПК України засади кримінального провадження свідчать про демократичні перетворення, імплементацію міжнародних стандартів та впровадження інформаційних технологій у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство.

Однак розвиток технологій випереджає законотворчий процес [10, с. 67]. На сьогодні інформаційна складова засад кримінального провадження, закріплених у Главі 2 КПК України, забезпечена лише частково. Згідно з вказаним критерієм загальні засади кримінального провадження поділяються на 3 групи:

а) охоплюються електронним провадженням (Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР), Єдиний реєстр адвокатів України (ЄРАУ), автоматизована система документообігу суду (АСДС), Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР), електронні документи, електронні докази, повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписуючого технічного засобу). Зокрема, відповідно до КПК України *принцип верховенства права* (ст. 8) відображений в інформаційному аспекті через АСДС та ЄДРСР; *засада поваги до людської гідності* (ст. 11) – через спеціальний режим використання інформації, зафіксованої шляхом фотографування, відеозапису чи іншими технічними засобами при освідуванні особи визначений ч. 4 ст. 241 КПК України; *таємниця спілкування* (ст. 14) – через вибір слідчого судді АСДС, відобра-

ження в ЄДРСР підстави для відповідного втручання та фіксації проведення НСРД за допомогою технічних та інших засобів (ст.ст. 265, 266); *презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини* (ст. 17) – через електронну фіксацію процесуальних процедур та електронні докази; *заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення* (ст. 19) – реалізована в електронному провадженні на етапі початку досудового розслідування – при внесенні до ЄРДР даних, що вже зареєстровані в електронній системі, вони автоматично позначаються як «дублікат»; *принцип забезпечення права на захист* (ст. 20) – охоплюється ЄРАУ, до якого мають бути внесені відомості про захист, а також відсутня інформація про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю; *принцип доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень* (ст. 21) – реалізовано в ЄДРСР, куди вносять усі судові рішення і окремі думки суддів; *принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів* (ст. 23) – через дослідження електронних доказів та повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу (ч. 5 ст. 27 КПК України); *принцип гласності і відкритості судового провадження та його повного фіксування технічними засобами* (ст. 27) – через повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу та внесення судових рішень до ЄДРСР;

б) опосередковано відображено в електронному сегменті кримінального провадження (використання електронної пошти для виклику, відео- та аудіофіксації процесуальних дій, дистанційне досудове розслідування). Так, *рівність перед законом і судом* (ст. 10) спостерігається в доступі до інформації щодо відкритих державних реєстрів, однак щодо ЄРДР доступ сторони захисту не забезпечено; *засада недоторканності житла чи іншого володіння особи* (ст. 13) опосередковано реалізована в електронних інформаційних системах через вибір слідчого судді АСДС, фіксацію ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи в ЄДРСР та

результатів проведення даної процесуальної дії (вилученого майна) в ЄРДР; *принцип невтручання у приватне життя* (ст. 15) частково відображено в електронному сегменті, адже поряд з вибором слідчого судді АСДС, внесенням в ЄДРСР підстави для відповідного втручання та можливості фіксації проведення НСРД за допомогою технічних засобів (ч. 2 ст. 252 КПК України); *принцип недоторканності права власності* (ст. 16) частково охоплено через фіксацію в ЄДРСР судового рішення щодо позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження, окрім того, накладення арешту на майно або його тимчасове вилучення фіксується в ЄРДР; *свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї* (ст. 18) опосередковано фіксується за допомогою технічних засобів при проведенні процесуальних дій з їх використанням того, де таке право може бути використано; *засада змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості* (ст. 22) опосередковано відображається через фіксування судового засідання за допомогою звукозапису; *принцип диспозитивності* (ст. 26) не забезпечено в частині доступу до ЄРДР, однак відображено через право сторони захисту застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК України); *засада забезпечення розумних строків кримінального провадження* (ст. 28) опосередковано здійснюється через ЄРДР, однак відлік строків не автоматизовано, що потребує їх підрахунку суб'єктами провадження «вручну»;

в) не охоплюються електронними процесуальними процедурами такі принципи, як *законність* (ст. 9); *забезпечення права на свободу та особисту недоторканність* (ст. 12); *забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності* (ст. 24); *публічність* (ст. 25); *мова, якою здійснюється кримінальне провадження* (ст. 29).

Отже, виокремлені в третій групі принципи потребують відображення в електрон-

ному сегменті, визначені в другій – посилення електронної складової.

З урахуванням викладеного Главу 2 КПК України необхідно доповнити принципами *«пріоритету офіційного електронного процесуального документа»* та *«відкритості електронного провадження»*, передбачивши їх у п.п. 23, 24 ч. 1 ст. 7 та ст.ст. 29-1, 29-2 КПК України.

На нашу думку, вказані принципи необхідно передбачити в наступній редакції:

«Стаття 29-1. Пріоритет офіційного електронного процесуального документа.

1. Єдиний реєстр досудових розслідувань є офіційним електронним процесуальним документом, в якому сторони кримінального провадження, слідчий суддя, інші учасники кримінального провадження в межах наданих цим Кодексом повноважень фіксують прийняті процесуальні рішення, вчинювані процесуальні дії та відомості, що отримані під час досудового розслідування.

2. Офіційний електронний процесуальний документ є первинним джерелом процесуальної інформації у кримінальному провадженні.

3. Процесуальне рішення є прийнятим, а процесуальна дія – вчиненою з моменту внесення даних про них до ЄРДР. Якщо внесення даних в ЄРДР є об'єктивно неможливим через його проведення за межами території України, в зоні проведення антитерористичної операції або в зоні бойових дій, встановлюється спеціальний режим фіксації даних в електронній системі, визначений цим Кодексом.

Стаття 29-2. Відкритість електронного провадження.

1. Сторони кримінального провадження, а також особи, які беруть у ньому участь, не можуть бути обмежені в реалізації наданих їм процесуальних прав у порядку електронного провадження.

2. Внесення відомостей до ЄРДР у порядку електронного провадження здійсню-

ється слідчим, прокурором, адвокатом, захисником, слідчим суддею, експертом, перекладачем у межах наданих повноважень та в спосіб, визначений цим Кодексом та Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань.

3. Доступ до ЄРДР в порядку електронного провадження надається відповідно до передбачених законом процесуальних повноважень.

Не допускається надання доступу до офіційного електронного процесуального документа в порядку електронного провадження в частині матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню.

Для вказаної категорії відомостей встановлюється закритий режим перегляду з моменту їх внесення до електронної системи. Зміна закритого режиму перегляду відомостей в порядку електронного провадження здійснюється прокурором (процесуальним керівником) у порядку та спосіб, визначений цим Кодексом та Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань».

Вказаними новелами буде закладено основу для посилення і розширення електронного сегмента кримінального провадження та забезпечено його ефективне функціонування у випадку нерегулювання або неоднозначного регулювання питання кримінального провадження згідно зі змістом ч. 6 ст. 9 КПК України.

Саме за допомогою реформування засад кримінального процесу можна змінити підхід до відправлення кримінального судочинства з суто паперового на електронне, а відповідно, й вплинути на думку вітчизняних процесуалістів.

Список використаних джерел:

1. Браверман Ю.І. Відображення конституційних принципів в засадах кримінального провадження / Ю.І. Браверман // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 5. – С. 261–264. – (Серія «Юриспруденція»).
2. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: підруч. / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
3. Аленін Ю.П. Поняття та система принципів кримінального провадження / Ю.П. Аленін, В.К. Волошина // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Дрьомін (заст. голов. ред), Ю.П. Аленін [та ін]; відп. за вип. В.М. Дрьомін; МОН України. – Одеса: Юридична література, 2014. – Т. 14. – С. 78–89.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI; зі змін. і доповн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підруч. / Л.М. Лобойко. – К.: Істина, 2014. – 432 с.
6. Галаган О.В. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження / О.В. Галаган, Д.П. Письменний // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. № 4. – С. 167–172.
7. Басиста І.В. Кримінальний процес України: навч. посіб. / І.В. Басиста, В.І. Галаган, Ж.В. Удовенко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 458 с.
8. Погорецький М.А. Новий КПК України повинен ґрунтуватися як на європейських стандартах, так і на національних традиціях / М.А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – № 23. – 300 с.
9. Кримінальний процес: підруч. / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого та ін. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
10. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності: навч. посіб. / В.Г. Іванов, С.М. Іванов, В.В. Карасюк та ін.; за заг. ред. В.Г. Іванова. – 4-те вид., змін. і доп. – Х.: Право, 2014. – 240 с.

Антон СТОЛІТНІЙ

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

У статті розглянуто актуальні питання охоплення електронної складової кримінального процесу України загальними засадами кримінального провадження. Дослідження здійснено крізь призму генези вказаного інституту кримінальної юстиції. За результатами дослідження запропоновано удосконалення засад кримінального провадження з урахуванням введення електронної складової кримінального переслідування.

Ключові слова: засади кримінального провадження; єдина система; інноваційні зміни; інформаційні процедури; електронна складова.

Антон СТОЛЕТНИЙ

**ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ОСНОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА
В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ЭЛЕКТРОННОГО
УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА**

В статье рассмотрены актуальные вопросы охвата электронной составляющей уголовного процесса Украины общими принципами уголовного производства. Исследование осуществлено сквозь призму генезиса указанного института уголовной юстиции. По результатам исследования предложено усовершенствование принципов уголовного производства с учетом введения электронной составляющей уголовного преследования.

Ключевые слова: принципы уголовного производства; единая система; инновационные изменения; информационные процедуры; электронная составляющая.

Anton STOLITNIY

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE CRIMINAL
PROCESS PRINCIPLES OF UKRAINE UNDER CONDITIONS
OF THE ELECTRONIC CRIMINAL PROCEEDINGS**

In this article we consider the actual questions of how the electronic component of the criminal process of Ukraine covers the general principles of criminal proceedings. We conduct this study through the prism of the indicated genesis of the criminal justice. Based on the results of the study we propose to improve the fundamentals of criminal proceedings considering the introduction of the electronic component prosecution.

Keywords: principles of criminal proceedings; unified system; innovative changes; information procedures; electronic component.

Наталія ТОПЧИЙ

старший викладач відділу підготовки прокурорів
з підтримання державного обвинувачення в суді
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук
nataliatopchii@mail.ua

УДК 343.163

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

З огляду на бажання Українського народу, щоб його країна посіла гідне місце серед європейських демократій, в Україні здійснюються масштабні реформи відповідно до європейських та євроатлантичних стандартів, на основі демократичних цінностей, поваги прав людини, верховенства права, які матимуть важливе значення для сприяння процвітанню і довгостроковій стабільності, в тому числі – боротьби з корупцією та сприяння всеосяжному політичному процесу [1].

Реалізація взятого політичного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу потребує оновлення багатьох аспектів державного управління в різних сферах суспільних відносин, приведення національного законодавства у відповідність із європейськими та загальновизнаними міжнародними стандартами.

Незважаючи на визначення головних вимог щодо додержання законності в діяльності правоохоронних органів, реальний стан справ у цій сфері непокоїть як керівництво держави, так і пересічних громадян, про що свідчить велика кількість скарг на їх діяльність [2, с. 1].

Особливу стурбованість викликає низька ефективність діяльності органів кримінальної юстиції, факти корупції, зловживання службовим становищем, дублювання функцій, невизначеність їх компетенції і повноважень у сучасних умовах функціо-

нування, як наслідок – непрофесіоналізм їх працівників та неспроможність виконувати правоохоронні функції і завдання [3, с. 207].

Теоретичним дослідженням різних аспектів функціонування механізму правоохоронної діяльності, а також діяльності органів кримінальної юстиції присвячені праці, зокрема таких вчених, як: Т.Г. Андрусяк, М.І. Байтін, О.М. Бандурка, І.Л. Бачило, В.Т. Білоус, Є.М. Блажівський, І.П. Голосніченко, В.М. Горшенков, В.В. Долежан, О.А. Гаврилов, Л.М. Давиденко, Д.А. Керімов, С.В. Ківалов, І.М. Козьяков, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, О.М. Костенко, М.В. Косюта, В.М. Кудрявцев, В.В. Лазарев, О.М. Литвак, Г.В. Мальцев, М.І. Мельник, С.С. Мірошніченко, С.Г. Міщенко, В.С. Нерсесянц, Н.М. Оніщенко, П.М. Рабінович, Н.О. Рибалка, М.В. Руденко, В.В. Сухонос, Ю.А. Тихомиров, В.К. Шкарупа, Ю.С. Шемшученко, П.В. Шумський, М.К. Якимчук. Проте питання нормативно-правового забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції потребує подальших розробок у зв'язку з постійними змінами у чинному законодавстві та його адаптацією до європейських стандартів у контексті виконання Закону України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другої сторони» [4]

та Плану заходів з імплементації цієї Угоди на 2014–2017 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р [5].

Мета статті полягає у проведенні комплексного аналізу стану нормативно-правового забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції, а також формуванні рекомендацій щодо його удосконалення.

Особливу увагу приділено діяльності правоохоронних органів, зокрема органів кримінальної юстиції, адже саме на них покладено одну із головних функцій держави – правоохоронну, яка полягає в «забезпеченні охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, навколишнього природного середовища, встановлених і врегульованих правом усіх суспільних відносин» [6, с. 52].

Зазначені органи реалізують вказану функцію шляхом здійснення правоохоронної діяльності, основними ознаками якої є:

- охорона права від будь-яких порушень;
- виявлення правопорушень і винних осіб;
- дотримання встановлених законом правил і процедур;
- здійснення діяльності за допомогою застосування юридичних заходів впливу у суворій відповідності до закону;
- виконання спеціально уповноваженими державними органами;
- реалізація у встановленому законом порядку.

Зважаючи на загальний зміст правоохоронної діяльності, можна сформулювати безпосередні завдання правоохоронних органів, серед яких пріоритетним є гарантування, захист і забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, матеріальних і духовних благ суспільства, конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності держави [7, с. 10].

Реалізацію зазначених цілей і завдань покладено на органи кримінальної юстиції, основними напрямками діяльності яких є: забезпечення законності, запобігання виникненню причин і умов вчинення суспільно небезпечних діянь, недопущення їхнього розвитку і ліквідація наслід-

ків, боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями [8, с. 8].

На підставі викладеного доходимо висновку, що здійснення правоохоронної діяльності є основним завданням правоохоронних органів. До них відносять органи, установи і служби, перелік яких закріплено у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», а саме: прокуратури України, Національної поліції, Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національного антикорупційного бюро України, органи державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [9]. Вказані структури вважаються правоохоронними органами у широкому розумінні.

У вузькому розумінні до правоохоронних органів відносять прокуратуру України, Національну поліцію, Службу безпеки України, Національне антикорупційне бюро України, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, об'єднуючи їх в одну групу – органи кримінальної юстиції. Ці органи виконують особливу роль серед спеціальних суб'єктів правоохоронної діяльності.

Напрями діяльності вказаних суб'єктів доволі різноманітні: нагляд за додержанням законів, реагування на факти вчинення злочинів і правопорушень, притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб тощо. Така діяльність здійснюється у двох напрямках – у межах кримінального провадження, де вона має переважно процесуальний характер, і поза його межами, де вона має характер запобіжної діяльності [10, с. 102–103].

З огляду на викладене предметом дослідження є запобіжна діяльність, здійснювана органами кримінальної юстиції, а саме: прокуратури України, Національної поліції, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, органами доходів і зборів, органами і установами виконання покарань. Операційний аспект функціонування ор-

ганів кримінальної юстиції утворює діяльність різного характеру, що здійснюється переважно за межами кримінального провадження, зокрема в рамках загальної організаційної та управлінської роботи.

Також необхідно зазначити, що Законом України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» функції прокуратури були викладені в новій редакції, у зв'язку з чим виникла потреба у внесенні змін до КПК України, Закону України «Про прокуратуру», та інших нормативних актів. Так, згідно зі ст. 131-1 прокуратура в Україні здійснює:

- підтримання публічного обвинувачення в суді;
- організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Таким чином, змінено акцент діяльності прокурора у кримінальному провадженні з нагляду за досудовим розслідуванням на його організацію і процесуальне керівництво. Водночас прокуратура виконує функцію нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку, однак чинне законодавство не дає визначення категорії «органи правопорядку», що може призвести до різної правозастосовної практики.

Запобігання кримінальним правопорушенням є одним із сновних напрямів діяльності органів кримінальної юстиції, що має певні ознаки:

- здійснюється на основі неухильного дотримання принципів запобіжної діяльності;
- її метою є забезпечення дотримання правил поведінки, установлених законом про кримінальну відповідальність;
- є по суті комплексним утворенням, що поєднує різні елементи, які діють на єдиній правовій, науковій і, частково, організаційній основі;

– пов'язана з використанням спеціальних знань, умінь і навичок;

– містить у собі не тільки діяльність, а й організаційні, матеріальні та інші аспекти цієї діяльності, тобто її зовнішню структуру і матеріально-ресурсну базу;

– потребує витрат певних соціальних ресурсів, які йдуть на усунення негативних і розвиток позитивних тенденцій;

– здійснюється з урахуванням особливостей реальної соціальної обстановки [11, с. 21].

Запобігання є складовою протидії злочинності в цілому і цілеспрямованою діяльністю із недопущення реалізації запланованих кримінальних правопорушень шляхом встановлення осіб, що намагаються їх вчинити, а також вжиття необхідних заходів, передбачених законом, поєднане з оздоровленням обстановки в мікросередовищі [12, с. 222]. При цьому зазначена діяльність у функціональному аспекті є одним із напрямів правоохоронної діяльності, а самі органи кримінальної юстиції – елементом механізму правоохоронної діяльності.

Основу надійної і компетентної роботи різних державних органів, у тому числі й органів кримінальної юстиції, становить ефективне нормативно-правове забезпечення, необхідність якого обумовлено наявністю наступних важливих обставин:

– така діяльність з огляду на специфіку може обмежувати права і свободи людини, тому вона повинна здійснюватися в межах закону, що є найважливішою гарантією забезпечення конституційних прав і свобод громадян;

– право впливає на відносини у сфері кримінальної юстиції.

Правове забезпечення діяльності кримінальної юстиції характеризується наявністю двох взаємозалежних елементів: нормативно-правової та індивідуально-правової регламентації. Нормативно-правовий елемент включає розробку і закріплення загальних, формально визначених правил поведінки. Він має забезпечувати єдиний порядок регулювання суспільних відносин [13, с. 145], що становить зміст діяльності органів кримінальної юстиції шляхом створення, зміни або скасування

правових норм, визначення сфери їх дії і суб'єктів реалізації. Індивідуально-правова регламентація полягає в прийнятті владних індивідуально-правових рішень на основі загальних правил для вирішення конкретних юридичних ситуацій.

Правова основа діяльності органів кримінальної юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням є сукупністю взаємозалежних нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в зазначеній сфері з метою їх упорядкування, охорони і розвитку. Основне призначення цих актів – регламентувати організацію і функціонування системи органів кримінальної юстиції та забезпечувати її ефективний подальший розвиток.

Таким чином, юридичні приписи, що містяться в означених нормативно-правових актах, повинні забезпечувати:

- організацію вказаної вище системи, тобто її основні завдання, принципи діяльності, структуру, місце цієї підсистеми в механізмі правоохоронної діяльності;

- основні напрями діяльності органів кримінальної юстиції;

- права і обов'язки суб'єктів, що здійснюють управлінську, правозастосовну і контрольно-наглядову діяльність, порядок використання наданих їм сил, форм, методів, засобів;

- порядок взаємодії з іншими державними і недержавними установами, що не входять до зазначеної системи.

Організація діяльності органів кримінальної юстиції як об'єкт нормативно-правового забезпечення припускає наявність:

- кола спеціальних суб'єктів;

- вольового поведіння суб'єктів відносно у процесі функціонування відповідної системи;

- об'єктів впливу органів кримінальної юстиції, з якими пов'язане поведіння суб'єктів цих відносин;

- різних юридичних фактів, що утворюють виникнення, зміну або припинення конкретних відносин;

- різних юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється організація і функціонування системи органів кримінальної юстиції.

Найбільш ефективний спосіб організації та управління суспільними відносинами – це їх правове регулювання. Воно здійснюється за допомогою законодавчих та інших правових актів держави, в яких зазначені вимоги до поведінки учасників цих відносин.

Залежно від правосуб'єктності державних органів нормативно-правові акти, що ними видаються, мають різну юридичну силу і межі дії. Систему законодавчих актів, що визначають завдання, функції і повноваження органів, становлять Конституція України як Основний Закон нашої держави, Закони України «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Службу безпеки України», «Про державну виконавчу службу» тощо.

Таким чином, для органів кримінальної юстиції характерна однотипність нормативно-правового визначення основних завдань діяльності. Інші важливі питання функціонування органів кримінальної юстиції висвітлені в низці рамкових законів, присвячених загальним та окремим питанням організації актикриміногенного впливу на злочинність в цілому та її окремі види.

Отже, основу правового регулювання діяльності органів кримінальної юстиції становлять загальні і спеціальні закони, що регулюють найбільш важливі суспільні відносини в цій сфері – організаційні, управлінські, правоохоронні.

На підставі викладеного слід зазначити низку принципових моментів, що стосуються засад функціонування органів кримінальної юстиції та деяких перспективних напрямів удосконалення відповідних процесів регулювання.

По-перше, правова основа функціонування повинна перебувати у стані, що максимально сприятиме ефективному регулюванню суспільних відносин у вказаній сфері. Досягнення такого стану нормативно-правового регулювання зазначених відносин можливе лише за умови його відповідності потребам захисту інтересів суспільства, держави, особистості; повноти, стабільності законодавства і відсутності протиріч у нормативному регулюванні.

Варто наголосити, що цілі та завдання діяльності органів кримінальної юстиції визначені в законодавстві України. Водночас необхідність суттєвого підвищення ефективності їх роботи чітко розмежує функції і компетенції, що, у свою чергу, зумовлює потребу оптимізації структурної організації системи.

Разом з тим сучасний стан правових засад функціонування органів кримінальної юстиції характеризується певною недосконалістю її актів, відсутністю офіційно визначеної концепції розвитку нормативно-правової бази стосовно організації і функціонування, невиправданим дублюванням окремих функцій, недостатнім рівнем взаємодії і координації їх діяльності, що потребують вирішення.

Сучасна криміногенна ситуація обумовлює потребу чіткої і ефективної нормативно-правової регламентації суспільних відносин у сфері діяльності органів кримінальної юстиції; прийняття необхідних законодавчих актів, застосування інших заходів удосконалення правової основи, усунення протиріч, які можуть бути використані в злочинних схемах.

Важливим напрямом розвитку оптимальної організаційної структури органів кримінальної юстиції є перетворення задіяних суб'єктів у раціональну, динамічну, скоординовану систему, в якій кожен з її елементів виконував би певні завдання, необхідні для досягнення загальної мети – зменшення рівня злочинності. Для цього завдання, поставлені перед різними органами кримінальної юстиції, набір управлінських функцій, покликаних вирішувати ці завдання, мають бути чітко визначені та належати до їх компетенції. На практиці ця вимога зазвичай ігнорується або не виконується. Цілі і завдання розглядаються як різні категорії, але без пояснення їх відмінностей; опис завдань підмінюється описом функцій, також без пояснення відмінностей між ними, а інколи вони навіть ототожнюються. Ця не-

визначеність призводить до некоректного встановлення конкретних завдань, функцій і повноважень зазначених органів.

Щодо нормативно-правового забезпечення організації і функціонування правоохоронної системи, то воно обов'язково повинно співвідноситися не тільки із соціально-політичними орієнтирами, а й ураховувати взаємозв'язок між наданими органами кримінальної юстиції правами і встановленими для них обов'язками, тому що від обсягу прав залежить реалізація обов'язків цими органами. Штучне збільшення обсягу прав і обов'язків на практиці може призвести до дублювання функцій діяльності, її виходу поза межі відповідної компетенції, зупинення роботи окремих ділянок. На сьогодні при розмежуванні функцій суб'єктів виникають певні проблеми і протиріччя, обумовлені не чітким визначенням окремих сфер та напрямів правоохоронної діяльності.

Таким чином, удосконалення функціонування системи органів кримінальної юстиції може досягатися шляхом нормативно-правового регулювання, за якого разом із максимально ефективним виконанням поставлених перед ними завдань не порушується рівновага системи до збільшення впливу і розширення меж застосування примусу.

На сьогодні у межах вказаного процесу виокремлюють такі актуальні напрями, як: активізація роботи з усунення прогалин у законодавстві, забезпечення його відповідності Конституції України, міжнародним стандартам; більш чітке розмежування компетенції органів кримінальної юстиції та інших правоохоронних органів; розробка і реалізація механізмів захисту найбільш уразливих сфер громадського життя; оптимізація роботи всіх елементів правоохоронної системи та її механізму; подальший розвиток організаційних засад співпраці різних суб'єктів координаційних процедур в управлінні системою.

Список використаних джерел:

1. Рішення комісії Україна–НАТО на Варшавському саміті від 9 липня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/07/9/7051883>
2. *Музичук О.М.* Контроль за діяльністю правоохоронних органів України: адміністративно-правові засади організації та функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.М. Музичук. – Х., 2010. – 34 с.
3. *Головач А.В.* Реформування органів кримінальної юстиції – справа невідкладна / А.В. Головач // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 207 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10gavjcn.pdf>
4. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>
5. План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014–2017 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80>
6. *Скакун О.Ф.* Теория государства и права: учеб. / О.Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2000. – С. 704.
7. Організація судових та правоохоронних органів: навч. посіб. / за ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової, О.М. Толочка. – Х.: Право. – 2000. – 269 с.
8. *Бандурка А.М.* Судебные и правоохранительные органы Украины / А.М. Бандурка, А.К. Бессмертный. – Х.: Ун-т внутр. дел. – 1999. – 350 с.
9. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-XII (зі змінами від 9 грудня 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
10. *Давиденко Л.М.* Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: моногр. / Л.М. Давиденко, А.А. Бандурка. – Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. – 302 с.
11. *Литвинов А.Н.* Предупреждение преступлений и правонарушений. Профилактическая работа с населением: науч.-практ. пособ. / А.Н. Литвинов. – М.: Юркнига, 2004. – 160 с.
12. Кримінологічний довідник [за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф., академіка НАПрН України Бандурки О.М.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Джужі О.М. і д-ра юрид. наук, проф. Литвинова О.М.]: довідкове видання. – Х.: Золота миля, 2013. – 412 с.
13. *Алексеев С.С.* Теория права / С.С. Алексеев. – М.: БЕК, 1994. – 223 с.

Наталія ТОПЧИЙ

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Здійснено комплексний аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції, а також сформульовано рекомендації щодо його удосконалення.

Ключові слова: органи кримінальної юстиції; правоохоронна діяльність; правове забезпечення; нормативні акти.

Наталиа ТОПЧИЙ

ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ УГОЛОВНОЙ ЮСТИЦИИ

Осуществлен комплексный анализ нынешнего состояния нормативно-правового обеспечения деятельности органов уголовной юстиции, а также сформулированы рекомендации по его улучшению.

Ключевые слова: органы уголовной юстиции; правоохранительная деятельность; правовое обеспечение; нормативные акты.

Nataliya TOPCHIIY

WAYS OF IMPROVING THE STATUTORY LEGAL FRAMEWORK GOVERNING THE OPERATION OF CRIMINAL JUSTICE AUTHORITIES

The article is devoted to the complex analysis of certain condition of normative legal support of criminal justice authorities' activity and to the recommendations for its improvement.

Keywords: criminal justice authorities; law enforcement activity; legal framework; legislative acts.

Петро ЦИМБАЛ

завідувач кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної
служби України
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
tsymbal52@meta.ua

Ілля ДІКОВ

аспірант кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної
служби України
vdovenkohelen@ukr.net

УДК 343.137

ПРИВАТНЕ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ПОРЯДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України (КК України) підставою для настання кримінальної відповідальності є наявність у вчиненому особою суспільно небезпечному діянні складу злочину, передбаченого КК України. Таке суспільно небезпечне діяння не завжди і не в усіх випадках зумовлює настання відповідних правовідносин щодо притягнення до кримінальної відповідальності та належить до сфери кримінальної процесуальної діяльності. Значна кількість міжособистих конфліктних ситуацій залишається за межами застосування репресивних засобів примусу відповідно до підстав, визначених у законодавстві. Йдеться про ситуації, коли при порушенні приватних прав та інтересів потерпіла особа відмовляється ініціювати початок кримінального переслідування щодо «винуватого».

Особливості приватного обвинувачення у кримінальному провадженні досліджували такі науковці, як: Г.П. Власова, О.В. Єні, О.Б. Комарницька, О.З. Лукашевич, Н.В. Малярчук, О.Г. Яновська. Проте оновлення кримінального процесуального законодавства зумовлює потребу подальшого вивчення даного питання.

Метою статті є розкриття закономірностей та особливостей формування приватного обвинувачення як особливого порядку кримінального провадження в Україні, а також визначення недоліків закріпленого у Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК України) підходу до регламентації вказаного кримінального процесуального інституту та їх усунення.

Приватне обвинувачення у кримінальному процесі України має давню історію правової регламентації. Вперше на законодавчому рівні особливості здійснення

приватного обвинувачення закріплено у «Руській правді», зокрема: справа розпочиналася на підставі позову; позивач самостійно підтримував обвинувачення; сторони самостійно збирали і подавали докази, що формально підтверджували пред'явлені суду вимоги [1, с. 185]. Приводом для початку справи могла бути лише скарга потерпілого, родичів або роду. При цьому вимога потерпілого про відкриття кримінального провадження була обов'язковою для слідчого [2, с. 124].

У XII–XIV століттях у Псковських судових грамотах, що мали змагальний характер, визначено розуміння завдання шкоди не лише приватній особі, а й державі [3, с. 67].

Внесок у генезу інституту приватного обвинувачення зроблено і Литовськими статутами 1529, 1566 та 1588 років. В їхніх положеннях було передбачено, що судочинство стосовно низки злочинів здійснювалося за правилами приватного обвинувачення, коли потерпілий сам збирав докази і підтримував обвинувачення в суді. Потерпілий у процесі розслідування був ініціатором копії і розпочинав судове слідство, подаючи скаргу, був обов'язковим учасником усіх процесуальних дій, що проводилися судом громади. Саме в цей час справи про так звані малозначні злочини дозволялося закрити з передачею винних на поруки [4, с. 58–62].

У період Козацько-гетьманської держави (XVII–XVIII століття) у кримінальних справах подавалася скарга – позов, пред'явлення якого залежало від волі позивача. Суд мав домогтися насамперед задоволення претензій матеріального характеру позивача. Сам процес був особистою справою сторін, де суд виконував керівну роль. Приватне обвинувачення в цей період набуло такої сили, що потерпілий міг заарештувати спійманого на гарячому злочинця та доставити до суду [5, с. 244–245].

У Статуті кримінального судочинства 1864 року (Статут) вперше на законодавчому рівні було чітко визначено злочини, провадження в яких здійснювалося у приватному порядку, серед яких: про образу гідності, наклеп та образу; повідомлення іншим про заразну хворобу, що походить від неподобства; погрозу здійснення будь-яких насильницьких дій, в тому числі

погроза позбавлення життя чи підпалу, тощо. У порядку приватного обвинувачення могли розслідуватися і такі більш тяжкі злочини, як крадіжка, шахрайство, якщо були вчинені між подружжям чи близькими родичами.

Власне порядок провадження у приватному обвинуваченні включав: порушення питання про кримінальне переслідування; збирання необхідних даних та судовий розгляд. Відповідно до ст. 5 Статуту правом порушення кримінального переслідування наділявся потерпілий та особи, яким законом було надано право клопотати за нього, та спеціально уповноважені особи. Після самостійного збирання сторонами доказів, вони передавалися мировому судді (ст. 73 Статуту). У випадку невідсутності справи мировому судді скарга передавалася на розгляд окружному судді згідно зі ст.ст. 177, 543 Статуту. Окружний суддя починав розгляд справи цієї категорії за матеріалами, наданими сторонами мировому судді, без проведення попереднього слідства (ст. 546 Статуту). Під час судового засідання обвинувачення підтримував приватний обвинувач, який у дебетах виступав із обвинувальною промовою (ст. 736 Статуту).

Відповідно до судової реформи 1864 року підставами для розгляду справи мировим суддею були скарги приватних осіб, повідомлення поліцейських, інших адміністративних органів, власна ініціатива мирового судді [6, с. 84].

Якщо аналізувати період радянської України, то у КПК УСРР 1922 року містилися приписи, що визначали принципи кримінального процесу, приводи до відмови в порушенні та закритті кримінальної справи приватного чи публічного характеру, преюдиційне значення рішень у цивільних справах, справах кримінального судочинства тощо.

Згідно зі ст. 27 КПК України 1960 року притягнення до кримінальної відповідальності лише за скаргою потерпілого здійснювалося, зокрема за злочини, передбачені ст.ст. 125, ч. 1 ст. 126, а щодо дій, якими завдано шкоду правам та інтересам окремих громадян, – ст. 203-1, ч. 1 ст. 206, ст.ст. 219, 229, 231–232-2, 356 КК України. Такі справи порушувалися лише за скаргою потерпілого, що також підтримував обвинувачення. Дізнання та досу-

дове слідство не проводилося за ст. 125, ч. 1 ст. 126, ст. 356 КК України при завданні шкоди правам та інтересами приватних осіб, а постраждалий одразу звертався до суду із скаргою щодо притягнення винного до кримінальної відповідальності. Якщо справа мала особливе суспільне значення та коли потерпілий через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи із інших причин не міг захистити свої законні інтереси, то прокурор як виняток міг порушувати справу самостійно без скарги потерпілого. Після цього справа направлялася для провадження дізнання та досудового слідства, після закінчення якого розглядалася у загальному порядку. У такому разі при примиренні потерпілого та обвинуваченого / підсудного справа не закривалася.

У чинному КПК України по-іншому регламентовано інститут приватного обвинувачення. По-перше, значно розширено перелік кримінальних правопорушень зазначеної категорії. По-друге, кримінальні провадження у всіх справах приватного обвинувачення розпочинаються із внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР) слідчим або прокурором, але тільки за заявою потерпілого, що виключає самостійне подання потерпілим скарги безпосередньо до суду першої інстанції. Підхід, обраний законодавцем у КПК України 2012 року, дає змогу визначити такі відмінні ознаки приватного обвинувачення, як особистий інтерес потерпілого; незначна суспільна небезпека злочину; обов'язкове врахування точки зору потерпілого та його ставлення до вчиненого на етапі внесення відомостей до ЄРДР та при подальшому здійсненні кримінального провадження.

Щоб розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, потерпілий має право подати до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого розпочати досудове розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення. Питання відшкодування шкоди потерпілому в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї.

Зазначимо, що аналіз фахової літератури [7, с. 24] свідчить, що приватне обвинувачення в кримінальному судочинстві впродовж тривалого періоду його існування мало різні форми правового закріплення й реалізації від фактично основного виду і способу вирішення кримінально-правових спорів в обвинувальному процесі, через повне ігнорування становища потерпілого й обвинуваченого в інквізиційному (розшуковому) процесі, до оформлення у вигляді окремого інституту кримінального процесу у змішаній формі й до перспективи подальшого розвитку як окремого виду судової діяльності, наприклад, медіації.

Стосовно чинного КПК України, то вбачається деяка непослідовність щодо визначення категорії «приватне обвинувачення», яке виплинуло на визначення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Згідно з п. 13 ст. 3 КПК України «... обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом». Тобто у вказаному пункті нормативне закріплення набуло тільки матеріально-правового аспекту цього поняття. Однак у п. 3 ст. 3 поняття «державне обвинувачення» (із набранням чинності 30 вересня 2016 року Закону України від 2 червня 2016 року № 1401-19 «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя») – «публічне обвинувачення»), яке є видовим щодо родового поняття «обвинувачення» визначено як «процесуальну діяльність прокурора, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення».

З аналізу зазначених дефініцій можемо зробити висновок, що, по-перше, законодавець непослідовний у формулюванні понятійного апарату, а також вказати на реалізацію у КПК України комплексного трактування поняття «обвинувачення» (як обвинувальна теза, обґрунтованість якої доводиться перед судом). Необхідно зауважити, що фіксація в КПК України подвійного тлумачення зазначеного поняття (поєднання матеріального і процесуального його аспектів) передбачає відповідне цьому розумінню формування

і зміст кримінальної процесуальної діяльності, в тому числі під час провадження у формі приватного обвинувачення. Тому підтримуємо думку В.В. Дорошкова, що в КПК України повинна бути закріплена сутність обвинувачення шляхом одночасного його відображення в процесуальному і матеріальному аспектах [8, с. 19]. А тому необхідно привести у відповідність та взаємоузгодженість тексти п.п. 3, 13 ст. 3 КПК України.

Поряд із категорією «приватне обвинувачення» у процесуальній науці та юридичній практиці виділяють обвинувачення приватно-публічне. Особливістю його процесуальної форми, що втілюється й у його назві, є суміщення окремих процесуальних правил обвинувачення приватного (стосовно початку провадження) й публічного (щодо встановлення обставин кримінального правопорушення) обвинувачень. У чинному КПК України законодавець відмовився від цієї назви, хоча, як свідчить аналіз положень Глави 36, запропонований законодавцем порядок фактично відродив приватно-публічне провадження, що здійснюється в публічному порядку. Щодо обвинувачення приватно-публічного, то, порівнюючи кримінальні правопорушення, віднесені законодавством інших країн до цього виду обвинувачення, всі правопорушення посягають на суб'єктивні права особи (статеву недоторканість, здоров'я, приватне життя тощо). Особливий порядок їх порушення пов'язаний із тим, що особа на власний розсуд оцінює діяння й завдану шкоду, а вже після її звернення по захист держава переслідує підозрюваного й реалізує провадження у формі й за правилами публічного обвинувачення.

Із наведеного щодо приватного обвинувачення та порівняння його з приватно-публічним, можемо дійти висновку, що сутність даної складової кримінального судочинства є відносно незмінною: обвинувачення, висунуте й підтримане приватною особою у зв'язку з порушенням її суб'єктивних прав, втілюється у відносно відокремлений вид кримінальної процесуальної діяльності. Таке розуміння внутрішнього змісту цього провадження відображається у працях науковців, які досліджували проблеми приватного обвинувачення [9; 10, с. 9].

Отже, необхідно зазначити, що приватне обвинувачення – це комплексне соціально-правове явище, яке: є складовою характеристики типу кримінального процесу, показником дії в ньому принципів змагальності і диспозитивності; відображає ступінь демократизму держави, який вводить різні за характером засоби вирішення кримінально-правових конфліктів (приватне, приватно-публічне й публічне обвинувачення); визнання державою права особи на судовий захист, його гарантування завдяки наданню особі можливості самій вирішувати питання про доцільність застосування до кривдника засобів кримінально-правового впливу; є засобом залучення особи до розслідування й вирішення кримінальних справ та наділення процесуальним статусом.

Таке багатоаспектне значення приватного обвинувачення передбачає і його відносну самостійність у межах кримінального процесуального права. Тому є всі підстави для підтримання позиції тих процесуалістів, які зазначають, що ставлення до кримінальних правопорушень приватного обвинувачення є своєрідним показником існування та рівня розвитку в суспільстві правової держави [11, с. 3] як такої, що забезпечує відповідні можливості для особи щодо захисту її прав, свобод та законних інтересів, у тому числі і за рахунок надання окремого засобу захисту – можливості звернутися за захистом своїх прав у формі приватного обвинувачення.

Варто зауважити, що в КПК України вказане провадження отримало правове регулювання як відокремлена складова процесуальної діяльності. Такий підхід законодавця більшою мірою відображає структуру кримінального процесуального права, в межах якого нині, як зазначає Н.В. Малярчук, інститут приватного обвинувачення виділяють як самостійний правовий інститут, що має певні процесуальні особливості [1, с. 187], і ми підтримуємо цю думку. Відповідно, існують усі підстави для того, щоб стверджувати, що специфіка виникнення й існування даного виду провадження повинна бути збережена й належним чином закріплена і надалі.

Стосовно процесуальної форми, то передусім на відміну від КПК України 1960 року, у чинному КПК України приватне обвину-

вачення як самостійний інститут кримінального процесуального права отримав власне нормативне закріплення у Главі 36 та низці інших норм, що містять положення, яких досі бракувало. До них належать: збільшення складів кримінальних правопорушень, у яких провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення (ст. 477); розширення прав як обвинуваченого (ст. 42), так і потерпілого (ст. 56); запровадження інституту угод (Гл. 35).

Однак, окрім вказаних позитивних моментів, зауважимо, що за чинною редакцією КПК України у справах зазначеної категорії передбачено обов'язкове проведення досудового слідства (ст. 477), яке закінчується складанням обвинувального акта (ч. 4 ст. 110). Тобто приватне за своєю сутністю провадження перетворюється на повністю публічну діяльність. Адже за ч. 4 ст. 110 цього Кодексу обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування; до того ж останнє є зразком публічного провадження. Це означає, що з моменту подання заяви потерпілий фактично усувається від процесу, а його роль і функції переходять до прокурора. Потерпілому надається право вплинути на процес у разі відмови прокурора від підтри-

мання державного обвинувачення (ст. 340 КПК України), а також у випадку укладення угоди про примирення (Глава 35 КПК України).

Такі ситуації цілком можуть виникати і у справах публічного обвинувачення, які свідчать, що єдиною особливістю справ приватного обвинувачення є те, що вони можуть бути порушені лише на підставі заяви потерпілого. Ця ситуація зумовлена тим, що поняття «обвинувачення» законодавець фактично обмежив актом висування твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 13 ст. 3 КПК України). Якщо інтерпретувати поняття «державне обвинувачення», офіційно передбачене в п. 3 ст. 3 КПК України, як поняття «приватне обвинувачення», то останнє можна викласти наступним чином: це процесуальна діяльність приватного обвинувача (потерпілого), що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Згідно з аналізом КПК України як такої процесуальної діяльності приватного обвинувача (потерпілого) щодо доведення перед судом обвинувачення фактично не відбувається, бо вказану функцію замість нього виконують слідчий і прокурор.

Список використаних джерел:

1. *Малярчук Н.В.* Формування та розвиток інституту приватного обвинувачення / Н.В. Малярчук // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11. – С. 184–187.
2. *Баулін Ю.В.* Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / Ю.В. Баулін, В.І. Борисова. – Х.: Кроссероуд, 2008. – 364 с.
3. *Смыкалин А.С.* Особенности судостройства, судопроизводства и исполнения судебных решений в период феодальной раздробленности на Руси в XII–XIV (на примере Новгорода и Пскова) / А.С. Смыкалин // Российская юстиция. – 2006. – № 5. – С. 64–69.
4. *Тертишник В.М.* Кримінально-процесуальне право України: підруч. / В.М. Тертишник. – [5-те вид., доп. і перероб.]. – К.: А.С.К., 2007. – 848 с.
5. *Музиченко П.П.* Практикум з історії держави і права України: навч. посіб. / П.П. Музиченко, Н.І. Долматова, Н.М. Крестоваська. – К.: Віктар, 2002. – 421 с.
6. *Орленко В.І.* Історія держави і права України: [посіб. для підгот. до іспитів] / В.І. Орленко, В.В. Орленко. – [2-ге вид., допов. та перероб.]. – К.: Паливода А.В., 2006. – 164 с.
7. *Смирнов А.В.* Типология уголовного судопроизводства: дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Смирнов Александр Витальевич. – М., 2001. – 325 с.
8. *Дорошков В.В.* Частное обвинение: правовая теория и судебная практика / В.В. Дорошков. – М.: НОРМА, 2000. – 144 с.
9. Право скіфів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/faculty/pravo/idp/Les_tema01idp.doc 57
10. *Малярчук Н.В.* Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Н.В. Малярчук. – К., 2010. – 18 с.

11. Гончарова А.Н. Криминологические основания преступлений частного обвинения: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / А.Н. Гончарова. – Красноярск, 2002. – 29 с.

12. Дорошков В.В. Руководство для мировых судей. Дела частного обвинения / В.В. Дорошков. – М.: НОРМА, 2001. – 272 с.

Петро ЦИМБАЛ,
Ілля ДІКОВ

ПРИВАТНЕ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ПОРЯДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена історії становлення та розвитку інституту приватного обвинувачення у кримінальному процесі України. Окремо приділено увагу виокремленню недоліків у підході до розуміння та правової регламентації приватного обвинувачення у кримінальному провадженні та визначено напрями їх усунення.

Ключові слова: приватне обвинувачення; публічне обвинувачення; особливий порядок кримінального провадження; досудове розслідування; судовий розгляд.

Петр ЦИМБАЛ,
Илья ДИКОВ

ЧАСТНОЕ ОБВИНЕНИЕ КАК ОСОБЫЙ ПОРЯДОК УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА: ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Статья посвящена истории становления и развития института частного обвинения в уголовном процессе Украины. Отдельно уделено внимание выделению недостатков в подходе к пониманию и правовой регламентации частного обвинения в уголовном производстве и определены направления их устранения.

Ключевые слова: частное обвинение; публичное обвинение; особый порядок уголовного производства; досудебное расследование; судебное разбирательство.

Petro CIMBAL,
Ilia DIKOV

PRIVATE PROSECUTION AS A SPECIAL PROCEDURE FOR CRIMINAL PROCEEDINGS: THE HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS

The article is devoted to the history of formation and development of the institute private prosecution in criminal proceedings in Ukraine. Separately paid to the allocation of the shortcomings in the approach to and understanding of the legal regulation of private prosecution in criminal proceedings, and the directions of their elimination.

Keywords: private prosecution; public prosecution; a special procedure for criminal proceedings; pre-trial investigation; the trial.

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Юлія ГОШОВСЬКАпрокурор Київської місцевої прокуратури № 7,
юрист 1 класу
yuli4kag@ukr.net

УДК 343.13

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність серед неповнолітніх є важливою проблемою сьогодення. Із набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України) в 2012 році в напрямі гуманності змінено підхід щодо проведення досудового розслідування за участю неповнолітніх. Проте проблема забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні й надалі перебуває в центрі уваги міжнародної спільноти. Водночас практика застосування положень КПК України свідчить про їх недосконалість. Саме тому КПК України потребує певних змін у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх із метою забезпечення прав останніх у кримінальному провадженні.

Питання проведення слідчих дій за участю неповнолітніх досліджували: Р.С. Белкін, О.Ф. Зеленський, С.М. Лозова, Н.Р. Осіпова, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський, С.І. Яковенко, Я.О. Яровий та інші вчені.

Незважаючи на вагомий внесок вказаних науковців у вирішення проблем, які виникають під час досудового розслідування в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, значне коло питань залишається поза їхньою увагою та немає належного нормативного врегулювання, зокрема щодо забезпечення прав неповнолітніх під час досудового розслідування.

Таким чином, мета статті полягає в дослідженні особливостей проведення окре-

мих слідчих дій за участю неповнолітніх у кримінальних провадженнях, виявленні порушень, які допускаються слідчими, прокурорами під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, а також окресленні шляхів удосконалення законодавства, що врегульовує питання проведення слідчих дій за участю неповнолітніх.

Кримінальне провадження стосовно неповнолітніх здійснюється слідчим, уповноваженим керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань стосовно неповнолітніх [1].

Спеціально уповноважені слідчі визначаються відповідним наказом «Про закріплення спеціалізації слідчих» Головного управління національної поліції у конкретному регіоні, в якому слідчі уповноважені здійснювати досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у зазначених категоріях кримінальних проваджень здійснюється прокурорами, на яких покладено обов'язок щодо захисту прав і свобод дітей [2].

Особливостями проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях стосовно неповнолітніх є також те, що в ньому обов'язково беруть участь батьки чи інші законні представники неповнолітнього підозрюваного (ст. 488 КПК України),

а також захисники (п.п. 1, 2 ч. 2 ст. 52 КПК України).

Аналіз слідчої практики свідчить, що досить часто слідчими допускаються певні помилки під час проведення слідчих дій за участю неповнолітніх.

Наслідки порушення норм ст. 86 КПК України при проведенні тих чи інших слідчих дій тягнуть за собою недопустимість доказів у майбутньому під час судового слідства.

Так, кожна слідча дія має певні особливості щодо процедури проведення та законодавчого регулювання. Саме тому дотримання такої процедури є запорукою прийняття законного й обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні, а також гарантією забезпечення прав неповнолітніх на стадії досудового розслідування.

Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. (ч. 1 ст. 223 КПК України).

Поширеними слідчими діями у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх є: огляд, обшук, освідування, впізнання, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, допит, одночасний допит.

Кожен слідчий, прокурор у кримінальному провадженні, в якому наявний неповнолітній, повинен розробляти тактику слідчих дій із урахуванням вікових і психологічних особливостей неповнолітньої особи і при цьому суворо дотримуватись вимог чинного законодавства, що регламентує питання проведення тієї чи іншої слідчої дії [3].

Розглянемо кожну з наведених вище слідчих дій детальніше.

Огляд є слідчою дією, яка проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ст. 237 КПК України) та є однією з першочергових слідчих дій. Проведення її досить часто передуює внесенню відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Норми Кримінального процесуального кодексу України, що регулюють окреслене питання, частково містять прогалини.

Так, на практиці, достатньо часто слідчі на добовому чергуванні здійснюють таку першочергову слідчу дію, як огляд місця події, ще до внесення відомостей у ЄРДР. В подальшому, наступного дня, коли відомості про кримінальне правопорушення вносяться до ЄРДР, розслідування кримінального провадження доручається вже іншому слідчому чи групі слідчих. Як свідчить практика, важливі докази, що були отримані в ході огляду місця події, в подальшому стають недопустимими, оскільки слідчий, який проводив такий огляд, до групи слідчих наступного дня не включається, а отже, і не має права проводити слідчі дії.

З огляду на це доцільно внести зміни до чинного кримінального процесуального законодавства, а саме: доповнити ст. 237 КПК України ч. 8, виклавши її у такій редакції: «слідчий, прокурор, який проводить таку першочергову слідчу дію, як огляд, до внесення відомостей до ЄРДР автоматично вважається слідчим, прокурором у кримінальному провадженні».

Вже у процесі проведення огляду досвідчені слідчі можуть припустити, що кримінальне правопорушення вчинено саме неповнолітньою особою, виходячи з того, що: на місці кримінального правопорушення виявлено сліди рук, ніг людини невеликого розміру, сліди взуття, різноманітні надписи, залишені особисті речі.

Певні вилучені сліди можуть містити інформацію, яка вказує на особу неповнолітнього та його звички, саме тому будь-яка інформація, отримана на перших стадіях належного розслідування, має важливе значення для кримінального провадження в майбутньому.

Обшук є слідчою дією, яка проводиться з метою виявлення та фіксації обставин вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК України).

Обшук може проводитись у двох випадках: по-перше, під час затримання особи; по-друге, під час обшуку житла чи іншого володіння особи.

Як показує слідча практика, зазвичай порушення прав неповнолітніх спостерігається саме при затриманні останніх і проведенні їх обшуку.

Так, у більшості випадків працівники поліції, зловживаючи своїми правами, а також користуючись молодим віком і необізнаністю неповнолітніх осіб, при затриманні проводять так званий поверхневий огляд неповнолітніх із метою перевірки наявності у останніх заборонених речей. У процесі таких обшуків при виявленні заборонених речей (наприклад, наркотичних засобів, зброї) поняті не залучаються. Після підтвердження інформації щодо наявності заборонених речей у неповнолітніх їх доставляють до управління поліції, де повторно проводяться такі обшуки без згоди на це вказаної категорії осіб, але уже в присутності понятих.

Ще одним порушенням прав неповнолітніх під час проведення вказаної слідчої дії є те, що, попри наявність інформації про те, що особа є неповнолітньою, її обшук проводиться не спеціально уповноваженим слідчим на здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх.

Що ж до обшуку житла, то ця слідча дія у кримінальних провадженнях стосовно неповнолітніх зазвичай проводиться з метою виявлення викраденого майна, знарядь злочину, одягу, взуття, в якому неповнолітній вчиняв кримінальні правопорушення, чи будь-якої іншої інформації, яка має важливе значення для кримінального провадження. Водночас завдяки проведенню такої слідчої дії можна дізнатись про умови життя та виховання неповнолітнього, а також дані, які характеризують особу неповнолітнього, що відповідно до вимог ст. 485 КПК України віднесено до обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх [1].

Окрім того, в домішках неповнолітніх інколи можна виявити знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Це дає підстави вважати, що у злочинній діяльності разом із неповнолітнім брала участь і доросла особа.

Надання належної оцінки виявленим речам має також важливе значення, оскільки ще однією з обставин, що підлягають вста-

новленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, є саме з'ясування наявності дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Досить часто обшук житла проводиться не лише у неповнолітніх підозрюваних, а й неповнолітніх свідків. Саме тому з метою забезпечення прав останніх пропонується внести зміни до чинного Кримінального процесуального кодексу України, а саме: доповнити ст. 484 КПК України ч. 4 щодо обов'язкової участі спеціально уповноважених слідчих в усіх слідчих діях, які проводяться із неповнолітніми.

Наступна слідча дія – пред'явлення для впізнання – полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності [4, с. 79].

У чинному КПК України виокремлено три об'єкти впізнання, а саме: особи (ст. 228), речі (ст. 229), трупи (ст. 230).

Суб'єктами впізнання, зокрема, можуть бути неповнолітні свідки, потерпілі [5].

Неповнолітній може бути як особою, яка впізнає, так і особою, яку впізнають.

Готуючись до проведення цієї слідчої дії, слідчий, прокурор перед прийняттям рішення про проведення впізнання має детально врахувати вікові та психологічні властивості неповнолітнього, а також особливості його сприйняття та запам'ятовування.

Обов'язково необхідно враховувати, що зустріч неповнолітнього з особою, яку впізнають, особливо, коли це доросла особа, може негативно позначитись на безпеці неповнолітнього в майбутньому.

Тому в кожному випадку доцільно вирішувати питання щодо потреби проведення впізнання вживу чи за фотознімками.

З метою уникнення зустрічі неповнолітнього із особою рекомендується проводити позавізуальне спостереження [6].

Що ж до пред'явлення речей для впізнання, то варто пам'ятати, що, крім наявності певних особливих ознак, річ не повинна існувати в єдиному екземплярі. До того ж у неповнолітнього необхідно з'ясувати, за якими саме особливостями особа може впізнати річ. Під час проведення зазначеної слідчої дії необхідно уникнути будь-яких

підказок від осіб, які беруть участь у її проведенні.

Щодо пред'явлення трупа для впізнання то, дана слідча дія характеризується складною моральною обстановкою, саме тому за участю неповнолітніх рекомендується її не проводити.

Досить часто при проведенні слідчої дії слідчі у супереччю вимогам КПК України допускають такі помилки, як невідображення у протоколі пред'явлення для впізнання серед учасників вказаної слідчої дії законного представника та захисника, що в подальшому має наслідком визнання цього доказу недопустимим, позаяк порушено процедуру проведення слідчої дії за участю неповнолітніх.

Окрім того, у КПК України передбачено обов'язкову участь законного представника неповнолітнього потерпілого, підозрюваного та захисника в проведенні слідчих дій із метою забезпечення прав останніх. Проте недостатньо приділено увагу забезпеченню прав неповнолітніх свідків під час проведення слідчих дій на стадії досудового розслідування.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 227 КПК України при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Поняття «особа» ніби включає статус свідка, потерпілого та підозрюваного, однак у КПК України передбачено, що законні представники залучаються лише з метою забезпечення прав неповнолітніх підозрюваних, потерпілих, а отже, неповнолітніх свідків це не стосується.

Саме тому пропонується доповнити вказану статтю, в якій закріпити вимоги щодо обов'язкової участі батьків чи рідних при проведенні слідчих дій за участю неповнолітніх свідків без надання їм статусу законних представників.

Також, на думку автора, варто внести зміни щодо залучення педагога або психолога та лікаря до слідчих дій лише за необхідності, оскільки присутність сторонніх осіб не завжди позитивно впливає як на особу неповнолітнього, так і, власне, розслідування.

У ст. 241 КПК України не наведено визначення такої слідчої дії, як освідування, а от з наукової точки зору – слідча дія, що полягає в огляді тіла живої людини для ви-

рішення питань, які мають значення для кримінального провадження [7]. А саме: виявлення на тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет.

Освідування є досить важливою слідчою дією, відомості за результатами проведення якої можуть бути використані під час проведення судово-медичної експертизи [8].

При прийнятті рішення про освідування неповнолітнього у слідчого повинна бути достовірна інформація про наявність на тілі неповнолітньої особи слідів кримінального правопорушення.

Також варто пам'ятати, що освідування – це невідкладна слідча дія, оскільки при допущенні зволікань сліди доказів можуть бути і умисно, і ненавмисно знищені неповнолітнім.

Присутність сторонніх у приміщенні під час проведення цієї слідчої дії не допускається, позаяк вони можуть негативно впливати на особу неповнолітнього та його психіку.

Проведення слідчої дії вимагає також оперативності проведення, оскільки оглядається тіло живої людини – неповнолітнього, а проведення її у присутності інших осіб викликає в останнього дискомфорт, збудженість, сором'язливість, психологічну напруженість чи підвищену емоційність.

Якщо немає потреби у збиранні доказів під час проведення освідування неповнолітнього в оголошеному вигляді, фотозйомка забороняється.

Крім того, всім учасникам слідчої дії рекомендується повідомити та попередити про недопустимість розголошення даних, які стали їм відомі під час проведення слідчої дії.

Особливу увагу необхідно приділяти тим кримінальним провадженням, в яких неповнолітні стали жертвою сексуального насильства.

Саме тому процесуальним керівникам варто орієнтувати слідчих на обов'язкове відібрання письмових розписок відповідно до ст. 222 КПК України від учасників слідчої дії щодо нерозголошення даних досудового розслідування у кримінальних провадженнях вказаної категорії, з метою забезпечення прав неповнолітніх.

Далі розглянемо слідчий експеримент. У КПК України не наведено визначення

цього терміна. Проте, на думку вчених, це – слідча (розшукова) дія, що проводиться слідчим або прокурором з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Процедура проведення вказаної слідчої дії регламентується ст. 240 КПК України.

Одним із завдань слідчого експерименту є перевірка достовірності показань неповнолітніх та отримання нових доказів, які матимуть важливе значення у кримінальному провадженні.

Доволі часто слідчий експеримент спрямований на перевірку вже зібраних у кримінальному провадженні доказів. Необхідність проведення такої слідчої дії полягає і в тому, що у майбутньому існує можливість зміни неповнолітнім показань у результаті впливу дорослих та тих чи інших негативних факторів.

Слідчий експеримент може проводитись за участю неповнолітніх потерпілих, свідків, підозрюваних.

Іншими завданнями слідчого експерименту є отримання від неповнолітнього свідка, підозрюваного чи потерпілого правдивих показань, відновлення в пам'яті інформації щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, усунення протиріч, перевірка та уточнення відомих фактичних даних, а також, власне процесу послідовного вчинення кримінального правопорушення [9].

У кожному конкретному випадку слідчому необхідно також визначитись із колом учасників цієї слідчої дії, оскільки сторонні особи можуть як заважати її проведенню, так і негативно впливати на неповнолітніх. У цій слідчій дії обов'язково має брати участь саме ювенальний слідчий, адже особливість суб'єкта у кримінальному провадженні потребує певного досвіду роботи з неповнолітніми особами, а також відповідного професійного рівня.

Неабияке значення має саме психологічний контакт із неповнолітньою особою при проведенні слідчого експерименту, оскільки під час проведення вказаної слідчої дії неповнолітній має виконувати активні дії. Проте досить часто багато осіб, які беруть

участь у слідчому експерименті, обстановка, в якій проводиться слідча дія та яка поновлює в пам'яті неповнолітнього обставини вчинення кримінального правопорушення, а також елементарне фіксування такої слідчої дії на відеокамеру може викликати у неповнолітньої особи розгубленість, психологічну напругу, сором'язливість чи страх.

Поширеними недоліками, що зазвичай допускаються слідчими, які проводили слідчий експеримент, є те, що слідча дія останніми фіксується на відео, проте в подальшому диск із її фіксацією не визнається речовим доказом, що має наслідком визнання цього диску недопустимим доказом і не дає можливості його перегляду під час судового слідства.

Допит і одночасний допит. У КПК України передбачено особливу процедуру допиту неповнолітніх і малолітніх осіб, що регламентовано ст.ст. 224–226, 232.

Відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України під час допиту обов'язковою є участь законного представника, педагога, а за необхідності – лікаря.

Автором представленої публікації пропонується внести зміни до вказаної статті в частині залучення педагога за необхідності, оскільки не завжди сторонні особи сприяють проведенню тієї чи іншої слідчої дії.

Допит неповнолітнього містить певні обмеження в часі, які на практиці досить часто порушуються слідчими та прокурорами.

Так, допит малолітньої або неповнолітньої особи не може тривати без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день.

На думку автора, такі часові межі є недостатніми, адже у деяких випадках при проведенні досудового розслідування, зокрема у складних кримінальних провадженнях, визначеного у КПК України часу недостатньо для проведення таких слідчих дій, як допит та одночасний допит.

Отож пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 226 КПК України в частині тривалості допиту неповнолітніх і малолітніх, замінивши загальну тривалість допиту на день із двох до чотирьох годин.

Що ж до одночасного допиту, то при вирішенні питання про проведення цієї слід-

чої дії необхідно заздалегідь визначити, чи буде досягнуто мети при її застосуванні, чи можливо протиріччя усунути шляхом застосування інших слідчих дій. Варто врахувати, що неякісна підготовка до проведення слідчої дії може завадити досягненню поставленої мети і мати негативний вплив на неповнолітню особу після зустрічі із особою, з якою проводиться одночасний допит.

Таким чином, незважаючи на гуманізацію законодавства, що регламентує питання забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні, на практиці достатньо часто допускаються порушення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. Окрім того, порушення норм і неврахування особливостей проведення тих чи інших слідчих дій має наслідком неякісне проведення досудового розслідування, порушення прав неповнолітніх і втрата авторитету правоохоронних органів. Саме тому пропонується: з метою забезпечення прав

неповнолітніх свідків у кримінальному провадженні проводити всі слідчі дії з останніми за участю їх батьків чи рідних; збільшити загальну тривалість допиту малолітніх та неповнолітніх осіб на день із 2 до 4 годин; до допиту неповнолітніх і малолітніх осіб, а також слідчих дій залучати педагога або психолога лише за необхідності; доповнити ст. 484 КПК України ч. 4 щодо обов'язкової участі спеціально уповноважених слідчих у всіх слідчих діях, які проводяться із неповнолітніми; запровадити обов'язкове відібрання розписок від учасників слідчих дій, де неповнолітні стали жертвами сексуального насильства, про нерозголошення даних досудового розслідування; доповнити ст. 237 КПК України ч. 8 у наведеній редакції: «слідчий, прокурор, який проводить таку першочергову слідчу дію, як огляд, до внесення відомостей до ЄРДР автоматично вважається слідчим, прокурором у кримінальному провадженні».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Законом України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // *Голос України*. – 2012. – № 90–91. – 19 травня.
2. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: наказ Генерального прокурора України від 6 грудня 2014 року № 16гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102
3. Харченко С.В. Встановлення психологічного контакту при проведенні слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми підозрюваними / С.В. Харченко // *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі: зб. наук. статей за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. (10 квітня 2014 р.)*. – Житомир: ЖНАЕУ, 2014. – С. 296–297 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/2150>
4. Белкин Р.С. Тактика следственных действий / Р.С. Белкин, Е.М. Лившиц. – М., 1997. – 176 с.
5. Араменко М.В. Особливості пред'явлення для впізнання за участю неповнолітніх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/238-osoblivosti-predjavlennja-dlja-vpiznannja-za-uchastju-nepovnlitnoyi-osobi.html>
6. Чупрікова І.Л. Деякі особливості процедури допиту та пред'явлення для впізнання, які впливають на допустимість отриманих результатів / І.Л. Чупрікова // *Право і суспільство* № 6 частина 3/2015. – С. 192–196 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:lSy5btU4riwJ:pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/6_2015/part_3/37.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
7. Даниленко А.В. Деякі проблемні питання освідування осіб / А.В. Даниленко, Т.І. Савчук, Л.С. Купріянова, В.О. Гусева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sn-jurid.crimea.edu/arhiv/2013/26_1law/026danil.pdf
8. Харченко С.В. Тактика проведення освідування неповнолітніх осіб / С.В. Харченко // *Національний вісник Херсонського національного університету* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo03/part_3/44.pdf

9. Харченко С.В. Тактика слідчого експерименту за участю неповнолітніх підозрюваних / С.В. Харченко // Кримінально-процесуальне право та криміналістика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_4/40.pdf

Юлія ГОШОВСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ

Досліджено особливості проведення окремих слідчих дій, які зазвичай проводяться у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх. Проаналізовано поширені помилки, які допускаються слідчими під час проведення слідчих дій із неповнолітніми підозрюваними, потерпілими, свідками. Виявлено прогалини в чинному законодавстві, що регулює питання проведення окремих слідчих дій за участю неповнолітніх, та запропоновано шляхи їх усунення.

Ключові слова: кримінальне провадження; неповнолітні; досудове розслідування; кримінальне правопорушення, слідчі дії.

Юлия ГОШОВСКАЯ

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ С УЧАСТИЕМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Исследованы особенности проведения отдельных следственных действий, которые обычно проводятся в уголовных производствах с участием несовершеннолетних. Проанализированы распространенные ошибки, которые допускаются следователями при проведении следственных действий с несовершеннолетними подозреваемыми, потерпевшими, свидетелями. Выявлены пробелы в действующем законодательстве, регулирующем вопросы проведения отдельных следственных действий с участием несовершеннолетних, и предложены пути их устранения.

Ключевые слова: уголовное производство; несовершеннолетние; досудебное расследование; уголовное преступление, следственные действия.

Yuliya GOSHOVSKA

THE FEATURES OF CARRYING OUT CERTAIN INVESTIGATIVE ACTIONS INVOLVING MINORS

The features of individual investigations, which are usually held in criminal proceedings involving minors are studied. The common mistakes committed by investigators during the investigation of the juvenile suspects, victims or witnesses are analyzed. The gaps in the current legislation governing the conduct of individual investigations involving minors are identified, and the ways of their elimination are proposed.

Keywords: criminal proceedings; minors; pre-trial investigation; criminal offense, investigative actions.

Марина ПОНОМАРЬОВА

аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
прокурор Київської місцевої прокуратури № 4,
юрист 1 класу
Dniproprokuratura@gmail.com

УДК 340.12:342.5

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ «ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ) ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ, РІШЕННЯ, УХВАЛИ АБО ПОСТАНОВИ»

Особливості та соціально-правовий зміст злочину, передбаченого ст. 375 Кримінального кодексу України (КК України), як і будь-якого іншого, визначаються насамперед безпосереднім об'єктом, під яким розуміють складову суспільних відносин, що належить відповідному родовому та видовому об'єктам злочинів. Це означає, що безпосередній об'єкт має ті конкретні суспільні відносини, що віднесені законодавцем до певної статті Особливої частини КК України і яким заподіюється шкода або створюється загроза її заподіяння злочином, що підпадає під ознаки цього складу [1, с. 112; 2, с. 132–149]. Залежно від розуміння об'єкта посягання по-різному можна розглядати характер і обсяг злочинного діяння, яке характеризується постановленням неправосудного судового рішення. У березні 2015 року Рада суддів України звернулася до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про надання роз'яснення правоохоронцям щодо застосування ст. 375 КК України. У подальшому було створено робочу групу, яка працювала над проектом постанови. Цей процес триває і дотепер, що підтверджує

усвідомлення необхідності ґрунтовного визначення елементів складу злочину, у тому числі його безпосереднього об'єкта, науковцями та правозастосовними органами [3].

Перші згадки про неправосудні дії суддів у зв'язку з отриманням певної винагороди знаходимо у стародавніх клинописах Шумера, «Іліаді» Гомера, «Руській правді», Литовських статутах, Уложеннях 1649, 1845, 1903 років та більш сучасних кодифікованих актах, Кримінальних кодексах 1922, 1927, 1960 років. Усі вказані джерела надавали особливе правове й соціальне значення проступкам, вчиненим суддями, а розміщення норм, що охороняють судочинство від посягання безпосередньо у системі злочинів, вчинених посадовцями, свідчить про особливість кримінально-правової охорони інституту правосуддя.

Питання загального об'єкта злочину досліджували М.І. Бажанов, В.П. Базов, Л.С. Білогіриць-Котляревський, С.Б. Гавриш, І.Е. Каїржанов, О.Ф. Кістяківський, В.М. Кудрявцев, Є.В. Лащук, А.А. Музика, Г.П. Новоселов, А.А. Піонтковський, М.Д. Сергієвський, В.Д. Спасович, М.С. Таганцев, В.Я. Тацій, А.Н. Трайнін, І.Я. Фой-

ницький та інші науковці. Проблеми об'єкта злочину «постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» приділяли увагу Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Ю.М. Грошевий, О.О. Дудоров, О.В. Капліна, Н.Д. Квасневська, О.О. Кваша, В.А. Клименко, І.А. Тітко, В.І. Тютюгін.

Метою статті є визначення безпосереднього об'єкта злочину «постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» за поділом злочинів «по вертикалі» та аналіз наукових підходів класифікації об'єкта злочину «по горизонталі».

У теорії кримінального права питання щодо безпосереднього об'єкта злочину «постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного судового вироку, рішення, ухвали або постанови» вирішуються неоднозначно. Одні науковці безпосереднім об'єктом визначають «нормальну діяльність з відправлення правосуддя» [4, с. 117], «принцип законності в діяльності судів з розгляду цивільних і кримінальних справ» [5, с. 95], другі – «відносини, спрямовані на виконання завдань судочинства, в якій би сфері воно не здійснювалося» [6, с. 237], «відносини зі здійснення правосуддя відповідно до закону для охорони прав держави і громадянина» [7, с. 341] тощо. На наш погляд, зазначені вище визначення безпосереднього об'єкта злочину, що розглядається, заслуговують на увагу, однак не досить точні, оскільки одні з них включають у це поняття не властиві йому елементи, а другі – безпідставно звужують його зміст.

У ст. 124 Конституції України проголошено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. З наведеного вбачається, що передбачені Основним Законом України норми вказують на пріоритетність охорони правосуддя як діяльності держави загалом, так і у конкретних правовідносинах зокрема. Відповідно до ст. 34 Конституції України допускаються обмеження права на

свободу думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань для підтримки авторитету і неупередженості правосуддя, а відшкодування шкоди, завданої неправосудним актом, покладено на державу, яка уособлює інститут судочинства [8]. Національне законодавство розглядає правосуддя як діяльність, пов'язану з правосуддям, право на здійснення якої надано лише суддям.

Характеризуючи злочин, що передбачає відповідальність суддів за винесення завідомо неправосудного судового акта, В.К. Глистін зазначає: «Вказаний злочин, безперечно, найтяжчий із всіх посягань проти правосуддя» [9, с. 341]. В.А. Новиков, досліджуючи кримінальну відповідальність за винесення завідомо неправосудного вироку, рішення чи іншого судового акта, переконаний, що суспільна небезпечність злочину посилюється у зв'язку з тим, що його вчинюють судді. Ця обставина дає підстави для того, щоб відносити його до найбільш небезпечних злочинів проти правосуддя [10, с. 198].

У теорії права вироблена класифікація об'єктів злочину «по горизонталі». Згідно з такою класифікацією Н.Д. Квасневська безпосереднім об'єктом постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови визначає правосуддя як порядок відносин між людьми, що ґрунтується на законах природи та регламентується нормами права, орієнтований на утвердження верховенства права через ухвалення правосудного рішення [11, с. 78]. Хоча наведена позиція заслуговує на увагу, проте не можемо погодитись з нею у зв'язку з тим, що правосуддя не є лише відносинами між людьми, а породжує кілька рівнів правовідносин, зокрема, державний в особі судді як носія державної гілки влади, суспільства з певним рівнем правосвідомості та конкретної особи (кола осіб), посяганням на правосуддя якому (яким) завдано матеріальної, моральної або майнової шкоди. На наш погляд, правосуддя ґрунтується не лише на утвердженні засади верховенства права, а й усіх дев'яти визначених Конституцією України основних засадах судочинства, які у комплексі утворюють належний рівень правосуддя у суспільстві.

На думку С.Є. Дідика, безпосереднім об'єктом злочину є встановлений законодавством та поставлений під охорону цієї нормою порядок відносин, що забезпечує належне здійснення суддями правосуддя. Безпосередній об'єкт злочину відображає зміст постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного судового рішення, його протиправну спрямованість. Насамперед це ті суспільні відносини, проти яких безпосередньо спрямовано суспільно небезпечне діяння [12, с. 114]. Належне здійснення правосуддя суддями як носіями цієї функції, а також органами та особами, які сприяють його здійсненню в широкому значенні терміна «правосуддя», перебуває під кримінально-правовою охороною положень Розділу XVIII КК України, зокрема: ч.ч. 1, 2 ст. 372 «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності»; ч.ч. 1, 2 ст. 373 «примушування давати показання»; ч.ч. 1, 2 ст. 374 «порушення права на захист»; ч. 1 ст. 376 «втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення»; ч.ч. 1, 2 ст. 377 «погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо судді, народного засідателя чи присяжного, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя. Умисне заподіяння судді, народному засідателю чи присяжному або їх близьким родичам побойв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя»; ч.ч. 1, 2 ст. 378 «умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді, народному засідателю чи присяжному або їх близьким родичам, у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки» тощо. Основний безпосередній об'єкт злочину повинен відображати конкретні суспільні відносини, що перебувають під кримінально-правовою охороною, тому запропонована позиція науковця не повною мірою характеризує суспільні відно-

сини у сфері постановлення неправосудного судового рішення.

Здебільшого поділ об'єктів злочину відбувається на основний безпосередній та додатковий безпосередній стосовно злочинів, які заподіюють шкоду одночасно кільком суспільним відносинам. У цьому випадку, зважаючи на загальноприйнятий «горизонтальний» поділ безпосередніх об'єктів, один безпосередній об'єкт є основним (головним), а інші – додатковими. Наприклад, при перевищенні меж влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, якщо воно супроводжувалось насильством або погрозою застосування насильства (ч. 2 ст. 365 КК України), основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, які визначають зміст нормальної роботи правоохоронних органів та їх посадових осіб, додатковим обов'язковим – здоров'я потерпілого. У складі злочину, передбаченого ч. 2 ст. 377 КК України, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку із діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, основним безпосереднім об'єктом кримінально-правової охорони є психічна недоторканність судді, народного засідателя чи присяжного, додатковим обов'язковим – авторитет судової гілки влади в особі конкретного судді.

У науці кримінального права [13, с. 114–115; 14, с. 120] поширеним є поділ додаткових об'єктів на обов'язкові (необхідні), шкода яким заподіюється завжди, і необов'язкові (факультативні), шкода якому може не бути заподіяна. Додатковим факультативним об'єктом злочину, визначеного ч. 1 ст. 438 КК України «порушення законів та звичаїв війни», як зауважує В.П. Базов, можуть бути відносини власності (наприклад, у разі руйнування під час війни об'єктів життєдіяльності цивільного населення) [15, с. 57]. Додатковим факультативним об'єктом може бути честь, гідність, здоров'я потерпілого при вчиненні хуліганства. Додатковим безпосереднім об'єктом можуть визнаватися такі суспільні відносини, що захищаються лише побічно, оскільки ці відносини перебувають під загрозою заподіяння шкоди при вчиненні посягання на основний об'єкт

[16, с. 24–25; 2, с. 74]. На думку В.Я. Тація, додатковий об'єкт так само, як і основний безпосередній, має важливе значення для визначення соціально-політичної сутності вчиненого злочину, встановлення тяжкості наслідків, що настали або можуть настати.

Зокрема, Н.Д. Квасневська характеризує право на справедливий суд як додатковий обов'язковий об'єкт злочину, включаючи у його зміст такі елементи, як доступ до правосуддя, незалежність і безсторонність суду (інституціональні), обґрунтування судових рішень (процесуальні). Разом з тим право на справедливий і публічний розгляд, розумність строків розгляду справи, незалежність і безсторонність, розгляд справи судом, встановленим законом, є складовими елементами правосуддя і об'єктами охорони Розділу XVIII КК України, а не окремими об'єктами злочину, передбаченого ст. 375 КК України. У зв'язку з цим – не відображають індивідуальних ознак суспільних відносин, що перебувають під кримінально-правовою охороною. Крім того, визначення об'єкта злочину як «права на щось» суперечить концепції тлумачення «об'єкта злочину як суспільних відносин». Вважаємо, що додатковий обов'язковий об'єкт, тобто такий, що присутній при злочинному посяганні завжди, не виокремлюється у складі злочину, визначеному в ст. 375 КК України.

Водночас Законом України від 14 травня 2015 року № 421-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналіста» ч. 2 ст. 375 КК України доповнено ознакою «з метою перешкодження законній професійній діяльності журналіста». При постановленні неправосудного судового рішення з вказаною метою додатковим обов'язковим об'єктом, на наш погляд, є суспільні відносини у сфері професійної діяльності журналіста.

На думку деяких учених, додатковим факультативним об'єктом злочину, зазначеного у ст. 375 КК України, можуть бути честь, гідність, ділова репутація, особиста

недоторканність, власність та інші охоронювані правом цінності [11, с. 84]. Наявність додаткового об'єкта охорони передусім свідчить про підвищений рівень суспільної небезпеки конкретного злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України злочином є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. З наведеного визначення та теорії права відомо, що злочинними діяннями завжди завдається шкода охоронюваним суспільним відносинам, винне діяння завжди посягає на кілька рівнів суспільних відносин. Разом з тим зазначене вище не є підставою для виділення таких відносин в окремі об'єкти кримінально-правової охорони у контексті ст. 375 КК України. Погоджуємося із П.С. Матишевським у тому, що певне злочинне діяння поряд з основним та додатковим об'єктом іноді посягає на якісь інші соціальні блага, не може бути підставою для визначення цих благ об'єктом злочину, оскільки вони не відображають специфіки злочину і не впливають на кваліфікацію [17].

З огляду на наведене поділ об'єктів злочину на основний безпосередній та додатковий безпосередній властивий злочинам, які заподіюють шкоду одночасно декільком суспільним відносинам. У статті обґрунтовано, що склад злочину, передбачений ст. 375 КК України, є однооб'єктним (посягає на один конкретний об'єкт кримінально-правової охорони). Тому для визначення безпосереднього об'єкта аналізованого злочину вважаємо за доцільне застосувати класифікацію «за вертикаллю». Згідно з науковими дослідженнями М.І. Бажанова, В.М. Кудрявцева, М.І. Панова, А.А. Піонтковського, М.Д. Сергієвського, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, І.Я. Фойницького та положеннями чинного Кримінального кодексу України безпосереднім об'єктом аналізованого злочину є конкретні суспільні відносини, що забезпечують право людини (кола осіб) на постановлення суддею (суддями) правосудного вироку, рішення, ухвали або постанови.

Список використаних джерел:

1. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и её основание в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. – М.: Юридическая литература, 1963. – 275 с.
2. *Тацкий В.Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Тацкий. – Х.: Вища школа, 1988. – 198 с.
3. Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надав судам роз'яснення з питань застосування законодавства від 11 грудня 2015 року. Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/plenum_vicshogo_specializovanogo_sudu_ukrajini_z_rozgljadu_civilnih_i_kriminalnih_sprav_nadav_sudam_.html
4. Курс советского уголовного права: в 6 т. / редкол.: А.А. Пионтковский, П.С. Ромашкин, В.М. Чхиквадзе. – Часть Особенная. – Т. 6: Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Воинские преступления. – М.: Наука, 1971. – 560 с.
5. Курс уголовного права: Особенная часть / под ред. Г.И. Борзенкова, В.С. Комиссарова. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – Т. 5. – 512 с.
6. Полный курс уголовного права: в 5 т. / под ред. А.И. Коробеева. – СПб.: Юридический центр Пресс, – Т. 5. – 2008. – 951 с.
7. Курс советского уголовного права: Особенная часть / отв. ред. Н.А. Беляев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. – Т. 4. – 558 с.
8. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 30. – Ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>
9. Курс советского уголовного права / [В.К. Глистин, Н.П. Грабовская, В.С. Прохоров и др.]; отв. ред. Н.А. Беляев. – Л.: Изд-во ЛГУ, – 1981. – Т. 5. – 654 с.– С. 118.
10. Преступления против правосудия / [А.Н. Александров, Ю.И. Антонов, А.В. Галахова и др.]; под ред. А.В. Галаховой. – М.: Норма, 2005. – 416 с.
11. *Квасневська Н.Д.* Відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Квасневська Наталія Дмитрівна; Державний науково-дослідний інститут МВС. – К., 2009. – 186 с.
12. *Дідик С.С.* Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дідик Сергій Євгенович; Інститут держави і права ім. В.Н. Корецького. – К., 2009. – 178 с.
13. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. / за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [3-є вид., перероб. і допов.]. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
14. Советское уголовное право. Общая часть: учеб. / под ред. Н.А. Беляева, М.И. Ковалева. – М.: Юридическая литература, 1977. – 544 с.
15. *Базов В.П.* Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Базов Віктор Петрович; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 191 с.
16. *Розенберг Д.Н.* О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (объект и предмет посягательства) / Д.Н. Розенберг // Учёные записки Харьковского юридического института, 1948. – Вып. III. – 195 с.
17. *Матишевський П.С.* Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / П.С. Матишевський. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 272 с.

Марина ПОНОМАРЬОВА

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ «ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ) ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ, РІШЕННЯ, УХВАЛИ АБО ПОСТАНОВИ»

У статті надано визначення безпосереднього об'єкта злочину «постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови». Проаналізовано додатковий обов'язковий та факультативний об'єкти злочинів проти правосуддя.

Ключові слова: склад злочину; безпосередній об'єкт; додатковий обов'язковий та додатковий факультативний об'єкти; акт правосуддя.

Марина ПОНОМАРЕВА

НЕПОСРЕДСТВЕННЫЙ ОБЪЕКТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ «ВЫНЕСЕНИЕ СУДЕЙ (СУДЬЯМИ) ЗАВЕДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ПРИГОВОРА, РЕШЕНИЯ ИЛИ ПОСТАНОВЛЕНИЯ»

В статье дано определение непосредственного объекта преступления «вынесение судьей (судьями) заведомо неправосудного приговора, решения, определения или постановления». Проанализированы дополнительный обязательный и факультативный объекты преступлений против правосудия.

Ключевые слова: состав преступления; непосредственный объект; дополнительный обязательный и дополнительный факультативный объекты; акт правосудия.

Maryna PONOMAROVA

THE IMMEDIATE OBJECT OF THE CRIME «OF THE JUDGE (JUDGES) IS CLEARLY UNJUST VERDICT, DECISION, DETERMINATION OR DECISION»

The article defines the direct object of the crime «by a judge (judges) knowingly unfair sentence, judgment, order or decree». Additional analyzes required and optional features of social relations Title XVIII «Crimes against justice» of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: crime; direct object; additional duties and additional optional items; dispensed justice.

Вісник

НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

3(45)'2016

Редактори:

Світлана Барандич
Ірина Байдачна
Наталія Панфілова

Дизайн обкладинки

Ольга Демерлій

Верстка

Ольга Демерлій

Формат 21х29,7 1/1.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 14,78. Обл.-вид. арк. 10.

Наклад 345 прим. Зам. № 16-07-27-1

Виготовлення оригінал-макета та друк

Національна академія прокуратури України
вул. Мельникова, 81-б, м. Київ, 04050.

Підписано до друку

27.07.2016

Свідомство про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції

Серія ДК № 4001 від 10.03.2011.